

DE BEOORDELINGSRUIMTE VAN DE POLITIE IN DE OPSPORING EN HET STRAFPROCESRECHT *

De belangrijkste bepalingen uit het Wetboek van Strafvordering m.b.t. de behandeling van de problematiek van de beoordelingsruimte van de politie in de opsporing zijn de artikelen 8, 29, 53 en 54 Sv.

Naar luid van artikel 53 Sv. zenden de hulpofficieren van politie de aangiften, processen-verbaal en andere akten door hen opgemaakt in de gevallen waarin zij bevoegd zijn, onverwijld aan de procureur des Konings. Hierdoor worden bedoeld de gevallen van ontdekking op heterdaad en van verzoek het misdrijf vast te stellen. Ook in geval van aangifte van andere misdaden of wanbedrijven dan die waarvan de vaststelling tot hun onmiddellijke bevoegdheid behoort, legt artikel 54 Sv. aan de officieren van gerechtelijke politie de verplichting op de aan hen gedane aangiften onverwijld te doen toekomen aan de procureur des Konings.

Deze wetsbepalingen moeten gelezen worden te zamen met artikel 29, eerste lid, Sv. Overeenkomstig deze wetsbepaling is iedere gestelde overheid, ieder openbaar officier of ambtenaar die in de uitoefening van zijn ambt kennis krijgt van een misdaad of een wanbedrijf, verplicht daarvan dadelijk bericht te geven aan de procureur des Konings en aan die magistraat alle desbetreffende inlichtingen, processen-verbaal en akten te doen toekomen.

Het verband tussen deze drie bepalingen wordt in de rechtsleer niet eensgezind benaderd. Volgens bepaalde rechtsgeleerden wordt in artikel 29 Sv. niet bedoeld de officieren en agenten van gerechtelijke politie die kennis krijgen van misdrijven waarvoor ze wettelijk een opsporingsbevoegdheid bezitten, maar alleen de politieambtenaren m.b.t. misdrijven die niet tot hun opsporingsbevoegdheid behoren en ook de openbare ambtenaren en officieren die gewoonlijk vreemd blijven aan de opsporing van misdrijven¹. Andere auteurs menen daarentegen dat artikel 29 Sv. zich in tegenstelling tot de artikelen 53 en 54 Sv. richt tot elke gestelde overheid, tot ieder openbaar ambtenaar of officier met inbegrip van de officieren en agenten van gerechtelijke politie². Volgens deze zienswijze bedoelen artikel 54 Sv. alleen maar de aangiften en artikel 53 Sv. slechts de daden van de officier van gerechtelijke politie in geval van ontdekking op heterdaad of van verzoek het misdrijf vast te stellen. Artikel 29 Sv. heeft daarentegen betrekking op alle misdaden en wanbedrijven waarvan de officier van gerechtelijke politie kennis krijgt in de uitoefening van zijn ambt, zelfs op een andere wijze dan door aangiften en zelfs buiten heterdaad of verzoek. Het Hof van Cassatie heeft zich zeer recent aangesloten bij de eerste groep auteurs en beslist dat artikel 29 Sv. niet de officieren en agenten van gerechtelijke politie

bedoelt die in de uitoefening van hun ambt kennis krijgen van een overeenkomstig artikel 8 Sv. tot hun opsporingsbevoegdheid behorende misdaad of wanbedrijf³.

Wanneer men de drie bepalingen van de artikelen 29, 53 en 54 Sv. onderzoekt, komen er twee regels duidelijk uit de verf:

a) de berichten over misdrijven, de aangiften en de processen-verbaal moeten alle aan de procureur des Konings worden overgezonden. Carnot legt daarop de nadruk wanneer hij schrijft: «C'est à lui seul que le Code confie l'avis... si l'avis était donné à un officier de police judiciaire du second ordre, il faudrait toujours que cet officier le transmette au procureur du Roi, ce qui entraînerait des longueurs inutiles et souvent préjudiciables»⁴;

b) de aangiften en de processen-verbaal moeten onverwijld en de berichten moeten dadelijk worden overgezonden. Naast de bezorgdheid het teloorgaan van bewijzen te vermijden⁵, spelen andere elementen i.v.m. het recht van verdediging hier ongetwijfeld een rol. F. Hélie schreef in dit verband: «L'instantanéité du procès-verbal est donc l'essence même de cet acte; c'est la garantie et la condition de la preuve qu'il apporte à la justice. La rédaction instantanée est d'autant plus importante qu'il s'agit d'un témoignage non soumis à un débat contradictoire»⁶.

Wel moet de tweede regel op grond van de hierboven vermelde recente rechtspraak van het Hof van Cassatie enigszins soepel worden opgevat, wanneer het gaat om ter zake van een welbepaald misdrijf bevoegde officieren en agenten van gerechtelijke politie, in welk geval geen wettelijke bepaling of essentiële procedureregels volgens die rechtspraak belet dat zij hun opsporing aanvatten en doorvoeren zonder vooraf en dadelijk bericht te geven aan de procureur des Konings. De versoepeling van deze tweede regel doet echter geen afbreuk aan de eerste. In dit verband dient immers te worden beklemtoond dat de formulering van artikel 8 Sv., dat bepaalt dat de gerechtelijke politie de misdaden, de wanbedrijven en de overtredingen opspoorde, de bewijzen ervan verzamelt en de dader overlevert aan de rechtbank belast met hun bestraffing, onnauwkeurig is. De gerechtelijke politie levert immers de daders niet over aan de rechtbanken belast met hun bestraffing, maar laat ze kennen aan het openbaar ministerie⁷.

A. De opsporingshandelingen

De eerste vraag die aan bod kan komen in het onderzoek van de beoordelingsruimte van de politie in de opsporing, betreft de opsporingshandelingen zelf.

* Tekst van een lezing op 4 mei 1990 bij de oprichting van het Centrum voor Politiestudies te Gent.

¹ J. D'HAENENS, *Belgisch strafprocesrecht*, p. 287; F. HÉLIE, *Traité de l'instruction criminelle*, nr. 2230; BRAHY, «Dénunciation officielle et dénonciation civique», *R.D.P.*, 1978, 947-968, i.h.b. p. 951.

² G. LAFFINEUR, *Police communale - Gendarmerie. Police judiciaire près des parquets*, p. 35, noot 53.

³ Cass., 25 april 1989, *Arr. Cass.*, 1988-89, nr. 485.

⁴ CARNOT, *De l'instruction criminelle*, I, article 29, nr. 7.

⁵ S. BRAHY, *loc. cit.*, *R.D.P.*, 1978, 947-968.

⁶ H. HÉLIE, *o.c.*, II, nr. 1689.

⁷ J. D'HAENENS, *o.c.*, p. 289.

Onder het begrip opsporingshandelingen worden in het bestek van deze studie de maatregelen bedoeld die een opsporingsambtenaar zonder tussenkomst van de procureur des Konings of van de onderzoeksrechter neemt om te achterhalen of een strafbaar feit is begaan en om te achterhalen wie de dader was⁸. Deze term opsporingshandelingen wordt het best gehanteerd om de zuiver politionele fase in het strafproces aan te duiden, terwijl de term opsporingsonderzoek naar luid van artikel 138 Sv. eerder voorbehouden moet worden aan het voorbereidend onderzoek waarvan de procureur des Konings de leiding neemt en waarin op zijn vordering of onder zijn toezicht de officieren en agenten van gerechtelijke politie handelingen van gerechtelijke politie verrichten⁹.

Het probleem van de beoordelingsruimte van de politie in die fase is te wijten aan het feit dat nergens in het Wetboek van Strafvordering op een geordende wijze de handelingen worden opgesomd, die de uitoefening van de gerechtelijke politie karakteriseren¹⁰. Het betreft hier een domein, waar de individuele initiatieven van de optredende politieambtenaar op de voorgrond treden¹¹.

Niettemin moet samen met H. Fransen vastgesteld worden dat de handelingen die de officieren en agenten van gerechtelijke politie in die fase van het strafproces kunnen verrichten, verrekend zijn¹². Ze mogen:

- alle nuttige inlichtingen betreffende de feiten en de daders inwinnen;
- zich ter plaatse begeven ten einde er alle passende vaststellingen te doen, voor zover zulks geen inbreuk pleegt op de onschendbaarheid van de woning;
- verklaringen opnemen van getuigen;
- de verdachte ondervragen en zijn verklaringen openemen;
- overgaan tot confrontaties;
- overhandigde documenten in ontvangst nemen en bij het proces-verbaal voegen;
- huiszoekingen en inbeslagnemingen uitvoeren met toestemming;
- een persoon fouilleren of een voertuig op de openbare weg doorzoeken zodra er ernstige aanwijzingen van een gepleegd misdrijf voorhanden zijn;
- een persoon aanhouden tegen wie ernstige aanwijzingen bestaan dat hij een misdrijf heeft gepleegd waarvoor voorlopige hechtenis mogelijk is, zelfs al is het niet op heterdaad ontdekt;
- gebruik maken van de bijzondere machten vervat in bijzondere strafwetten, wanneer zij genoemd zijn onder de bevoegde opsporingsambtenaren;
- van al hun verrichtingen verslag uitbrengen of proces-verbaal opmaken, en dit toezenden aan de bevoegde overheid.

⁸ F.H. VAN DER BURG en A.C. 't HART, *De zeggenschap over de politie in Nederland*, Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland, 1981, p. 19.

⁹ A. DE NAUW, «Het opsporingsonderzoek nu en morgen», *R.W.*, 1974-75, 1607-1628.

¹⁰ J. D'HAENENS, *o.c.*, p. 293.

¹¹ R. DECLERCQ, *Strafvordering*, 1987, I, p. 100.

¹² H. FRANSSENS, «Enkele beschouwingen over de gerechtelijke politietaken van de rijkswacht», *Pan.*, 1986, 8-36, i.h.b. 15-16.

Dat men nergens in een wet een systematische opsomming vindt van die opsporingshandelingen die de opsporingsambtenaren mogen verrichten op het belangrijke moment dat de eerste verdenkingen tegen mensen op hun houdbaarheid worden getest, brengt de rechtszekerheid in gevaar en werkt verwarring in de hand, wat zowel de rechten van de burgers als de rechten van de politie betreft¹³.

Overigens moet worden opgemerkt dat, ondanks de beschrijving van de opsporingshandelingen bij ontdekking op heterdaad, alle problemen in dat geval niet zijn opgelost. Meer dan eens zal een officier van gerechtelijke politie aarzelen om zijn onmiddellijke bevoegdheid te hanteren in een geval dat als dusdanig zou kunnen worden bestempeld, maar waarover geen zekerheid bestaat¹⁴. De rechtsonzekerheid bestaat dus ook in dat geval.

De kernvraag van dit aspect van de beoordelingsruimte van de politie is: hoever mag de gerechtelijke politie haar opsporingshandelingen doorvoeren? Mag dit gebeuren tot volledige opheldering van het gepleegd misdrijf? Moet dit beperkt blijven tot het verzamelen van enkele beknopte gegevens?

J. Hoeffler schreef in dit verband dat de officier van gerechtelijke politie het oorspronkelijk proces-verbaal afsluit en het aan de procureur des Konings toezendt wanneer hij alle beschikbare opsporingsmiddelen heeft uitgeput, omdat hetzij het vooronderzoek beëindigd is, hetzij de opsporingen die te vervullen blijven zijn bevoegdheden overschrijden. Wel voegde hij eraan toe dat het voorkomt dat de officier het oorspronkelijk proces-verbaal afsluit zonder de beëindiging van zijn opsporingen af te wachten omdat de toezending van het proces-verbaal dadelijk moet gebeuren. In dat geval zal de officier later aanvullende processen-verbaal toesturen aan het parket¹⁵.

J. D'Haenens bekijkt het ietwat anders. Wanneer de zaak bijzonder kies lijkt te zijn of de kans op welslagen van andere opsporingen vereist dat dwangmiddelen aangewend worden die buiten de bevoegdheid van de gerechtelijke politie vallen, zal de officier contact opnemen met het openbaar ministerie, al zijn de beschikbare inlichtingen onvolledig. De procureur des Konings zal dan ofwel een opsporingsonderzoek gelasten ofwel een onderzoeksrechter vorderen¹⁶.

Het reeds eerder vermelde arrest van het Hof van Cassatie van 25 april 1989 neemt aan dat geen wettelijke bepaling of essentiële procedureregels de officieren en agenten van gerechtelijke politie belet hun opsporing aan te vatten en zelfs door te voeren zonder vooraf en dadelijk bericht te geven aan de procureur des Konings¹⁷.

Het staat buiten kijf dat de politie haar opsporingen niet kan voortzetten wanneer het gaat om handelingen die buiten haar bevoegdheid vallen. Maar de vraag rijst of ze buiten die gevallen en benevens de ontdekking op heterdaad autonoom een hele weg alleen kan opgaan.

Vanzelfsprekend moet ze reeds over enige informatie kunnen beschikken alvorens de procureur des Konings in te

¹³ C. FYNAUT, «De zaak François, testcase voor een socialistisch politiebeleid», *Pan.*, 1985, 558-568, i.h.b. 566.

¹⁴ M. FRANCHIMONT, *o.c.*, p. 258.

¹⁵ J. HOFFFLER, *Traité de l'instruction préparatoire en matière pénale*, p. 113.

¹⁶ J. D'HAENENS, *o.c.*, p. 286.

¹⁷ Cass., 25 april 1989, *Arr. Cass.*, 1988-89, nr. 485.

lichten. Zelfs F. Hélie schreef reeds in een periode waarin de bevoegdheden van de gerechtelijke politie buiten het geval van heterdaad uiterst beperkt werden opgevat: «La police judiciaire ne doit pas se borner à signaler les faits tels qu'ils lui sont dénoncés, elle doit ajouter si ces faits sont mensongers ou réels, s'ils ont la gravité que leur donne la dénonciation, s'ils ont ou non le caractère d'une infraction punissable»¹⁸.

Met een onvolledige informatie kan de procureur des Konings ook niet werken. Het parket kan zonder volledige informatie niet met kennis van zaken beslissen in welke richting ze het opsporingsonderzoek moet instellen. Met de huidige toestand waarin de procureur des Konings veelal onvolledige processen-verbaal ontvangt en zuiver formalistisch het dossier van het ene korps naar het andere doorstuurt en in feite slechts de rol van brievenbesteller speelt, is noch het parket noch de strafrechtsbedeling gediend. Bovendien weet iedereen dat snelheid de basisvoorwaarde is voor de doeltreffendheid van het opzoeken van bewijskrachtige elementen, zodat het in belangrijke zaken beter is zonder verwijl op het terrein op te treden dan telefonisch het parket te waarschuwen in een fase waarin het moeilijk gegronde beslissingen kan nemen voor de verdere opsporingen.

Zulks houdt echter niet in dat men mag komen tot een toestand die elke betekenis ontnemt aan artikel 22 Sv., naar luid waarvan de procureur des Konings belast is met de opsporing van de misdrijven waarvan de kennisneming aan de correctionele rechtbanken en aan de hoven van assisen toekomt. Zoals W. De Ridder het formuleert, het openbaar ministerie heeft zeggenschap op de rijkswacht, de gemeentepolitie en de gerechtelijke politie voor de uitvoering van alle gerechtelijke taken¹⁹. Hier moet trouwens worden gemeld dat ook bij de uitoefening van hun onmiddellijke opsporingsbevoegdheid bij ontdekking op heterdaad de officieren van gerechtelijke politie blijkens de artikelen 51 en 52 Sv. slechts optreden als hulpofficieren van de procureur des Konings²⁰.

De bevoegdheid van de procureur des Konings houdt m.b.t. de vraag hoever de officieren en agenten van gerechtelijke politie opsporingen mogen doorvoeren zonder hem vooraf en dadelijk bericht te geven, verband met een dubbel aspect: a) het geven van aanwijzingen aan de politie m.b.t. de concrete zaak waarin de politie opsporing verricht; b) het ervoor kunnen waken dat bij de opsporing door de politie de regels van het bewijsrecht in acht worden genomen²¹.

Wat het geven van aanwijzingen betreft aan de politie m.b.t. de concrete zaak, waarin de politie opsporing verricht, is het voorzeker van belang te onderstrepen dat precies de eerste opsporingshandelingen uitgevoerd door de politiediensten in het prille begin van het onderzoek door de rechter als belangrijker worden beschouwd dan de elementen die pas later verkregen worden. Zoals J. De Lentdecker het onlangs zei: «Juist dit deel van het dossier zal een belangrijke rol spelen bij de uiteindelijke beoordeling van de feiten door de strafrechter, men denke maar aan de eerste vaststellingen

ter plaatse of zelfs de eerste getuigenverklaringen»²². Welnu, de kans moet aan de procureur des Konings geboden worden om over de elementen ingezameld tijdens de zuivere politie-fase controle uit te oefenen en het vooronderzoek in de gevolgde richting verder te sturen of, zo nodig, het bij te sturen of zelfs om te buigen. Deze controle, die slechts a posteriori kan worden uitgeoefend na de kennisneming van de verzamelde elementen, is hoe dan ook nodig omdat alleen de procureur des Konings zicht heeft op de elementen die in soortgelijke zaken de strafrechter in de ene of de andere zin hebben beïnvloed. Het uitstellen van het oogenblik waarop die controle wordt verricht, door een te late telefonische mededeling in ernstige zaken of het te laat toesturen van de reeds opgestelde processen-verbaal kan onoverzichtelijke gevolgen hebben voor deze concrete zaak.

Het geven van aanwijzingen door de procureur des Konings m.b.t. een concrete zaak heeft de laatste tijd nog aan belang gewonnen, nu de rechtspraak beslist heeft dat de politiediensten vooraf de omstandigheden waarin ze zich voornemen over te gaan tot bepaalde opsporingsmethoden aan de procureur des Konings – respectievelijk de onderzoeksrechter – moeten uiteenzetten. Om te vermijden dat het recht van verdediging wordt geschonden of de ontvankelijkheid van de strafvordering in het gedrang wordt gebracht, werd er de nadruk op gelegd dat de politiediensten niet moeten overgaan tot het uitvoeren van bepaalde politietechnieken zonder instemming van de procureur des Konings of van de onderzoeksrechter²³. Deze rechtspraak veronderstelt dat voornoemde magistraten zo vroeg mogelijk ingelicht zijn.

Deze vaststelling brengt ons logischerwijze tot het tweede aspect van de zaak: de procureur des Konings moet ervoor kunnen waken dat, bij de opsporing door de politie, de regels van het bewijsrecht in acht worden genomen. R. Declercq schrijft dienaangaande dat niet mag worden vergeten dat een strafzaak niet door de politie, maar wel door het openbaar ministerie aanhangig wordt gemaakt bij het gerecht. Hierdoor, voegt hij eraan toe, is het begrijpelijk dat het openbaar ministerie zal moeten zorgen voor de degelijkheid en de volledigheid van de voorbereiding van elke strafzaak²⁴.

De degelijkheid van de voorbereiding van elke strafzaak houdt in de eerste plaats verband met de naleving van de wet. Illegale opsporingshandelingen hebben geen enkele bewijswaarde, evenmin als alle andere elementen die eruit voortvloeien. Eventueel volgt vrijspraak als er geen ander wettig bewijs bestaat. J. Hoeffler beschrijft wondergoed de werking van illegale opsporingshandelingen: «L'illégalité initiale grangrène graduellement la procédure et entraîne de proche en proche la nullité de la poursuite, puis de la condamnation»²⁵.

²² J. DE LENTDECKER, «Hallo, met de substituut met dienst?», in *Politie: visies en beleid*, School voor Criminologie, V.U.B., 1989, 57-74, i.h.b. p. 65.

²³ L. DE WILDE, «Anonimiteit in het strafproces», pp. 57-86 i.h.b. p. 68, in A. DE NAUW, J. D'HAENENS en M. STORME, *Actuele problemen van strafrecht*, XIVe Postuniversitaire Cyclus, W. DELVA, 1987-1988.

²⁴ R. DECLERCQ, o.c., I, p. 97.

²⁵ J. HOEFFLER, o.c., p. 97.

¹⁸ W. DE RIDDER, «De politiefunctie doorgelicht», *Pan.*, 1987, 190-217, i.h.b. p. 212.

¹⁹ F. HÉLIE, o.c., II, nr. 1445.

²⁰ F. HÉLIE, o.c., II, nr. 1921; M. FRANCHIMONT, o.c., 255.

²¹ F.H. VAN DER BURG en A.C. 't HART, o.c., p. 20.

Het is dus van belang dat de procureur des Konings in belangrijke zaken zo snel mogelijk op de hoogte wordt gebracht van de verrichte opsporingshandelingen om te kunnen nagaan of er geen onwettigheid wordt gepleegd. Dat reeds dienaangaande problemen kunnen rijzen, blijkt overduidelijk uit sommige procedures waarin bewijsmiddelen moesten worden geweerd omdat ze verzameld werden in strijd met de wet²⁶. Een vroegere inschakeling van de procureur des Konings kan dit euvel helpen vermijden.

Maar onder de stuwning van een grotere aandacht voor de rechten van de verdachte is de nakoming van de regels van het bewijsrecht thans niet meer beperkt tot een louter probleem van naleving van de wet.

De nakoming van de regels van het bewijsrecht is met de dag een moeilijker zaak geworden die benevens de naleving van de wet, verband houdt met algemene rechtsbeginselen, zoals het recht van verdediging. De recente rechtspraak toont aan dat het bewijs niet alleen onwettig is wanneer het verkregen is in strijd met uitdrukkelijke wetsbepalingen, maar ook als het verkregen is met schending van het algemeen rechtsbeginsel van het recht van verdediging²⁷. Zo dergelijke onwettige bewijzen het uitgangspunt van het onderzoek vormen, zijn alle daaruitvolgende bewijzen door die onregelmatigheid aangetast, hetgeen leidt tot de onontvankelijkheid van de strafvordering. Bovendien moet buiten de algemene rechtsbeginselen ook rekening worden gehouden met internationale rechtsinstrumenten ter bescherming van de rechten van de mensen en i.h.b. artikel 6 E.V.R.M., dat vereist dat de behandeling van de zaak op eerlijke wijze geschiedt. Bij de beoordeling van het eerlijk karakter van de behandeling dient rekening te worden gehouden met het geheel van de procedure. Het is immers mogelijk dat in een stadium van de procedure, voorafgaand aan de behandeling van de zaak door de vonnisgerechten, zozeer is gehandeld in strijd met de meest essentiële basisprincipes van de strafrechtspleging dat al hetgeen op dat bepaald stadium volgt, geen eerlijk karakter meer kan vertonen²⁸.

De jurisprudentiële ontwikkeling op die kapitale punten maakt dat de procureur des Konings ook de naleving van de algemene rechtsbeginselen en van de internationale rechtsinstrumenten ter bescherming van de rechten van de mens zo snel mogelijk moet kunnen controleren.

In het licht van deze verscherpte aandacht van de jurisprudentie voor de naleving van de regels van het bewijsrecht in de opsporing is het van belang dat het openbaar ministerie in belangrijke zaken vanaf de eerste opsporingshandelingen bij de zaak wordt betrokken. Anders bestaat het gevaar dat bepaalde onwettigheden of schendingen van het recht van verdediging aan het parket ontsnappen en op de terechtzitting door de verdediging worden opgeworpen. Zo de opwerping van de verdediging enige geloofwaardigheid bevat en het openbaar ministerie wegens een gebrek aan doorstroming van informatie uitgaande van de politie m.b.t. deze fase van het proces de onjuistheid van de stelling van de verdediging niet kan leveren, moet de beklagde vrijge-

sproken worden²⁹. Aldus wordt m.i. overduidelijk bewezen dat een dadelijke berichtgeving aan de procureur des Konings heel belangrijk is voor de uitoefening van de strafvordering.

Daarenboven is zulks – en dat moet worden benadrukt – ook in het voordeel van de politiediensten zelf en van de politieambtenaren in het bijzonder wier rechten in de huidige toestand volledig onduidelijk zijn. Bij de ene of andere vorm van onwettigheid of onregelmatigheid die de procureur des Konings door een te laat bericht pas achteraf verneemt, bestaat het risico van sancties. Een voorafgaand en dadelijk bericht schenkt voor de politieambtenaar meer zekerheid dat zijn optreden niet a posteriori hetzij disciplinair, hetzij proceduraal zal worden gesanctioneerd.

Ten slotte kan niet voldoende worden beklemtoond dat deze spoedige berichtgeving ook vereist is in het belang van de verdachte. Als de eerste opsporingshandelingen ontsnappen aan het toezicht van het openbaar ministerie, geldt dat eveneens en nog in sterkere mate, gelet op het geheim van het onderzoek, voor de verdachte³⁰. Het is voor de verdachte nagenoeg uitgesloten, wanneer processen-verbaal met grote vertraging worden opgesteld, nog te kunnen uitmaken hoe het onderzoek is verlopen en eventueel het bestaan van onregelmatigheden aannemelijk te maken. Processen zijn voldoende bekend³¹ waarin bij toeval een onregelmatigheid is gebleken omdat alle fasen van de opsporing en de wijze waarop werd opgetreden, niet uit het dossier blijken. Er zijn voorzeker ook gevallen waarin de onregelmatigheden ontsnapt zijn aan de waakzaamheid van de rechtbanken omdat de processen-verbaal een onvolledige weergave inhielden van de opeenvolgende stadia van de opsporingen³² die de politiediensten autonoom doorvoeren en waarin aldus veroordelingen werden uitgesproken. Het toezicht op het onderzoek door de procureur des Konings is precies ingesteld met het doel een waarborg uit te maken voor het rechtsgeldig verloop van die opsporingen. Het is dus eveneens een garantie voor de verdachte dat, onder voorbehoud van het streven om de teeloorgang van de bewijzen te vermijden, aan de procureur des Konings bericht wordt gegeven zodra de eerste nuttige opsporingshandelingen zijn verricht die hem in staat kunnen stellen met kennis van zaken een beslissing te nemen omtrent de verder te verrichten opsporingen.

B. De opsporing in het algemeen

De tweede vraag die ons kan bezighouden in de problematiek van de beoordelingsruimte van de politie in de opsporing, betreft niet meer de opsporingen m.b.t. een concrete zaak, maar wel de opsporing in het algemeen.

In 1983 hadden we de gelegenheid te schrijven dat het bestaande overleg tussen het openbaar ministerie en de politie op dit gebied veelal beperkt is tot technische punten, individuele zaken, incidenten en fricties. Coördinatiebesprekin-

²⁶ Cass., 3 mei 1988, *Arr. Cass.*, 1987-88, 1116.

²⁷ Cass., 13 mei 1986, *Arr. Cass.*, 1985-86, 1230, met conclusie J. DU JARDIN.

²⁸ P. LEMMENS, «Het strafproces en het E.V.R.M.», in *Strafrecht voor rechtspractici*, 1985, 163-197, i.h.b., pp. 178-179.

²⁹ Brussel, 15 maart 1989, *R.J.L.M.B.*, 1990, 51.

³⁰ J. DE LENTDECKER, *loc. cit.*, p. 65.

³¹ Zie o.m. Corr. Luik, 4 oktober 1978, *Jur. Liège*, 1978-79, 6.

³² F. CLOSE, «Et le parquet?», in *Les droits de la défense en matière pénale*, Handelingen van het colloquium georganiseerd door de balie te Luik op 30-31 mei en 1 juni 1985, 93-132, i.h.b. nr. 30.

gen met het oog op de rechtshandhaving van bepaalde categorieën van misdrijven, laat staan gericht op een beleid, vinden zelden plaats³³. De toestand schijnt sedertdien nauwelijks te zijn geëvolueerd. C. Fynaut wijst het parket met de vinger wanneer hij schrijft dat het openbaar ministerie niet aangeeft op welke categorieën en vormen van misdrijven de politie haar schaarse potentieel bij voorrang dient te richten. Het openbaar ministerie geeft zich niet de moeite zijn vervolgingsbeleid te expliciteren, en opent zodoende geen mogelijkheden voor afstemming tussen dit beleid en het opsporingsbeleid³⁴. Er wordt ook zeer terecht de nadruk gelegd op het feit dat, mede door de grotere professionalisering van de politie, die zich uit op de gebieden van de specialisatie, de technische hulpmiddelen en de tactische concepten, de kloof nog vergroot.

De ontwikkeling gaat dus verder, maar dan wel in de verkeerde richting, terwijl opsporings- en gerechtelijke onderzoeken slechts optimaal kunnen verlopen, naar de woorden van de procureur-generaal R. Van Camp³⁵, zo gewaakt wordt voor een degelijke afstemming van de opsporings- en de gerechtelijke activiteiten van de politieke diensten op het openbaar ministerie en de onderzoeksrechter.

De huidige toestand is niet zonder gevaar.

In de eerste plaats werkt hij voor de politieambtenaren frustrerend en demotiverend. Wegens het gebrek aan afstemming van de opsporings- en de gerechtelijke activiteiten is het verre van uitgesloten dat het door de politiediensten verrichte opsporingswerk in een vrij groot aantal gevallen tot weinig of niets dient³⁶.

Ten tweede betekent de actuele situatie dat de politiediensten zelf hun prioriteiten zullen vastleggen inzake opsporing en dat het openbaar ministerie zich laat leiden door het aanbod van dossiers samengesteld door de politiediensten zonder enige controle. Zoals G. Corstens en P. Tak het misschien nogal onbeholpen, maar duidelijk zeggen: «Het openbaar ministerie laat zich leiden door de door de politie bepaalde criminele politiek. De verhouding OM-politie die in harde kern er een van ondergeschiktheid is, is daarmee omgedraaid: het OM laat zich door de politie regeren»³⁷. Daarbij kan men nog duidelijker zijn om de verhoudingen te schetsen, wanneer men aanneemt dat ook de meeste politiediensten zelf geen opsporingsbeleid hebben en enkel reactief optreden. Het O.M. laat zich in werkelijkheid leiden door het beleid dat alleen één of enkele politiekorpsen of onderdelen van politiekorpsen dankzij hun middelen bij machte zijn te ontwikkelen.

De actualiteit en de zaak François tonen overduidelijk dat de huidige toestand, zelfs in goed gestructureerde en gehiërarchiseerde korpsen, bij gebrek aan controle, het gevaar ook inhoudt van een overmatig geklungel of van willekeur

die zowel de veiligheid van de bevolking als de rechten van de enkeling op de helling zet³⁸.

De huidige toestand is niet vreemd aan de houding van vele magistraten zelf.

Bij vele magistraten bestaat de neiging om het ruime gebied van de opsporing vrijwel geheel zelfstandig aan de opsporingsambtenaren over te laten. Wel zijn er soms enkele magistraten die in welbepaalde zaken politionele taken zelf zouden willen opknappen en tot zich trekken. Dan rijst echter de vraag of ze daartoe wel de nodige bekwaamheid hebben. Ten aanzien van de mate van opsporing wordt geen andere mening mogelijk geacht dan zo intensief mogelijk opsporen. Opsporing wordt voorgesteld als een zo goed mogelijk te verwezenlijken automatisme en een zuiver technisch vraagstuk, dat het best door de deskundige politiechefs zelf kan worden opgelost. Verder wordt het alleen noodzakelijk geacht dat het openbaar ministerie de zekerheid heeft dat, bij aangifte van een misdrijf aan de politie, deze altijd processen-verbaal opmaakt en ze bij het parket inzendt³⁹.

Het wekt dan ook geen verwondering dat er bepaalde stemmen opgaan om de opsporing te scheiden van de vervolging en volledig toe te vertrouwen aan de politiediensten zelf.

Deze reactie, die in bepaalde milieus zelfs aangemoedigd wordt, moet m.i. zeer scherp van de hand worden gewezen omdat ze zeer gevaarlijk is voor de rechten van het individu, de ondoelmatigheid nog meer dan in de huidige toestand in de hand zal werken en voorbijgaat aan een aantal ontwikkelingen die het strafproces meegemaakt heeft gedurende de laatste jaren en waarschijnlijk in een nabije toekomst nog zal meemaken.

Zoals eerder is gezegd, het toezicht van de procureur des Konings op de opsporingshandelingen is precies ingesteld met het doel een waarborg uit te maken voor het rechtsgeldig verloop ervan. Het toezicht van het parket op de opsporingshandelingen bestaat niet zozeer in een controle over de opsporing zelf die, als gezegd, meer en meer professioneel wordt, en waarvoor de parketten meestal niet over de vereiste bekwaamheid beschikken om een controle met kennis van zaken uit te oefenen, maar heeft betrekking op de kwaliteit van de opsporing in de zin van de volledigheid en van de degelijkheid. Dat zijn trouwens de punten waarvoor de procureur des Konings op de terechtzitting ter verantwoording zal worden geroepen. Neemt men dat toezicht weg, dan vervalt, gelet op het huidig vacuum van wetsbepalingen ter zake, enige zekerheid betreffende de rechtmatigheid van de opsporingshandelingen en de naleving van de ongeschreven beginselen die aan een behoorlijk strafproces ten grondslag moeten liggen⁴⁰. Dan vervalt meteen een aantal waarborgen van het individu die, wegens afwezige wetsbepalingen ter zake en ook wegens de soms afstandelijke controle van het parket, nu reeds karig zijn op het beslissend moment dat de eerste bewijzen tegen mensen worden verzameld⁴¹.

³³ A. DE NAUW, «Enkele lessen trekken uit de strafprocessuele praktijk en kijken naar de toekomst», *Pan.*, 1983, 225-230, i.h.b. 229.

³⁴ C. FYNAUT, *loc. cit.*, *Pan.*, 1985, 558-568, i.h.b. 562.

³⁵ H. FRANSEN, *loc. cit.*, *Pan.*, 1986, 8-36, i.h.b. 35.

³⁶ R. VAN CAMP, «Kanttekeningen bij een zorgwekkende rechtsbedeling en sleutelen aan een strafrechtelijk beleid», rede uitgesproken op de plechtige openingszitting van het Hof van Beroep te Antwerpen op 1 september 1989, *R.W.*, 1989-90, 481-494, i.h.b. 484-485.

³⁷ G. CORSTENS en P. TAK, *Het Openbaar Ministerie*, Studiepockets nr. 10, p. 7.

³⁸ J. LECLERCO, «Variations sur le thème pénalisation – dépenalisation», *R.D.P.*, 1978, 807-860, i.h.b. p. 835, nr. 53.

³⁹ G.H. VAN DEN BURG en A.C. 't HART, *o.c.*, p. 21.

⁴⁰ G. CORSTENS en P. TAK, *o.c.*, p. 91.

⁴¹ G. FYNAUT, *loc. cit.*, *Pan.*, 1985, 558-568, i.h.b. 586.

Ten tweede getuigt de stellingname dat de vervolging reduceert tot een louter verlengstuk van het opsporings- en het verbaliseringsbeleid niet van veel zin voor doelmatigheid. Dat is zeer duidelijk aangetoond in het buitenland. Zulk een scheiding werkt noodzakelijkerwijze een groot aantal vervolgingen in de hand die op de terechtzetting uitmonden op vrijspraken⁴². De prioriteiten inzake opsporing en vervolgingen moeten nu eenmaal op elkaar afgestemd worden, op gevaar af dat de organen die optreden in beide fasen van het strafproces, vleugellam worden. Als het O.M. een lage prioriteit geeft aan de vervolging van bepaalde misdrijven, is het ondoelmatig dat de politie aan de opsporing daarvan een hoge prioriteit toekent. Maar van het omgekeerde kan hetzelfde worden gezegd.

Dat is te meer het geval daar de verwerkingscapaciteiten van alle organen betrokken bij de strafrechtbedeling beperkt zijn⁴³. Het zou trouwens vreemd zijn het parket zeggenschap op de opsporing te onthouden en het het recht ontnemen prioriteiten te stellen wanneer bv. geruchtmakende grote strafzaken aan de rechtbanken moeten worden voorgelegd en m.b.t. andere zaken de mate van opsporing dan ook moet worden beperkt.

De opvatting dat het openbaar ministerie alleen maar geval per geval mag beoordelen, terwijl de politie het algemeen kader bepaalt waarbinnen de criminaliteit beheerst wordt, gaat tenslotte voorbij aan een aantal ontwikkelingen van de laatste jaren in het strafprocesrecht en aan ontwikkelingen die volop aan de gang zijn.

Ten eerste getuigt die opvatting van een achterhaalde zienswijze over de taak van het openbaar ministerie die in de XIXe eeuw de wegbereider van vonnissen en arresten was, het orgaan wiens taak bestond in het uitlokken van rechterlijke uitspraken. Alleen in het bestek van die zienswijze kan het begrijpelijk zijn het volledig domein van de opsporing aan de opsporingsdiensten toe te vertrouwen. Maar sedert de XIXe eeuw is door een sterke accentuering van het beginsel van de opportuniteit van de vervolging de taak van het openbaar ministerie volledig geëvolueerd. Door deze evolutie kan het niet meer verantwoord worden dat de politie zelfstandig de opsporing verricht zonder zeggenschap van het openbaar ministerie of slechts met een controle a posteriori. De hier beschreven ontwikkeling heeft verstrekkende gevolgen voor de opsporing die niet alleen een kwestie van technische deskundigheid is, maar ook van prioriteiten die vastgesteld moeten worden in afstemming op het beginsel van de opportuniteit van de vervolgingen⁴⁴.

Ten tweede houdt een dergelijke opvatting, die aan de opsporingsdiensten de opsporing wil toevertrouwen, geen rekening met de grondig gewijzigde rechtspraak over het onrechtmatig bewijs. Zoals eerder is uiteengezet is, onder een vergrote belangstelling voor de rechtspositie van de verdachte, een belangrijke rechtspraak tot ontwikkeling gekomen waarbij wegens schending van de wet, van verdragsbepalingen of van het algemeen rechtsbeginsel van het recht van

verdediging de rechters het bewijs weren waaromtrent op de terechtzitting blijkt dat het onrechtmatig is verkregen⁴⁵. Dat betekent concreet dat het doen en laten van opspoorders zeer vaak de inzet wordt van een deel van het debat ter terechtzitting. Voor dit doen en laten wordt, als gezegd, het O.M. aangesproken. Hierom lijkt het ook het best dat de vervolging contact houdt met de opsporing.

Er moet eveneens gewezen worden op de aanzetten die in de rechtspraak te vinden zijn, om het besluit tot vervolging via de leer van de rechtvaardigingsgronden, m.i.b. de onoverkomelijke dwaling, aan een rechterlijke controle te onderwerpen. Aldus heeft het Hof van Cassatie geoordeeld dat het niet uitgesloten is dat de veralgemeende toepassing van het prerogatief van het O.M. niet te vervolgen, voor de beklagde een geval van onoverkomelijke dwaling kan doen ontstaan⁴⁶. De toepassing van deze grond van schuldonthefing zou aanzienlijk kunnen worden verruimd indien de politieautoriteiten autonoom besluiten geen opsporing m.b.t. een bepaalde groep van strafbare feiten te verrichten, wat impliceert dat het openbaar ministerie op grote schaal dien-aangaande geen vervolging instelt, en naderhand plotseling wel aan opsporing wordt gedaan en overgegaan wordt tot vervolging. Wekken de opsporingsdiensten, door de afwezigheid van hun opsporing de redelijke verwachting dat een strafbare toestand zal worden getolereerd, dan lijkt het niet juist elk beroep op het begrip onoverkomelijke dwaling te verwerpen. Dat afstemming tussen die fasen van het strafproces geboden is, blijkt ook uit gevallen waarin gepoogd wordt het bestaan van een onoverkomelijke dwaling af te leiden uit instructies verstrekt door bepaalde politiediensten⁴⁷ of ook nog de beslissing van het openbaar ministerie of het wenselijk is vervolging in te stellen, te toetsen aan de grondwetsregel der gelijkheid van de Belgen voor de wet. De eerbiediging van de grondwetsregel van de gelijkheid ontnemt voorzeker aan het openbaar ministerie niet het recht de merites van elk afzonderlijk geval te beoordelen en sluit geen onderscheid uit, maar het is vereist dat dit onderscheid kan worden verantwoord en derhalve niet willekeurig is. Daarom heeft de huidige rechtspraak⁴⁸ tot heden geweigerd beslissingen tot vervolging op die grond te sanctioneren. Dit zou echter anders kunnen zijn indien het openbaar ministerie alleen die gevallen te behandelen krijgt waarin de politiediensten volledig autonoom hebben besloten opsporing door te voeren en later het dossier aan het parket door te sturen. Met zulke toestand zou het gevaar van een indruk van willekeur kunnen toenemen.

Wetenschapslui moeten niet alleen wijzen op voltrokken ontwikkelingen die nog aan de gang zijn. Zij moeten ook aandacht vragen voor veranderingen die in een nabije toekomst te verwachten zijn.

Nu reeds is door L. De Wilde erop gewezen dat de algemene beginselen van behoorlijk bestuur, die algemene rechtsbeginselen zijn die de overheid bij elk optreden in acht

⁴² P. TAK, «De vervolging van strafbare feiten in Engeland en Wales voor en na 1976», *D.P.*, 1988, 24-39; A.J. BULLIER, «Le Crown Prosecution service, emergence d'un parquet en Angleterre ?», *Rev. Sc. crim.*, 1988, 272-280.

⁴³ G. CORSTENS en P. TAK, *o.c.*, p. 6 en p. 91.

⁴⁴ F.H. VAN DER BURG en A.C. 't HART, *o.c.*, pp. 21-23.

⁴⁵ G. CORSTENS, *De verhouding rechter - Openbaar Ministerie. Een lat-relatie in het strafrecht*, rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen op 22 april 1983, Gouda-Quink Arnhem, pp. 20-21.

⁴⁶ Cass., 9 december 1981, *Arr. Cass.*, 1981-82, 491.

⁴⁷ Cass., 15 november 1988, *Pas.*, 1989, I, 277.

⁴⁸ Cass., 5 februari en 14 mei 1985, *Arr. Cass.*, 1984-85, 749 en 1254; 10 maart 1987, *Arr. Cass.*, 1986-87, 907.

moet nemen en die, naast de wet, elke administratieve beslissing moeten schragen, mutatis mutandis, als beginselen van behoorlijk vervolgingsbeleid, toepasselijk zijn op de sepotbeslissing⁴⁹. Ook de rechtspraak heeft reeds beslist dat de opsporingsactiviteiten verenigbaar moeten zijn met het algemeen rechtsbeginsel van behoorlijk bestuur van de betrokken overheidsdienst⁵⁰. Deze beginselen zijn o.m. het gelijkheidsbeginsel, het rechtszekerheidsbeginsel, de eis van een coherent en consistent beleid en het verbod van willekeur. Ze worden door de rechter gehanteerd bij zijn legaliteits- en rechtmatigheidscontrole van het bestuurshandelen en zijn ongetwijfeld een instrument tot verhoogde rechtsbescherming voor de burger. Het is in de huidige context, waarin het optreden van het openbaar ministerie en van de politie met het oog op de opsporing en de vervolging zeer weinig op elkaar afgestemd zijn, reeds nu twijfelachtig of de handelingen van beide organen de proef van de toetsing aan deze beginselen zouden doorstaan. Dit zou nog meer het geval zijn, indien men beide fasen in het strafproces volledig van elkaar zou scheiden.

Anderzijds moet hier ook worden gewezen op de ontwikkeling die onder stuwung van de doctrine⁵¹ te verwachten is inzake de overheidsaansprakelijkheid voor het optreden van de rechterlijke macht. Men kan redelijk voorspellen dat binnen afzienbare tijd de algemene zorgvuldigheidsnorm ook wordt toegepast op het optreden van de opsporingsdiensten en op de beslissing van het openbaar ministerie, al vallen ze in het kader van hun bijdrage aan rechterlijke beslissingen, weliswaar geconcretiseerd naar de specifieke situatie van deze organen, dus rekening houdend met de hun toevertrouwde beleidsruimte. De te verwachten ontwikkeling op dit vlak vergt ook een grotere afstemming van de opsporing en de vervolging omdat het zorgvuldigheidsbeginsel o.m. vereist dat de overheid haar beslissing zorgvuldig voorbereidt en ten uitvoer legt.

Samenvattend kan men stellen dat veel argumenten tegen een verdere loskoppeling van opsporing en vervolging pleiten: de vrijwaring van de rechten van het individu, de doelmatigheid, de vermelde voltrokken, aan de gang zijnde en te voorspellen ontwikkelingen. Integendeel moet er op basis van deze argumenten gestreefd worden naar meer afstemming tussen beide fasen van het strafproces. Met H. Franszen zijn we van oordeel dat de politiediensten, gelet op hun deskundigheid op dit vlak, zelf in de regel de prioriteiten inzake opsporing moeten vaststellen, maar dit na overleg met het openbaar ministerie⁵². Om dit overleg mogelijk te maken stemmen we volmondig in met de zienswijze van C. Fynaut wanneer hij schrijft dat er enerzijds een grondige verbouwing van het openbaar ministerie nodig is om in samenspraak met de politiediensten een opsporingsbeleid op te zetten en anderzijds het parket meer te zeggen moet krijgen in het beheer van de politie⁵³.

C. Het zogenaamde politiesept

De meest sprekende illustratie van het bestaan van een zekere beoordelingsruimte van de politie bestaat in het zg. politiesept.

Naar luid van de artikelen 8, 29, 53 en 54 Sv. moeten zowel de opsporingen als de berichten over misdrijven, de aangiften, de processen-verbaal en andere akten worden toegevoerd aan de procureur des Konings⁵⁴.

Uitzonderingen of nuanceringen hierop zijn de procedure van gecontroleerde waarschuwing, van onmiddellijke inning, de wetgeving op de arbeidsinspectie en de wetgeving op de afval.

De procedure van gecontroleerde waarschuwing aangevend inzake overtredingen van het algemeen reglement van politie van het wegverkeer alsook inzake niet opzettelijke misdrijven van geringe aard is in feite slechts een nuancering van de algemene regels. Deze procedure, waarbij de overtreeders uitgenodigd worden binnen een zekere termijn een einde te maken aan de overtreding, neemt niet weg dat de stukken moeten worden toegestuurd aan het bevoegde parket, en doet geen afbreuk aan het recht van het openbaar ministerie om strafvervolging in te stellen, zelfs wanneer de overtreder binnen de gestelde termijn de zaak in orde heeft gebracht⁵⁵.

Ook de procedure van onmiddellijke inning laat voor het openbaar ministerie de mogelijkheid om de strafvordering uit te oefenen, niettegenstaande betaling, onverkort. Volgens die procedure vervalt immers de publieke vordering door de onmiddellijke betaling, tenzij het openbaar ministerie binnen een maand na de dag van de betaling de betrokkene kennis geeft van zijn voornemen, de vordering in te stellen⁵⁶.

Wel moet worden toegegeven dat de uitoefening van de strafvordering in de gevallen van regularisatie of onmiddellijke betaling vrij theoretisch is. De praktijk leert dat het O.M. zelfs in gevallen waarin er geen regularisatie of geen onmiddellijke betaling is geweest nog een kans gunt aan de betrokkene om orde op zaken te brengen of om de onmiddellijke inning te vereffenen en nooit vervolging instelt in de andere gevallen.

Op grond van de wet van 16 november 1972 betreffende de arbeidsinspectie hebben de sociale inspecteurs het recht waarschuwingen te geven, voor de overtreder een termijn te bepalen om de zaak in orde te brengen en processen-verbaal op te maken. Deze bepaling creëert een werkelijke uitzondering op de regels van het Wetboek van Strafvordering. Volgens antwoorden op meerdere parlementaire vragen kan geen gerechtelijke overheid van de arbeidsinspecteur eisen dat hij proces-verbaal opstelt als naar zijn mening aanleiding bestaat om te handelen door waarschuwing⁵⁷ en moet de inspecteur zich niet gedragen naar de letter van artikel 29 Sv.

⁴⁹ L. DE WILDE, «De sepotbeslissing», *Pan.*, 1982, 501-517, i.h.b. 508-513.

⁵⁰ Brussel, 19 november 1984, *R.W.*, 1984-85, 2563, noot J. SCHEERS.

⁵¹ A. VAN OEVELEN, *De overheidsaansprakelijkheid voor het optreden van de rechterlijke macht*, 1987.

⁵² H. FRANSZEN, *loc. cit.*, *Pan.*, 1986, 8-36, i.h.b. 32.

⁵³ C. FYNAUT, *loc. cit.*, *Pan.*, 1985, 558-568, i.h.b. 562.

⁵⁴ J. D'HAENENS, *o.c.*, p. 289.

⁵⁵ G. VAN PEE, *Verzameling van processen-verbaal*, U.G.A., IV-V, 1/6-22.

⁵⁶ Artikel 65, §, 2, Wegverkeerswet.

⁵⁷ *Kamer*, 1977-78, *Vragen en antwoorden*, 29 november 1977, pp. 247-248 en *Senaat*, 1975-76, *Vragen an antwoorden*, 20 juli 1976, p. 1718.

De bepaling van de wet betreffende de arbeidsinspectie, die haar oorsprong vindt in artikel 17, § 2, van het Verdrag nr. 18 van het Internationaal Arbeidsbureau, heeft ongetwijfeld de wetgever geïnspireerd toen hij in het kader van de wet van 22 juli 1974 op de giftige afval en van de wet van 9 juli 1984 betreffende de invoer, de uitvoer en de doorvoer van afvalstoffen aan een reeks ambtenaren en beambten het recht toekende waarschuwingen te geven of ten behoeve van de overtreder een termijn te bepalen om het hem mogelijk te maken de zaak in orde te brengen.

Die twee gevallen vormen dus werkelijke uitzonderingen op de regel dat alle positieve opsporingen moeten uitmonden in een bericht aan de procureur des Konings. Ze doen echter geen afbreuk aan de opportuniteitsbeoordeling van het openbaar ministerie omtrent de vervolging. De procureur des Konings kan immers langs een andere weg op de hoogte worden gebracht van het misdrijf waarvoor de bijzondere bevoegde ambtenaren een waarschuwing hebben gegeven. Deze waarschuwing belet hem niet vervolgingen in te stellen, evenmin als het opstellen van een proces-verbaal hem tot vervolging dwingt.

Er wordt verder in de doctrine over deze materie vooral de aandacht gevestigd op de sancties, waarbij wordt gewezen op het feit dat het nalaten de procureur des Konings in te lichten indirect onder de strafwet kan vallen, disciplinair gesanctioneerd kan worden of een grond tot schadevergoeding kan opleveren⁵⁸.

Minder aandacht wordt besteed aan het feit dat de parketten sporadisch circulaire sturen waarbij alternatieve afhandelingsmogelijkheden van misdrijven worden omschreven, hetzij omdat ze overtuigend zijn dat verbalisering op grote schaal een verlamming van de politie- en van de gerechtelijke diensten zou veroorzaken, hetzij omdat ze uit humanitaire en sociale beweegredenen van oordeel zijn dat niet in de eerste plaats aan een strafrechtelijke aanpak van de zaak moet worden gedacht.

De doctrine op dat gebied staat soms op enige afstand van de dagdagelijkse realiteit waarin a) vele strafbare feiten niet worden aangepakt en dus niet verder worden onderzocht, waarin b) andere feiten die onder toepassing van de strafwet vallen, worden aangepakt, al dan niet worden geregistreerd, maar niet worden geverbaliseerd omdat volstaan wordt met een vermaning of omdat de betrokkene of de daad doorverwezen wordt naar andere instanties, ofwel nog waarin c) geverbaliseerd wordt, maar de opgestelde processen-verbaal niet worden toegezonden aan de procureur des Konings.

De redenen van deze dagdagelijkse niet te ontkennen werkelijkheid zijn veelvuldig. In de eerste plaats is er de overwoekering van wetsbepalingen met strafsancities die zelfs de autoriteiten belast met de opsporing niet meer kennen. Veel van deze wetsbepalingen betreffen daarboven bagatelzaken, waarbij zeer dikwijls het strafrechtelijk optreden als buitenmatig wordt aangevoeld. Ook de verwerkingscapaciteiten van de opsporingsdiensten spelen een belangrijke rol bij het fenomeen van het politiese-pot. Tevens hebben de gewijzigde opvattingen over de rol van het strafrecht in de samenleving, over de relatie tussen de politie en de bevol-

king en over de politiefunctie de toestand ter zake sterk beïnvloed.

Het ligt uiteraard niet in het kader van deze studie die oorzaken uitputtend te behandelen. Wel dient misschien in dit bestek toch de vraag gesteld te worden of er geen oorzaken verband houden met de relatie politie/openbaar ministerie. In dit kader merken G. Corstens en P. Tak m.b.t. de Nederlandse situatie op dat de politiediensten nogal geneigd zijn zelf over te gaan tot seponering omdat ze weten of tenminste verwachten dat het parket toch de zaak zonder gevolg zal laten. Dezelfde auteurs zijn ook van oordeel dat politieseponering ook verband houdt met het feit dat de beslissingen van het openbaar ministerie niet inzichtelijk zijn voor de politie⁵⁹.

Beide elementen gelden onbetwistbaar ook in België. De politiediensten hebben soms de neiging om te anticiperen op de seponering van het openbaar ministerie. Anderzijds is het duidelijk dat, in de domeinen en in de arrondissementen waar er sprake kan zijn van een vervolgingsbeleid, dit niet altijd of zelfs meestal niet bekend is bij de politie. Beide elementen spelen dus een rol bij het optreden van de politie.

Hierbij moet echter in navolging van G. Corstens en P. Tak worden opgemerkt dat niet gezegd kan worden dat in alle gevallen waarin het parket seponereert, het optreden van het politie overbodig is. De seponering door het openbaar ministerie kan dus niet in alle gevallen als grond aangevoerd worden om de anticipatieve zg. seponering door de politiediensten te verdedigen. Het gebeurt zeer vaak dat, naar aanleiding van de door de politie toegezonden stukken, op bevel van de procureur des Konings een uitgebreid opsporingsonderzoek wordt verricht, waarbij de verdachte opnieuw wordt verhoord, desnoods wordt berispt. Het beleid van het openbaar ministerie spitst zich niet alleen toe op vervolging of seponering. Indien de procureur des Konings een persoon doet verhoren door politie of rijkswacht, dan wordt dit als een straf aangevoeld door deze persoon. Niemand is er trots op dat hij voor een commissaris of een rijkswachter moet verschijnen. De parketmagistraat kan de verdachte zelf verhoren, hem persoonlijk vermanen, hem laten berispen, hem een waarschuwing geven, hem verplichten de aangerichte schade te betalen, hem een officieuze probatiemaatregel opleggen, hem een minnelijke schikking voorstellen... Daarbij wordt een bepaald beleid gevolgd, zelfs al is de parketmagistraat zich daarvan niet altijd bewust, dat veel meer inhoudt dan een beslissing om al dan niet te vervolgen. Het opmaken en het doorsturen van processen-verbaal kan ook dienen om de druk van de ketel te nemen. Het is dus niet omdat het openbaar ministerie de bevoegdheid tot vervolgen niet hanteert, dat het politieoptreden achteraf als overbodig moet worden beschouwd.

Het staat daarentegen wel duidelijk vast dat het gebrek aan informatie van het parket naar de politiediensten toe de politie ertoe brengt zelfstandig opgespoorde zaken zelf af te doen. Dit lijkt mij dan ook een meer ernstige oorzaak te zijn. De politiediensten zouden inzicht moeten hebben in het sepotbeleid van het openbaar ministerie, net als het parket trouwens informatie van de politieautoriteiten moet krijgen omtrent het aantal opgespoorde strafbare feiten en de plaat-

⁵⁸ L. HUYBRECHTS, «Aangifte van misdrijven», nr. 9, in *Commentaar Strafrecht*, o.l.v. A. VANDEPLAS en P. ARNOU.

⁵⁹ G. CORSTENS en P. TAK, o.c., pp. 6 en 7.

selijke criminogene factoren. De uitwisseling van informatie in beide richtingen kan de bestaande toestand verhelderen.

Het staat duidelijk buiten discussie dat de huidige toestand waarin het zg. politiesept gehanteerd wordt zonder dat het openbaar ministerie daarover wordt ingelicht of er enige controle over uitoefent, gevaren inhoudt.

In de eerste plaats zijn de particulieren die het slachtoffer van misdrijven zijn en zich tot de politie wenden, onbeschermd wanneer de politie zelf beoordeelt of ze al dan niet moet overgaan tot onderzoeksmaatregelen en of ze al dan niet de feiten ter kennis van het parket moet brengen⁶⁰. De procureur des Konings wordt meestal van die gang van zaken slechts ingelicht wanneer de benadeelde die geen gehoor heeft gekregen, zich vervolgens tot hem richt.

In de tweede plaats houdt een dergelijke toestand een ernstig gevaar van willekeur in⁶¹. De rechtsonderhorige geniet geen bescherming. Dit gevaar is des te groter nu er in de meeste politiediensten geen opsporingsbeleid is, zodat het optreden van de politieambtenaren niet stoelt op bepaalde vooraf vastgestelde criteria.

In de derde plaats krijgt door de huidige praktijk het openbaar ministerie een vertekend beeld van de zaken. Deze vertekening kan des te groter zijn daar, gelet op het groot aantal politiediensten en het gebrek aan samenwerking in de schoot van hetzelfde korps en tussen de verschillende korpsen, het niet denkbeeldig is dat dezelfde persoon of samenhangende feiten het voorwerp zijn geweest van meerdere politiesepts.

Het openbaar ministerie reageert soms op die toestand, die niet valt te ontkennen, door alleen maar te stellen dat het onaanvaardbaar is dat processen-verbaal niet worden opgesteld, zelfs wanneer het van meet af aan niet duidelijk is of er al dan niet een misdrijf voorhanden is, en dat het even onaanvaardbaar is dat geen bericht aan het parket wordt toegezonden⁶².

Men kan zich afvragen of deze reactie wel de meest opportune is.

Hierbij mag in de eerste plaats niet worden vergeten dat de wettelijke verplichting die op de politiediensten rust, steeds veronderstelt dat de politie zich in het eerste stadium een oordeel vormt over de feiten. Vanzelfsprekend wordt van de politie niet gevraagd dat ze het misdrijf onderzoekt en het slechts aan het parket kenbaar maakt als ze het voldoende bewezen acht. Niet de politieautoriteiten, maar de procureur des Konings zal oordelen of het misdrijf voldoende bewezen is en welk gevolg eraan moet worden gegeven⁶³. Maar in de eerste fase oordeelt de politie en wanneer ze bv. van oordeel is dat er een wettelijk bestanddeel van het misdrijf ontbreekt, is er geen aangifteverplichting. Evenmin wanneer de politie van oordeel is dat een aangifte of een klacht lichtzinnig is en elke vorm van geloofwaardigheid mist⁶⁴. Ook inlichtingen die niet rechtstreeks in verband kunnen worden gebracht met een welomschreven misdrijf, dienen niet onmiddellijk te worden meegedeeld aan het

openbaar ministerie⁶⁵. Op dat laatste punt kunnen er weliswaar problemen rijzen omtrent de oprichting en de samenstelling van inlichtingenbestanden. Het is echter duidelijk dat dergelijke problemen buiten het bestek vallen van deze studie.

In zijn studie «Beschouwingen over het beleid in strafzaken» liet L. De Wilde reeds tien jaar terug een ietwat andere klank horen over deze problematiek voor een magistraat van het openbaar ministerie. Hij vond het politiesept een goed verschijnsel, zolang de werkwijze van de politiediensten om van alle aangegeven of ambtshalve opgestelde delicten geen proces-verbaal op te stellen door de procureur des Konings controleerbaar blijft. Als argument stelde hij terecht voorop dat het politioneel apparaat vrij vlug belemmerd en verlamd zou geraken indien er geen redelijke marginale toetsing mocht worden uitgeoefend in manifeste bagatelzaken⁶⁶.

Deze opmerkelijke stellingname lost vanzelfsprekend niet alles op. De vraag blijft natuurlijk enerzijds hoe die controle zal worden uitgeoefend en wat onder manifeste bagatelzaken moet worden verstaan. Dit standpunt heeft echter de verdienste de realiteit te erkennen en tevens de voorwaarden van het fenomeen van het zg. politiesept duidelijk te stellen: a) het moet door de procureur des Konings controleerbaar blijven; b) het moet beperkt blijven tot manifeste bagatelzaken.

Bij de verdere invulling van de juridische normering van het verschijnsel van het zg. politiesept, dringen zich de volgende bemerkings op louter als aanzetten!

1. Het begrip politiesept is uit het oogpunt van het strafprocesrecht om verschillende redenen verkeerd.

Het hier beschreven fenomeen doet geen afbreuk aan de beoordeling van de opportuniteit van de vervolgingen van het openbaar ministerie dat, als gezegd, langs een andere weg kennis kan hebben gekregen van het misdrijf en hoe dan ook kan besluiten te vervolgen. Het gaat dus niet om een seponering. Het gaat eerder om een uitzondering op de aangifteverplichtingen omschreven in het Wetboek van Strafvordering.

Bovendien kan de politie niet seponeren omdat ze ook niet kan vervolgen. De bevoegdheid te seponeren komt alleen toe aan de organen die ook vervolgingen kunnen instellen.

2. De toekenning van een echte seponeringsbevoegdheid aan de politie zou strijdig zijn met de wet aangezien naar luid van artikel 138 Ger. W. het openbaar ministerie de strafvordering uitoefent.

Daarenboven zou het niet in overeenstemming zijn met de artikelen 25 en 30 van de Grondwet.

Luidens artikel 25 Gw. worden de machten uitgeoefend op de wijze bij de Grondwet bepaald en volgens artikel 30 Gw. wordt de rechterlijke macht uitgeoefend door de hoven en rechtbanken.

De zelfstandigheid die de magistraten van het openbaar ministerie genieten en die tot gevolg heeft dat hun door niemand verboden mag worden vervolgingen in te stellen, berust op hun deelneming aan de werking van hoven en rechtbanken. Daarom oordeelde de Raad van State dat een voor-

⁶⁰ G. LAFFINEUR, *o.c.*, p. 74.

⁶¹ J. LECLERCO, *loc. cit.*, *R.D.P.*, 1978, 807-860, i.h.b. p. 835, nr. 53.

⁶² L. HUYBRECHTS, *loc. cit.*, nr. 8.

⁶³ A. DE NAUW, «Schets van de structurele context van de verzorgingsbeslissing», *R.W.*, 1976-77, 1281-1310, i.h.b. 1302, noot 102.

⁶⁴ G. LAFFINEUR, *o.c.*, p. 74.

⁶⁵ J. DE LENTDECKER, *loc. cit.*, p. 71; M. FRANCHIMONT, *o.c.*, p. 241.

⁶⁶ L. DE WILDE, «Beschouwingen over het beleid in het strafproces», *Pan.*, 1980, 5-31, i.h.b. 9-10.

stel van wet tot opschorting van de gerechtelijke vervolgingen wegens vruchtafdriving ongrondwettig was omdat de wetgever zich zo zou inlaten met de uitoefening van bevoegdheden die de Grondwet aan de rechterlijke macht heeft toegekend ⁶⁷.

Het beginsel van de scheiding van de machten, vastgeankerd in de bovenvermelde grondwetsbepalingen, zou a fortiori aangetast worden door de toekenning van een seponeringsrecht aan organen die in bepaalde mate afhangen van de uitvoerende macht.

3. De mogelijke versoepeling van de aangifteverplichting moet controleerbaar zijn.

Dit vereiste is niet alleen een noodwendigheid voor het openbaar ministerie dat verantwoordelijkheid draagt inzake de uitoefening van de strafvordering. Het is evenzeer essentieel voor de rechtsonderhorige, zowel de persoon tegen wie verdenkingen rijzen, als het slachtoffer van het misdrijf. Er zijn thans formele en vooral informele vormen van controle op het besluit tot vervolging of seponering van het parket. Bepaalde stemmen gaan zelfs op om deze vormen van controle uit te breiden. Het zou derhalve niet opgaan om geen controle uit te oefenen op de naleving van de aangifteverplichting, terwijl de politieorganen veel minder zelfstandigheid hebben t.a.v. de andere staatsmachten dan het openbaar ministerie. Anders vallen een heleboel garanties voor het individu weg.

4. Deze versoepeling mag nooit doen geloven dat de strafwet buiten werking is gesteld.

Alleen de wetgever kan de strafwet opheffen. De versoepeling van de aangifteverplichting mag niet uitmonden in een toestand waarin de politiediensten de innerlijke waarde van de bestaande strafwet beoordelen en ze bij wijze van een soort algemene dispositie buiten beschouwing laten. Anders ontstaat het gevaar dat de politiediensten zich als wetgever gedragen om sommige strafbepalingen buiten toepassing te stellen. Deze bevoegdheid komt niet toe aan het openbaar ministerie die op deze wijze zijn sepotbeoordeling niet mag aanwenden. Ze komt evenmin toe aan de politiediensten via de versoepeling van de aangifteverplichting.

5. Een versoepeling van de aangifteverplichting kan alleen tot stand komen nadat de politiediensten hieromtrent overleg hebben gepleegd met het openbaar ministerie.

Het is dienaangaande moeilijk denkbaar dat het openbaar ministerie, op welke wijze ook, afstand doet van de uitoefening van het recht om de strafvordering uit te oefenen. Er zij hier herinnerd aan het precedent van de afwijzing van een protocol om de verhoudingen tussen de fiscale administratie en de parketten te regelen m.b.t. de kennisgeving van fiscale misdrijven door het college van de procureurs-generaal. Deze afwijzing was gebaseerd op de overweging dat het openbaar ministerie weliswaar de strafvordering uitoefent, maar er niet vrij over beschikt. Bijgevolg kan het zijn bevoegdheden op dat vlak niet overdragen. De procureurs-generaal waren dan ook in dat domein de mening toegedaan dat het meer aangewezen was de problemen op te lossen in

een gemeenschappelijke instructie die eigen aan de administratie blijft ⁶⁸.

Een soortgelijke werkwijze is hier ook aangewezen na overleg met de parketten.

Ter afronding

In dit betoog werd gepleit voor een handhaving van de leiding van de procureur des Konings over de opsporing. Dood-eenvoudig omdat bij de verzelfstandiging van de opsporingsdiensten een levensgroot gat in de rechtsbescherming opdoemt ⁶⁹.

In de huidige toestand moet de procureur des Konings, die naar luid van artikel 22 Sv. belast is met de opsporing, vanzelfsprekend instaan voor de uitglidders in de opsporingsfase waarbij hij zelf betrokken is. Maar hij is via de sanctionering van de niet-naleving van de regels van de bewijsvergaring en van de procedurevoorschriften evenzeer aansprakelijk wanneer hij niet zorgt voor een effectieve leiding over de opsporing. Zijn somtijds falend leiderschap heeft dan ook processuele gevolgen. Schiet hij in die leiding te kort, dan voelt hij het omdat in de praktijk van ons rechtssysteem het voorbereidend onderzoek zeer sterk de uitkomst van het onderzoek ter terechtzitting bepaalt.

Zo verder aangesloten wordt bij de zelfstandigheid van de opsporingsdiensten, kan aan de procureur des Konings niet langer het verwijt worden gericht van het te kort schieten in de leiding van de opsporing die hem ontnomen zou worden ⁷⁰ en wordt het volstrekt onduidelijk hoe de onrechtmatig behandelde verdachte genoegdoening in het strafproces zou moeten vinden.

Tevens werd in dit betoog duidelijk gesteld wat de aard van de leiding van de procureur des Konings zou moeten zijn. Dit type van controle houdt rechtstreeks verband met de mogelijke sanctionering van het optreden van het openbaar ministerie in de latere fasen van het strafproces. Het gaat niet om de leiding van de opsporing als dusdanig. De procureur des Konings is trouwens hiervoor niet geschikt. Het gaat om een kwaliteitsbewaking van de opsporingen, uitgedrukt in termen van betrouwbare bewijsvergaring en een zorgvuldige toepassing van de desbetreffende procedurevoorschriften. Die vragen zijn immers van doorslaggevende betekenis voor de houdbaarheid van het verzamelde bewijsmateriaal in de fase van eindonderzoek ⁷¹.

A. DE NAUW

⁶⁸ *Parl. St., Senaat*, 1985-86, nr. 310, 2/2, pp. 4 en 5.

⁶⁹ Zie de interventie van senator R. LALLEMAND tijdens de bespreking van de begroting van het Ministerie van Justitie, *Senaat*, 1988-89, *Handelingen* van de zitting van 21 juni 1989, p. 2745.

⁷⁰ J. WORTEL, «De belangen van de verdachte en de ontvanke-lijkheid van de Officier van Justitie», 83-115, i.h.b. 90, in T.M. SCHALKEN en E.J. HOFSTEE, *In zijn verdediging geschaad*, Bundel opstellen aangeboden aan prof. mr. J. REMMELINK bij zijn afscheid als hoogleraar strafrecht aan de V.U. Amsterdam.

⁷¹ J. NAEYE, «Schending van vormvoorschriften tijdens het opsporingsonderzoek», 51-61, i.h.b. 52 in dezelfde bundel.

⁶⁷ *Parl. St., Senaat*, 1972-73, nr. 163, pp. 3 en 4.

RECHTSPRAAK

ARBITRAGEHOF

23 MEI 1990

Voorzitter: de h. Sarot

Rapporteurs: de hh. Blanckaert en Melchior

Advocaten: mrs. Lagasse, Legros, Materne, Caeymaex en Devers

1. Arbitragehof – Belang – 2. Artt. 6 en 6bis Gw. – Gelijksheids- en non-discriminatiebeginsel – 3. Wet 9 augustus 1988 – Taalgebruik in Komen-Waasten en Voeren – 4. Artt. 47 en 48 Gw. – Parlementsverkiezingen – Bevoegdheid Arbitragehof – 5. Lid van gemeenteraad of O.C.M.W. – Politieke rechten – Taalkennis als uitoefeningsvoorwaarde

1. Van het vereiste belang doet blijken iedere persoon wiens rechtssituatie door de bestreden norm rechtstreeks en ongunstig zou kunnen worden geraakt.

2. De grondwettelijke regels van de gelijkheid der Belgen voor de wet en van de niet-discriminatie sluiten niet uit dat een verschil in behandeling volgens bepaalde categorieën van personen kan worden ingesteld, in zoverre het criterium van onderscheid op objectieve en redelijke wijze kan worden verantwoord. Een dergelijke verantwoording moet worden beoordeeld met betrekking tot het doel en de gevolgen van de ter beoordeling staande norm. Het gelijkheidsbeginsel is geschonden wanneer vaststaat dat de aangewende middelen redelijkerwijze niet evenredig zijn met het beoogde doel.

Tot de bij art. 6bis Gw. aan de Belgen gewaarborgde rechten en vrijheden behoren de rechten en vrijheden die voortvloeien uit internationale verdragsbepalingen die België binden en in de interne rechtsorde toepasselijk zijn gemaakt door een akte van instemming.

3. Door aan Komen-Waasten dezelfde regels als aan Voeren op te leggen, heeft de wetgever, met het oog op het verzezenlijken van een evenwicht tussen de Gemeenschappen, een symmetrie tot stand willen brengen door een gelijke behandeling van een taalgrensgemeente uit het Franse taalgebied en van een taalgrensgemeente uit het Nederlandse taalgebied.

Het kan worden aanvaard dat het door de bestreden bepalingen gemaakte onderscheid zijn verantwoording vindt in het nagestreefde doel – de beveiliging van een hoger openbaar belang –, in zoverre althans de genomen maatregelen redelijkerwijze kunnen worden beschouwd als niet onevenredig met het door de wetgever nagestreefde doel.

De genomen maatregelen zouden met name onevenredig zijn indien het handhaven van een hoger openbaar belang zou worden nagestreefd ten koste van een miskennis van grondbeginselen van de Belgische rechtsorde.

4. De herziening op 7 juli 1988 van de artt. 47 en 48 Gw. had hoofdzakelijk tot doel te voorzien in de mogelijkheid om de kiezers uit Komen-Waasten en Voeren de kans te bieden bij de parlementsverkiezingen respectievelijk in het arrondissement Ieper en Verviers te stemmen. Dit stond inzonderheid voorop bij het schrappen van de bewoordingen «voor elke provincie» in de eerste zin van art. 48 Gw. Nu de Grondwetgever derhalve van

oordeel was dat noch het gelijkheidsbeginsel, noch het beginsel van de geheime stemming het aannemen van de bestreden bepalingen in de weg stonden, blijkt dat het verzoekschrift ertoe strekt het Hof te vragen uitspraak te doen over een door de Grondwetgever gemaakte keuze, hetgeen niet tot de bevoegdheid van het Hof behoort.

5. De vaststelling van voorwaarden noodzakelijk voor de uitoefening van overheidsmandaten betreffende de gemeentelijke instelling en de organieke inrichting van de O.C.M.W.'s ressorteert onder de uitsluitende bevoegdheid van de nationale wetgever, die met gewone meerderheid beslist (art. 4 Gw.).

Arrest nr. 18/90 – Zaak nr. 88

In zake: het beroep tot vernietiging van

– de wet van 9 augustus 1988 tot wijziging van de gemeentewet, de gemeentekieswet, de organieke wet betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn, de provinciewet, het Kieswetboek, de wet tot regeling van de provincieraadsverkiezingen en de wet tot regeling van de gelijktijdige parlements- en provincieraadsverkiezingen,

– de artikelen 2 en 3 van de wet van 8 augustus 1988 tot wijziging van de gemeentekieswet, gecoördineerd op 4 augustus 1932, met het oog op het aanpassen van de stembiljetten, ingesteld op 3 februari 1989 door G. Deleu en anderen.

...

III. Onderwerp van de aangevochten wetgeving

1. De eerste aangevochten wet is door de Senaat en door de Kamer van Volksvertegenwoordigers respectievelijk op 27 juli 1988 en op 5 augustus 1988 aangenomen. De wet is op 9 augustus 1988 door de Koning bekrachtigd en afgekondigd, en op 13 augustus 1988 in het Belgisch Staatsblad bekendgemaakt.

De tweede aangevochten wet is door de Senaat en door de Kamer van Volksvertegenwoordigers respectievelijk op 3 augustus 1988 en op 5 augustus 1988 aangenomen. De wet is op 8 augustus 1988 door de Koning bekrachtigd en afgekondigd, en op 17 augustus 1988 in het Belgisch Staatsblad bekendgemaakt.

2. De bestreden wet van 9 augustus 1988 strekt er in hoofdzaak toe:

1° Een college van provinciegouverneurs op te richten dat uit de verschillende provinciegouverneurs en de vice-gouverneur van de provincie Brabant bestaat en in alle gevallen taalparitair is samengesteld. In sommige procedures betreffende de gemeenten Komen-Waasten en Voeren is het eensluidend advies van het college van provinciegouverneurs vereist, dat in voorkomend geval het advies van de bestendige deputatie van de provincieraad vervangt; in andere procedures oefent dat college voor diezelfde gemeenten de bevoegdheden uit van de bestendige deputatie van de provincieraad;

2° Wat de randgemeenten bedoeld in artikel 7 van de wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken, gecoör-

dineerd op 18 juli 1966, en de gemeenten Komen-Waasten en Voeren betreft de regels te wijzigen betreffende de verkiezing van schepenen alsmede de leden van de raad en van het vast bureau voor maatschappelijk welzijn. In die gemeenten worden genoemde mandatarissen rechtstreeks verkozen door de vergadering van de gemeenteraadskiezers volgens het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging;

3° Alle gemeenten van het Rijk ertoe te verplichten om de vergaderingen van het college van burgemeester en schepenen achter gesloten deuren te houden en enkel de beslissingen in de notulen en in het register van de beraadslagingen van het college op te nemen, aangezien alleen die beslissingen rechtsgevolgen kunnen hebben;

4° Het consensusbeginsel in te stellen voor de besluitvorming in de colleges van burgemeester en schepenen en de vaste bureaus van de raden voor maatschappelijk welzijn van de randgemeenten bedoeld in artikel 7 van de wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken, gecoördineerd op 18 juli 1966, en van de gemeenten Komen-Waasten en Voeren; bij ontstentenis van consensus wordt de zaak al naar het geval aan de gemeenteraad of aan de raad voor maatschappelijk welzijn voorgelegd;

5° De gemeentemandatarissen en de leden van de raden voor maatschappelijk welzijn van de gemeenten bedoeld in de artikelen 7 en 8, 3° tot 10°, van de wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken, gecoördineerd op 18 juli 1966, ertoe te verplichten van de taal van het taalgebied waarin de gemeente gelegen is de kennis te hebben die nodig is om het betrokken mandaat uit te oefenen. Het vermoeden van die kennis geldt hetzij als onweerlegbaar, hetzij totdat het tegendeel bewezen is;

6° Aan de inwoners van Voeren en Komen-Waasten de mogelijkheid te geven voor de parlementsverkiezingen respectievelijk in Aubel en Heuvelland te stemmen.

De bestreden artikelen van de wet van 8 augustus 1988 wijzigen, wat de randgemeenten bedoeld in artikel 7 van de wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken, gecoördineerd op 18 juli 1966, en de gemeenten Komen-Waasten en Voeren betreft het model van de stembiljetten met het oog op de rechtstreekse verkiezing van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn van die gemeenten.

IV. In rechte

...

Over de ontvankelijkheid

Wat betreft het belang van de verzoekers

B.2.1. Artikel 107ter van de Grondwet bepaalt: «... de zaak kan bij het Hof aanhangig worden gemaakt door iedere bij wet aangewezen overheid, door ieder die doet blijken van een belang of prejudicieel, door ieder rechtscollege».

Naar luid van artikel 2, 2°, van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof kunnen de beroepen tot vernietiging worden ingesteld «door iedere natuurlijke of rechtspersoon die doet blijken van een belang...».

De voormelde bepalingen vereisen dus dat de verzoekende partij die een natuurlijke of rechtspersoon is, van een belang doet blijken om voor het Hof in rechte te treden.

Van het vereiste belang doet blijken iedere persoon wiens rechtssituatie door de bestreden norm rechtstreeks en ongunstig zou kunnen worden geraakt.

B.2.2. Het vereiste belang moet worden beoordeeld met inachtneming van de verschillende hoedanigheden waarop de verzoekende partijen zich beroepen, met name die van gemeentemandataris en die van kiezer.

Het belang van de verzoekende partijen in hun hoedanigheid van gemeentemandataris

B.3.1. Artikel 2 vervangt het eensluidend advies van de bestendige deputatie door het advies van de provinciegouverneur op eensluidend advies van het college van provinciegouverneurs in geval van benoeming van de burgemeester buiten de gemeenteraad om. Die bepaling raakt de rechtssituatie van de verzoekende partijen niet rechtstreeks. Hun beroep ten aanzien van die bepaling is dus niet ontvankelijk.

B.3.2. Artikel 3 voorziet in de rechtstreekse verkiezing van de schepenen. Het ontzegt de gemeenteraadsliden van Komen-Waasten het recht om de kandidaten voor dat ambt voor te dragen en tot hun verkiezing over te gaan. De door de verzoekers in hun hoedanigheid van gemeenteraadsliden ingestelde vordering tot vernietiging van dat artikel, dat hen rechtstreeks en ongunstig raakt, is ontvankelijk.

B.3.3. Artikel 4 vervangt, wat de afzetting en de schorsing van de schepenen betreft, het advies van de bestendige deputatie door het advies van het college van provinciegouverneurs. De vordering van de verzoekers die zich beroepen op de hoedanigheid van schepenen en strekkende tot vernietiging van die bepaling is ontvankelijk, doordat de doorgevoerde wijzigingen hun situatie rechtstreeks en nadelig kunnen raken.

B.3.4. De artikelen 5 tot 7 van de wet van 9 augustus 1988 hebben betrekking op het administratief toezicht.

De gemeentemandatarissen zijn rechtstreeks betrokken bij het gevolg dat gegeven wordt aan de beslissingen van het orgaan waarvan zij deel uitmaken (gemeenteraadsliden, leden van het college van burgemeester en schepenen).

Een zelfde belang bestaat voor de burgemeester, wanneer hij optreedt als individuele bestuursautoriteit.

De bestreden bepalingen kunnen de toestand van de verzoekers nadelig beïnvloeden omdat zij de toezichtsprocedure omslachtiger kunnen maken.

B.3.5. Artikel 9 voert het consensusbeginsel in voor de besluitvorming in het college van burgemeester en schepenen en bepaalt dat bij gebrek aan consensus de zaak door de gemeenteraad wordt beslecht. Dat artikel raakt de situatie van de leden van het college rechtstreeks en op ongunstige wijze, doordat het de aan hun functies normaal verbonden prerogatieven aantast.

B.3.6. Artikel 10 bevat bijzondere regels betreffende de aanwijziging van de waarnemende burgemeester wanneer geen burgemeester is benoemd na een algehele vernieuwing van de gemeenteraad. Die bepaling raakt alleen de uittreedende burgemeester rechtstreeks (artikelen 4 en 14 van de nieuwe gemeentewet). Nu geen van de verzoekers melding maakt van die hoedanigheid, is het beroep tot vernietiging ten aanzien van die bepaling niet ontvankelijk.

B.3.7. De artikelen 11 tot 18 van de wet van 9 augustus 1988 wijzigen de organieke wet van 8 juli 1976 betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn.

Die bepalingen betreffen het statuut van de leden van de raden voor maatschappelijk welzijn. Aangezien geen van de verzoekende partijen lid is van de raad voor maatschappelijk

welzijn van Komen-Waasten, raken de voormelde artikelen, met uitzondering van artikel 11, hen niet rechtstreeks.

Dat artikel 11, naar luid waarvan de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn rechtstreeks door de vergadering van de gemeenteraadskiezers worden gekozen, raakt de gemeenteraadsleden rechtstreeks en ongunstig, vermits de voordracht van kandidaten voor het ambt van lid van de raad voor maatschappelijk welzijn hen wordt onttrokken.

De verzoekende partijen die gemeenteraadslid zijn, doen derhalve ook van het vereiste belang blijken om de wettelijke bepalingen aan te vechten die artikel 11 aanvullen, te weten artikel 12 van de wet van 9 augustus 1988, dat handelt over de geschillen gerezen bij de rechtstreekse verkiezing van de raad voor maatschappelijk welzijn, en de artikelen 2 en 3 van de wet van 8 augustus 1988 die het model van de stembiljetten van de gemeenteraadsverkiezingen wijzigen, rekening houdend met de gelijktijdige verkiezing van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn.

B.3.8. Artikel 19 vereist dat de gemeentemantatarissen in de gemeenten bedoeld in de artikelen 7 en 8, 3° tot 10°, van de wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken, gecoördineerd op 18 juli 1966, van de taal van het taalgebied waarin hun gemeente gelegen is, de kennis hebben die nodig is om hun functie uit te oefenen; de bepaling stelt daaromtrent vermoedens van taalkennis in.

De verzoekers die de hoedanigheid hebben van gemeentemantataris, worden door die bepaling rechtstreeks en ongunstig geraakt doordat zij een nieuwe voorwaarde voor de uitoefening van gemeentelijke mandaten in het leven roept.

B.3.9. Artikel 20, dat betrekking heeft op de geschillen betreffende de rechtstreekse verkiezing van de gemeenteraadsleden en de schepenen, vult artikel 3 van de wet aan; bijgevolg hebben de verzoekers, als gemeenteraadsleden, belang bij de aanvechting van die bepaling.

B.3.10. De artikelen 21 tot 30 van de wet van 9 augustus 1988 wijzigen het Kieswetboek, de wet tot regeling van de provincieraadsverkiezingen en de wet tot regeling van de gelijktijdige parlementen- en provincieraadsverkiezingen.

De bedoelde bepalingen bieden de kiezers die hun kieswoningplaats hebben in de gemeenten Komen-Waasten en Voeren de mogelijkheid om voor de parlementsverkiezingen respectievelijk in Heuvelland en in Aubel te stemmen.

Die bepalingen raken de rechtssituatie van de verzoekers als gemeentemantataris niet rechtstreeks; deze hoedanigheid op zich volstaat niet om hun belang te gronden.

Het belang van de verzoekende partijen in hun hoedanigheid van kiezer

B.4.1. Nu de verzoekers als gemeentemantataris doen blijken van het vereiste belang bij de aanvechting van de artikelen 3, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 19 en 20 van de wet van 9 augustus 1988 evenals van de artikelen 2 en 3 van de wet van 8 augustus 1988, is er geen aanleiding om na te gaan of zij bovendien van het vereiste belang doen blijken bij het aanvechten van diezelfde bepalingen in hun hoedanigheid van kiezer woonachtig te Komen-Waasten.

Derhalve moet nog enkel de ontvankelijkheid van het beroep ten aanzien van de artikelen 2, 10, 13 tot 18 en 21 tot 31 van de wet van 9 augustus 1988 worden onderzocht.

B.4.2. Artikel 16 van de wet van 9 augustus 1988 vereist dat de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn, van wie artikel 11 de rechtstreekse verkiezing voorschrijft, van

de taal van het taalgebied waarin hun gemeente gelegen is, de kennis hebben die nodig is om hun mandaat uit te oefenen en stelt desbetreffend vermoedens in.

In een democratisch systeem zijn de kiezers rechtstreeks geraakt door de voorwaarden waaraan de gekozen mandatarissen moeten voldoen: hun situatie kan ongunstig worden beïnvloed door de bestreden bepaling.

B.4.3. Artikel 17 verplicht tot de oprichting van een vast bureau voor maatschappelijk welzijn in de randgemeenten evenals te Voeren en Komen-Waasten en schrijft voor dat het bureau in die gemeenten rechtstreeks wordt verkozen.

Die bepaling wijzigt de draagwijdte van het stemrecht inzake het plaatselijk beheer. Zij raakt de verzoekers rechtstreeks als kiezers; daar die maatregel hen evenwel niet ongunstig raakt, is hun beroep ten aanzien van de bedoelde bepaling niet ontvankelijk.

B.4.4. In hun hoedanigheid van kiezer worden de verzoekers niet rechtstreeks geraakt, noch door de artikelen 2 en 10 die respectievelijk betrekking hebben op de aanwijzing van de burgemeester buiten de raad en op het uitoefenen van het ambt van burgemeester na een algehele vernieuwing van de raad, noch door de artikelen 13, 14, 15 en 18 tot wijziging van de procedure wanneer een lid van de raad voor maatschappelijk welzijn niet meer voldoet aan een van de voorwaarden van verkiesbaarheid of in een toestand van onverenigbaarheid terecht komt, van de tuchtprocedure voor de leden van voornoemde raad, en tot wijziging van de procedure tot aanwijzing van de voorzitter ervan en voor het zenden van een bijzondere commissaris.

B.4.5. Artikel 21 biedt de kiezers die in de gemeenten Komen-Waasten en Voeren wonen de mogelijkheid om bij de parlementsverkiezingen respectievelijk in Heuvelland en Aubel te stemmen. De artikelen 22 tot 30 brengen in de kieswetgeving een reeks technische wijzigingen aan met het oog op het verwezenlijken van het in artikel 21 neergelegde doel.

Het kiesrecht is het fundamenteel politiek recht in de representatieve democratie. Elke kiezer heeft er belang bij de vernietiging te vorderen van bepalingen van de kieswet die zijn stemrecht ongunstig kunnen beïnvloeden.

Wat betreft artikel 31

B.5. De bepalingen van artikel 31 van de wet van 9 augustus 1988, die de inwerkingtreding regelen van de bepalingen die eraan voorafgaan, zijn er onlosmakelijk mee verbonden.

Het beroep tot vernietiging van artikel 31 is ontvankelijk in zoverre dat artikel de inwerkingtreding regelt van bepalingen ten aanzien waarvan de verzoekende partijen doen blijken van het vereiste belang.

...

Ten gronde

Over het eerste middel in zijn geheel genomen

B.7. Het eerste middel voert in zijn geheel genomen schending aan van de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet. Volgens de verzoekers zouden de bijzondere regels waarin de aangevochten wet voor de gemeente Komen-Waasten voorziet met die bepalingen in strijd zijn.

Draagwijdte van de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet

B.8. De grondwettelijke regels van de gelijkheid der Belgen voor de wet en van de niet-discriminatie sluiten niet uit dat een verschil in behandeling volgens bepaalde categorieën van personen zou worden ingesteld, in zover het cri-

terium van onderscheid op objectieve en redelijke wijze kan worden verantwoord. Een dergelijke verantwoording moet worden beoordeeld met betrekking tot het doel en de gevolgen van de ter beoordeling staande norm; het gelijkheidsbeginsel is geschonden wanneer vaststaat dat de aangewende middelen redelijkerwijze niet evenredig zijn met het beoogde doel.

Algemeen doel van de aangevochten wetgeving

B.9.1. Volgens de auteurs van het ontwerp dat tot de bestreden wet heeft geleid, is het algemeen doel van die wet de pacificatie tussen de gemeenschappen te verzekeren. Dat doel wordt nagestreefd door het uitvaardigen van bepalingen op het vlak van het gemeentebestuur en de verkiezingen die van die aard zijn dat zij het bestuur van de gemeenten met een speciaal taalstatuut vergemakkelijken, tegenstellingen tussen de gemeenschappen vermijden, een harmonieuze deelneming van de taalmeerderheden en -minderheden aan het beheer van de gemeente toelaten en aan bepaalde wensen van taalminderheden tegemoetkomen.

B.9.2. De in aanmerking genomen formule is een complex geheel van regels die ertoe strekken de «pacificatie» te verzekeren in de betrekkingen tussen de Vlaamse en de Franse gemeenschap in hun geheel genomen.

Door aan Komen-Waasten dezelfde regels als aan Voeren op te leggen, heeft de wetgever, met het oog op het verwezenlijken van een evenwicht tussen de Gemeenschappen, een symmetrie willen tot stand brengen door een gelijke behandeling van een taalgrensgemeente uit het Franse taalgebied en van een taalgrensgemeente uit het Nederlandse taalgebied.

Het kan worden aanvaard dat het door de bestreden bepalingen gemaakte onderscheid zijn verantwoording vindt in het nagestreefde doel – de beveiliging van een hoger openbaar belang –, in zoverre althans de genomen maatregelen redelijkerwijze kunnen worden aangezien als niet onevenredig met het door de wetgever nagestreefde doel.

De genomen maatregelen zouden met name onevenredig zijn indien het handhaven van een hoger openbaar belang zou worden betracht ten koste van een miskennis van grondbeginselen van de Belgische rechtsorde.

Wat betreft de artikelen 4, 5, 6 en 7

B.10.1. Die bepalingen, die enkel toepasselijk zijn op de gemeenten Voeren en Komen-Waasten, vervangen de tussenkomst van de bestendige deputatie door die van het college van gouverneurs, ingesteld bij artikel 1 van de bestreden wet, inzake schorsing en afzetting van de schepenen (artikel 4) en inzake dwangtoezicht (artikel 6); de bepalingen doen het optreden van de gouverneur afhangen van het eensluidend advies van dat college inzake algemeen toezicht (artikel 5), dwangtoezicht (artikel 6) en inzake bepaalde maatregelen van goedkeuringstoezicht (artikel 7, § 3); tenslotte vervangen zij de bestendige deputatie door de gouverneur die handelt op eensluidend advies van het college wat bepaalde maatregelen van goedkeuringstoezicht betreft (artikel 7, §§ 1 en 2).

B.10.2. Het inschakelen van een taalparitair samengesteld college bij de uitoefening van de eerder vermelde bevoegdheden beantwoordt aan het onder B.9 nader toegelichte algemene doel van de aangevochten wet.

Wel kan het inschakelen van het college in sommige gevallen de procedure omslachtiger maken en tot verlenging leiden van de termijnen waarbinnen de in de artikelen 4, 5, 6 en 7 bedoelde maatregelen kunnen worden aangenomen of definitief worden. Een dergelijke tussenkomst is niet onevenredig met het nagestreefde doel, meer bepaald doordat ze niet strijdig is met de in artikel 108 van de Grondwet neergelegde beginselen.

Derhalve houden de artikelen 4, 5, 6 en 7 geen schending in van de artikelen 6 en *6bis* van de Grondwet.

Wat betreft de artikelen 3, 9 en 20

B.11.1. Artikel 3 voorziet, in afwijking van artikel 2 van de gemeentewet, in de rechtstreekse verkiezing van de schepenen voor de zes randgemeenten en de gemeenten Voeren en Komen-Waasten; artikel 20 betreft de geschillen met betrekking tot die verkiezing.

Artikel 9 anderzijds bepaalt dat in diezelfde gemeenten het college van burgemeester en schepenen bij consensus beslist en dat bij gebrek aan consensus de zaak aan de gemeenteraad ter beslissing wordt voorgelegd.

B.11.2. De verzoekers stellen, aan de ene kant, dat die bepalingen de artikelen 6 en *6bis* van de Grondwet schenden en, aan de andere kant, dat ze de artikelen 11 en 14 van het Europees verdrag voor de rechten van de mens miskennen doordat zij de schepenen in feite een gedwongen vereniging opleggen waarvan de discriminatoire aard genoegzaam blijkt.

B.11.3. Tot de bij artikel *6bis* van de Grondwet aan de Belgen gewaarborgde rechten en vrijheden behoren wel de gelijk de rechten en vrijheden die voortvloeien uit internationale verdragsbepalingen die België binden en in de interne rechtsorde toepasselijk zijn gemaakt door een akte van instemming. Dat geldt althans voor de rechten en vrijheden die voortvloeien uit rechtstreeks werkende bepalingen, wat het geval is met artikel 11 van het Verdrag.

B.11.4. Samen genomen beogen de bestreden bepalingen in de eerder genoemde gemeenten de ontwikkeling van harmonieuze betrekkingen tussen leden van de taalmeerderheid en leden van de taalminderheid, door beide groepen te betrekken bij de uitoefening van de bevoegdheden van het college van burgemeester en schepenen.

Door te bepalen dat de schepenen niet langer op getrapte wijze worden verkozen door de meerderheid van de gemeenteraadsleden maar rechtstreeks door het geheel van de kiezers volgens het evenredigheidsbeginsel en door te bepalen dat bij ontstentenis van een consensus in het college de beslissing aan de gemeenteraad toekomt, doet de wetgever geen afbreuk aan de beginselen van artikel 108 van de Grondwet.

De bepalingen van de artikelen 3, 9 en 20 kunnen dus niet worden geacht onevenredig te zijn met de in B.9 nader toegelichte algemene doelstelling van de aangevochten wet.

B.11.5. De werkingsmodaliteiten van een publiekrechtelijk collegiaal orgaan vallen op generlei wijze onder de door het Europees verdrag voor de rechten van de mens enkel ten aanzien van privaatrechtelijke rechtspersonen of natuurlijke personen gewaarborgde vrijheid van vereniging.

B.11.6. De artikelen 3, 9 en 20 houden derhalve geen schending in van de artikelen 6 en *6bis* van de Grondwet, noch van die artikelen samen gelezen met artikel 11 van het Europees verdrag voor de rechten van de mens.

Wat betreft de artikelen 11 en 12 van de wet van 9 augustus 1988 alsmede de artikelen 2 en 3 van de wet van 8 augustus 1988

B.12.1. Artikel 11 van de bestreden wet voorziet, voor de enkele randgemeenten en de gemeenten Komen-Waasten en Voeren, in de rechtstreekse verkiezing van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn. Artikel 12 betreft de geschillen met betrekking tot deze verkiezing en de artikelen 2 en 3 van de wet van 8 augustus 1988 wijzigen het model van de stembiljetten van de gemeenteraadsverkiezingen, rekening houdend met de gelijktijdige verkiezing van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn. In de andere gemeenten van het Rijk worden de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn op getrapte wijze verkozen door de gemeenteraad.

B.12.2. In de voormelde gemeenten maakt de invoering van de rechtstreekse verkiezing voor de aanwijzing van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn in plaats van de getrapte verkiezing de deelneming van gekozenen van de taalminoriteit in de raad in hoge mate waarschijnlijker. Aldus wordt tegemoet gekomen aan het streven naar het betrekken van de taalminoriteit bij het beheer van de lokale belangen.

B.12.3. De bepalingen van artikel 11 beantwoorden aan de onder B.9 nader toegelichte algemene doelstelling van de aangevochten wet; zij zijn met die doelstelling niet onevenredig. Hetzelfde geldt voor artikel 12 van de bedoelde wet en de artikelen 2 en 3 van de wet van 8 augustus 1988.

Die bepalingen houden derhalve geen schending in van de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet.

Wat betreft de artikelen 16 en 19

B.13.1. De artikelen 16 en 19 van de aangevochten wet betreffen respectievelijk de taalkennis van de voorzitters en van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn alsmede die van de burgemeesters, schepenen en gemeenteraadsleden van de taalgrensgemeenten en de randgemeenten.

Voor de uitoefening van hun ambt moeten die mandatarissen de voor die ambtsuitoefening nodige kennis hebben van de taal van het taalgebied waarin de gemeente gelegen is. Een onweerlegbaar vermoeden van taalkennis geldt ten aanzien van de rechtstreeks door de bevolking gekozen mandatarissen, een weerlegbaar vermoeden geldt ten aanzien van hen die hetzij benoemd worden, hetzij door getrapte verkiezing worden aangewezen. Dit vermoeden is evenwel onweerlegbaar ten aanzien van de voorzitter van de raad voor maatschappelijk welzijn en van de burgemeester die tussen 1 januari 1983 en 1 januari 1989 hun mandaat gedurende ten minste drie jaren ononderbroken hebben uitoefend.

B.13.2. Het feit dat zulke voorwaarden in paragraaf 1 van de bestreden bepalingen slechts zijn opgelegd aan de gemeenten bedoeld in de artikelen 7 en 8, 3° tot 10°, van de wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken, gecoördineerd op 18 juli 1966, houdt verband met de omstandigheid dat hoofdzakelijk in dat geheel van gemeenten zich geschillen betreffende de taalkennis van lokale mandatarissen hebben voorgedaan. Voor de uiteenlopende opvattingen geplaatst over de juridische weerslag van de indeling in taalgebieden op het taalgebruik en op de taalkennis van gemeentelijke mandatarissen in de voormelde gemeenten,

beoogde de wetgever rechtszekerheid te brengen conform de in B.9 nader toegelichte algemene doelstelling van de aangevochten wet.

Bijgevolg houden de bepalingen van de artikelen 16 en 19 geen schending in van de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet doordat zij enkel voor de beoogde gemeenten verplichtingen inzake taalkennis opleggen.

B.13.3. Anderzijds beantwoordt de regeling vervat in de paragrafen 2 en volgende van de aangevochten bepalingen, die door een beroep op vermoedens globaal de mogelijkheden beperkt om de verkiezingen en de benoemingen van de bedoelde mandatarissen in rechte aan te vechten, tevens aan de in B.9 nader toegelichte algemene doelstelling van de aangevochten wet.

Die bepalingen kunnen niet worden geacht met die doelstelling onevenredig te zijn.

B.13.4. Weliswaar stellen de verzoekers dat deze verplichtingen inzake taalkennis aangemerkt moeten worden als een tot sommige gemeenten beperkte restrictie van het recht een kandidaat naar eigen keuze te kiezen, en van het recht van iedere burger op toegang tot overheidsmandaten.

Het geheel van deze regeling in aanmerking genomen, blijken die rechten niet te worden beperkt.

Het feit dat een onweerlegbaar vermoeden voor alle rechtstreeks door de bevolking gekozen mandatarissen geldt, getuigt van de zorg van de wetgever om geenszins de keuze van de kiezers of de toegang van de kandidaten tot een mandaat van rechtstreeks gekozenen te beperken.

De artikelen 16 en 19 houden geen schending in van de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet.

Wat betreft de artikelen 21 tot 30

B.14.1. Artikel 21 biedt de kiezers die in de gemeenten Komen-Waasten en Voeren wonen de mogelijkheid om bij de parlementsverkiezingen respectievelijk in Heuvelland en in Aubel te stemmen. De artikelen 22 en 30 brengen in de kieswetgeving een reeks technische wijzigingen aan met het oog op de verwezenlijking van het in artikel 21 ingeschreven doel.

B.14.2. De herziening op 7 juli 1988 van de artikelen 47 en 48 van de Grondwet had hoofdzakelijk tot doel te voorzien in de mogelijkheid om de kiezers uit Komen-Waasten en Voeren de kans te bieden bij de parlementsverkiezingen respectievelijk in het arrondissement Ieper en Verviers te stemmen. Dit stond inzonderheid voorop bij het schrappen van de bewoordingen «voor elke provincie» in de eerste zin van artikel 48 van de Grondwet. Nu de Grondwetgever derhalve van oordeel was dat noch het gelijkheidsbeginsel, noch het beginsel van de geheime stemming het aannemen van de bestreden bepalingen in de weg stonden, blijkt dat het verzoekschrift ertoe strekt het Hof te vragen uitspraak te doen over een door de Grondwetgever gemaakte keuze, hetgeen niet tot de bevoegdheid van het Hof behoort.

Wat betreft artikel 31

B.15. Aangezien de bepalingen die aan artikel 31 voorafgaan niet in strijd zijn met de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet, dient dit artikel niet te worden vernietigd.

Over het tweede middel in zijn geheel genomen

B.16.1. Als tweede middel wordt schending aangevoerd van artikel 59bis, § 4, tweede lid, van de Grondwet, doordat

bepalingen met betrekking tot het gebruik van de talen in bestuurszaken voor gemeenten met een speciaal taalstatuut zouden zijn aangenomen bij een gewone wet en niet bij een bijzondere wet, goedgekeurd met de meerderheid bedoeld in artikel 1, laatste lid, van de Grondwet.

Het middel is gericht tegen de artikelen 16 en 19 van de aangevochten wet, enerzijds, en tegen de artikelen 2, 4 tot 7, 12 tot 14 en 18, anderzijds. Er zij evenwel aan herinnerd dat het beroep niet ontvankelijk is in zoverre het gericht is tegen de artikelen 2, 13, 14 en 18 van de wet van 9 augustus 1988.

B.16.2. Het taalgebruik in bestuurszaken heeft het voorwerp uitgemaakt van een bevoegdheidsverdeling tussen de Vlaamse en de Franse Gemeenschap, enerzijds, en de Staat, anderzijds.

Voor gemeenten bedoeld in artikel 59bis, § 4, tweede lid, van de Grondwet, is de nationale wetgever bevoegd om een wijziging aan te brengen in de regels betreffende het taalgebruik in bestuurszaken maar enkel met een wet die is aangenomen met de in artikel 1, laatste lid, van de Grondwet, bedoelde meerderheid.

Deze bijzondere-meerderheidsvoorwaarde maakt noodzakelijk deel uit van het systeem tot bepaling van bevoegdheden.

Op grond van artikel 1, 1°, van de bijzondere wet van 6 januari 1989, vermag het Hof kennis te nemen van een schending van de bijzondere-meerderheidsvoorwaarden vereist door de Grondwet voor de uitoefening, door de nationale wetgever, van zijn bevoegdheid inzake taalgebruik in bestuurszaken.

B.16.3.1. Vooraf dient nagegaan te worden of de bestreden bepalingen die aangelegenheid regelen.

De artikelen 16 en 19 van de bestreden wet leggen respectievelijk aan de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn en aan de gemeentemandatarissen, als voorwaarde voor de uitoefening van hun ambt, de kennis op van de taal van het taalgebied waarin hun gemeente gelegen is.

De aangevochten bepalingen stellen, in de zin van artikel 4 van de Grondwet, voorwaarden vast waaraan moet worden voldaan voor de uitoefening van politieke rechten, ten deze de uitoefening van politieke mandaten op lokaal vlak.

De vaststelling van voorwaarden noodzakelijk voor de uitoefening van overheidsmandaten betreffende de gemeentelijke instelling en de organieke inrichting van de O.C.M.W.'s ressorteert onder de uitsluitende bevoegdheid van de nationale wetgever, die met gewone meerderheid beslist.

B.16.3.2. De artikelen 4, 5, 6, 7 en 12 van de aangevochten wet regelen het taalgebruik in bestuurszaken niet.

B.16.4. Nu de aangevochten wet geen wijziging aanbrengt aan de aangelegenheden bedoeld in artikel 59bis, § 3, van de Grondwet, is artikel 59bis, § 4, niet van toepassing op het onderwerp van de artikelen waarvan de vernietiging wordt gevorderd in het middel.

Het middel dat de schending van een niet-toepasselijke bepaling aanvoert, kan niet worden aangenomen.

Om deze redenen,

Het Hof,

1. verklaart het beroep ontvankelijk behalve zover het gericht is tegen de artikelen 2, 10, 13, 14, 15, 17 en 18 van de wet van 9 augustus 1988 tot wijziging van de gemeentewet, de gemeentekieswet, de organieke wet betreffende de open-

bare centra voor maatschappelijk welzijn, de provinciewet, het Kieswetboek, de wet tot regeling van de provincieraadsverkiezingen en de wet tot regeling van de gelijktijdige parlements- en provincieraadsverkiezingen;

2. verklaart het beroep niet gegrond en verwerpt het.

NOOT – Het Arbitragehof, meer dan «een grondwettelijk hof met beperkte bevoegdheid»?

I. Inleiding

Het geannoteerde arrest verwerpt het beroep tot vernietiging van de «pacificatiewet» van 9 augustus 1988. Hoewel het arrest meerdere interessante overwegingen bevat, bijvoorbeeld inzake het belang, zal onze commentaar in hoofdzaak betrokken worden op de uiterst belangrijke en innoverende overweging onder B.11.3. Bij de lezing van deze overweging dringt zich onvermijdelijk de vraag op of het Arbitragehof niet meer is dan – volgens zijn eigen bewoordingen – «een grondwettelijk hof met beperkte bevoegdheid»¹.

II. Toetsing aan de «bevoegdheidsverdelende regels»

2.1. Vanaf de uitvoering van het in 1980 in de Grondwet ingevoegde artikel 107ter bij de – intussen opgeheven – wet van 28 juni 1983, doet het Arbitragehof, hetzij rechtstreeks op beroepen tot vernietiging, hetzij zijdelings op prejudiciële vragen, uitspraak over de schending door een wet en een decreet van «de regels die door of krachtens de Grondwet zijn vastgesteld voor het bepalen van de onderscheiden bevoegdheid van de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten» (thans de artikelen 1, 1°, en 26, § 1, 1°, van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof). Bij de derde Staatshervorming van 1988-89 werd deze bevoegdheid uitgebreid tot de ordonnanties, en ook kan voortaan het Arbitragehof rechtstreeks geadieerd worden «door ieder die doet blijken van een belang» (artikel 107ter, § 2, 3e lid G.W.).

2.2. «Bevoegdheidsverdelende regels» zijn in de rechtsleer omschreven als regels, die een «onderscheid» aanbren- gen tussen een bevoegde wetgever en één of meer onbevoegde wetgevers, derhalve regels die hetzij een bevoegdheid voorbehouden aan de nationale wetgever, hetzij een bevoegdheid toewijzen aan de Gemeenschappen of de Gewesten².

De afwezigheid van een – grondwettelijk of wettelijk vastgelegde – catalogus van «bevoegdheidsverdelende regels» brengt mee dat het Arbitragehof ter zake over een nagenoeg discretionaire appreciatiebevoegdheid beschikt en aldus de grenzen van zijn bevoegdheid zelf in ruime mate vermag te bepalen. Het Arbitragehof heeft hiervan ruim-

¹ Arbitragehof, rolnr. 36 – arrest nr. 32, 29 januari 1987 (B.b. 8.1), *R.W.*, 1986-87, 2433, noot L. VERMEIRE.

² J. VELAERS, «Het Arbitragehof: 'Een grondwettelijk hof met een beperkte bevoegdheid'. Een overzicht van dertig maanden werking», in A. ALEN en L.P. SUETENS (red.), *Zeven knelpunten na zeven jaar Staatshervorming*, Brussel, Story-Scientia, 1988, 147 en 149.

schoots gebruik gemaakt³, hetgeen het Hof er onder meer toe heeft gebracht om, reeds vóór de Grondwetsherziening van 1988, te toetsen aan Grondwetsbepalingen inzake de fundamentele rechten en vrijheden⁴.

2.3. Doordat titel II van de Grondwet – «De Belgen en hun rechten» – de bevoegdheid om de gewaarborgde rechten nader te omschrijven of te beperken vaak voorbehoudt aan de nationale wetgever, heeft het Arbitragehof, om de vraag te beantwoorden of de Gemeenschappen en de Gewesten ter zake kunnen optreden, gebruik gemaakt van zijn intussen gevestigde rechtspraak, luidend als volgt: «Behoudens de gevallen waarin een bijzondere en uitdrukkelijke machtiging is gegeven door de bijzondere of de gewone wet tot hervorming der instellingen, kan een decreetgever de hem toegewezen aangelegenheden slechts regelen mits hij op generlei wijze inbreuk maakt op bij de Grondwet voor de wet gereserveerde bevoegdheden. De mogelijkheid die de Raden krachtens artikel 10 van de bijzondere wet hebben om in de decreten rechtsbepalingen op te nemen m.b.t. aangelegenheden waarvoor zij niet bevoegd zijn, kan geen toepassing vinden op bevoegdheden die de Grondwet aan de wet voorbehoudt»⁵. Met toepassing van deze rechtspraak heeft het Arbitragehof geoordeeld dat, naar luid van artikel 10 van de Grondwet, het alleen aan de nationale wetgever toekomt om de gevallen waarin huiszoekingen gelast kunnen worden en de vorm waarin ze kunnen geschieden, te regelen⁶, en dat de Gemeenschappen en de Gewesten niet bevoegd zijn om de bevoegdheid van rechtscolleges te bepalen, daar zulks bij artikel 94 van de Grondwet – een bepaling die nauw verbonden is met artikel 8 van de Grondwet – is voorbehouden aan de nationale wetgever, en de wetten tot hervorming der instellingen geen uitdrukkelijke machtiging daartoe voor de Gemeenschappen en de Gewesten bevatten⁷. Op grond van artikel 11 van de bijzondere wet tot hervorming der instellingen mag de decreetgever enerzijds de gevallen bepalen waarin strafvervolging mag plaatshebben en anderzijds, binnen de door voormeld artikel gestelde grenzen, strafmaatregelen bepalen, doch hij vermog niet de vorm van de strafvervolging te regelen, daar deze bevoegdheid, bij ontstentenis van een uitdrukkelijke machtiging in de wetten tot hervorming der instellingen, op grond van artikel 7, tweede lid, van de Grondwet, uitsluitend aan

de nationale wetgever toekomt⁸. Op grond van artikel 79, § 1, van de bijzondere wet tot hervorming der instellingen kan de decreetgever de gevallen waarin de Executieven hetzij zelf tot onteigening ten algemene nutte kunnen overgaan, hetzij andere rechtspersonen tot onteigening inzake gewest- of gemeenschapsaangelegenheden kunnen machtigen, en de modaliteiten daarvan, bepalen, doch met inachtneming van de bij de wet vastgestelde gerechtelijke procedures en met de verplichting het principe van de billijke en voorafgaande schadeloosstelling toe te passen⁹.

2.4. Uit voorgaand overzicht blijkt dat het Arbitragehof om de voormelde reden de artikelen 7, tweede lid («nullum crimen sine lege»), 9 («nulla poena sine lege»), 10 (de onschendbaarheid van de woning), 11 (de onteigening) en 94 (de instelling van rechtscolleges) van de Grondwet als bevoegdheidsverdelende bepalingen heeft beschouwd. Volledigheidshalve zij nog vermeld dat, op grond van dezelfde rechtspraak inzake de door de Grondwet aan de wet voorbehouden materies, het aan de Gemeenschappen en de Gewesten niet is toegestaan om de door een ondergeschikt bestuur ingestelde belastingen geheel of ten dele af te schaffen of om uitzonderingen t.a.v. provincie- en gemeentebelastingen te bepalen¹⁰, daar die bevoegdheid bij artikel 110, § 3 en § 4, van de Grondwet aan de wet is voorbehouden.

2.5. Reeds vóór de vestiging van zijn rechtspraak omtrent de door de Grondwet aan de wet voorbehouden materies, heeft het Arbitragehof zijn bevoegdheid tot toetsing aan «bevoegdheidsverdelende regels» ruim geïnterpreteerd, hetgeen aanleiding heeft gegeven tot hetzij een toetsing aan, hetzij uitspraken over de interpretatie van sommige Grondwetsbepalingen inzake de rechten en vrijheden.

In de «taalarresten», die overigens nauw verbonden zijn met het geannoteerde arrest, worden de artikelen 4 en 108 van de Grondwet als regels van bevoegdheidsverdeling aangenomen: «Uit de artikelen 4 en 108 van de Grondwet moet worden afgeleid dat de Grondwetgever, op het vlak van de

³ Zie o.m. J. VELAERS, *ibidem*, 147-152, evenals K. RIMANQUE, «Een jaar rechtspraak van het Arbitragehof (april 1985 - maart 1986)», *R.W.*, 1985-86, 2878-2882.

⁴ Voor een meer volledig overzicht: Y. LEJEUNE, «La protection des droits et libertés», in R. ANDERSEN e.a., *La Cour d'arbitrage*, Brussel, Bruylant, 1988, nrs. 324-361.

⁵ Arbitragehof, rolno. 36 – arrest nr. 44, 23 december 1987 (B.4), *B.S.*, 27 januari 1988.

⁶ Zelfde arrest (B.7.a). In dezelfde zin: Arbitragehof, rolno. 52 – arrest nr. 50, 17 maart 1988 (B.5.a) (uittreksel *B.S.*, 14 april 1988); rolno. 79 – arrest nr. 11/89, 11 mei 1989 (B.4), *B.S.*, 31 mei 1989; rolno. 135 – arrest nr. 15/90, 5 april 1990 (B.15), *B.S.*, 24 mei 1990.

⁷ Arbitragehof, rolno. 41 – arrest nr. 46, 11 februari 1988 (B.5.5), *Doc.*, C.R.W., B.Z. 1988, nr. 17/1, en *T.B.P.*, 1988, 215 (uittreksel *B.S.*, 24 februari 1988), en rolno. 51 – arrest nr. 66, 30 juni 1988 (7.B), *B.S.*, 21 juli 1988.

⁸ Arbitragehof, rolno. 36 – arrest nr. 44, 23 december 1987 (B.5), *B.S.*, 27 januari 1988. In dezelfde zin: Arbitragehof, rolno. 40 en 44 – arrest nr. 43, 3 december 1987 (1.B.2.2), *R.W.*, 1987-88, 861, en *T.B.P.*, 1988, 160 (uittreksel *B.S.*, 19 december 1987); rolno. 52 en 53 – arresten nrs. 50 en 51, 17 maart 1988 (B.3), *B.S.*, 14 april 1988 (uittreksels); rolno. 57 – arrest nr. 63, 9 juni 1988 (B.2.2), *Doc.*, C.R.W., B.Z. 1988, nr. 71/1 (uittreksel *B.S.*, 28 juni 1988); rolno. 63, 64, 66 en 72 – arresten 59 (B.2.2), 60 (B.3), 61 (B.2.2) en 62 (B.3), 9 juni 1988, *Doc.*, C.R.W., B.Z. 1988, nr. 70/1 (uittreksels *B.S.*, 28 juni 1988); rolno. 70 – arrest nr. 18/89, 29 juni 1989 (B.5) (uittreksel *B.S.*, 15 juli 1989); rolno. 74 – arrest nr. 68, 9 november 1988 (1.B.2.2) (uittreksel *B.S.*, 29 november 1988); rolno. 79 – arrest nr. 11/89, 11 mei 1989 (B.3), *B.S.*, 31 mei 1989; rolno. 135 – arrest nr. 15/90, 5 april 1990 (B.14 e.v.), *B.S.*, 24 mei 1990; rolno. 143 – arrest nr. 5/90, 17 januari 1990 (3.B.2), *B.S.*, 8 februari 1990.

⁹ Arbitragehof, rolno. 77 – arrest nr. 3/89, 2 februari 1989 (2.B.2 en 2.B.5), *R.W.*, 1988-89, 1023 (uittreksel *B.S.*, 25 februari 1989), en rolno. 80 en 81 – arresten nrs. 13 en 14/89, 31 mei 1989 (2.B.2 en 2.B.3), *B.S.*, 22 juni 1989 (uittreksels).

¹⁰ Arbitragehof, rolno. 45 – arrest nr. 47, 25 februari 1988 (6.B.6), *B.S.*, 17 maart 1988; rolno. 56 – arrest nr. 56, 2 juni 1988 (4.B.2.c) en d), *Doc.*, C.R.W., B.Z. 1988, nr. 61/1 (uittreksel *B.S.*, 22 juni 1988); rolno. 58 – arrest nr. 57, 2 juni 1988 (4.B.2.f), *Doc.*, C.R.W., B.Z. 1988, nr. 60/1, en *R.W.*, 1988-89, 364 (uittreksel *B.S.*, 22 juni 1988); rolno. 90 tot 110 – arrest nr. 19/89, 5 juli 1989 (4.B.2.c), *B.S.*, 8 augustus 1989.

provincies en gemeenten, gekozen heeft voor het stelsel van de directe verkiezing en uitdrukkelijk aan de nationale wetgever de zorg heeft toevertrouwd om de toepassing van het beginsel van de directe verkiezing te verzekeren en de verkiesbaarheidsvoorwaarden vast te stellen. De decretale wetgever is dus onbevoegd om de verkiesbaarheidsvoorwaarden voor overheidsmandatarissen te regelen, zowel rechtstreeks, als door het opleggen van voorwaarden die, hoewel voorgesteld als voorwaarden voor de uitoefening van of de toegang tot een openbaar mandaat, wegens hun aard, dienen te worden beschouwd als gelijkwaardig aan werkelijke verkiesbaarheidsvoorwaarden. Dit is het geval voor de talenkennis van een overheidsmandataris»¹¹. Ook artikel 23 van de Grondwet wordt in die arresten bij het toetsingsproces betrokken, enerzijds om de omvang en de grenzen van het begrip «bestuurszaken» in artikel 59bis, § 3, 1°, van de Grondwet te omschrijven en anderzijds om de bevoegdheid van de nationale wetgever m.b.t. het vaststellen van de verkiesbaarheidsvoorwaarden in de gedecentraliseerde besturen te affirmeren¹². Omtrent artikel 17 van de Grondwet van vóór de Grondwetsherziening van 1988, heeft het Arbitragehof nog geoordeeld dat «de Gemeenschappen, die als publiekrechtelijke rechtspersonen over een 'toegewezen' bevoegdheid beschikken, geen aanspraak kunnen maken op vrijheden die ten behoeve van de burgers zijn gewaarborgd...»¹³. In dit laatste verband valt de gelijkenis op met de overweging B.11.5 in het geannoteerde arrest, volgens welke de – door het E.V.R.M. gewaarborgde – vrijheid van vereniging enkel geldt t.a.v. privaatrechtelijke rechtspersonen of natuurlijke personen. Niettemin kan de redenering dat vrijheden voor een openbare overheid niet als een recht gelden, niet tot alle grondrechten veralgemeend worden¹⁴.

2.6. Ook in het geannoteerde arrest worden sommige bepalingen van de «pacificatiewet» getoetst aan artikel 108 van de Grondwet: het inschakelen van het college van provinciegouverneurs wordt niet onevenredig geacht met het nastreefde «pacificatie»-doel, meer bepaald omdat deze tussenkomst niet strijdig is met de in de artikel 108 van de Grondwet neergelegde beginselen (B.10.2); evenmin doet de wetgever afbreuk aan deze beginselen wanneer hij bepaalt dat de schepenen van bepaalde gemeenten rechtstreeks door het geheel van de kiezers volgens het evenre-

digheidsbeginsel worden verkozen en dat in dezelfde gemeenten, bij ontstentenis van een consensus in het college van burgemeester en schepenen, de beslissing aan de gemeenteraad toekomt (B.11.4).

Ofschoon het Arbitragehof in het geannoteerde arrest bevestigt¹⁵ dat het kiesrecht «het fundamenteel politiek recht in de representatieve democratie is» en «elke kiezer er belang bij heeft de vernietiging te vorderen van bepalingen van de kieswet die zijn stemrecht ongunstig kunnen beïnvloeden» (B.4.5), wordt de grief m.b.t. de wetsbepaling die de kiezers van de gemeenten Komen-Waasten en Voeren de mogelijkheid biedt om bij de parlementsverkiezingen resp. in Heuvelland en in Aubel te stemmen, door het Hof ten gronde verworpen: «Nu de Grondwetgever (bij de herziening op 7 juli 1988 van de artikelen 47 en 48 van de Grondwet) van oordeel was dat noch het gelijkheidsbeginsel, noch het beginsel van de geheime stemming het aannemen van de bestreden bepalingen in de weg stonden, blijkt dat het verzoekschrift ertoe strekt het Hof te vragen uitspraak te doen over een door de Grondwetgever gemaakte keuze, hetgeen niet tot de bevoegdheid van het Hof behoort» (B.14.2). Door de bestreden wetsbepalingen terug te brengen tot «een door de Grondwetgever gemaakte keuze», slaagde het Arbitragehof erin de grief van onverantwoorde discriminatie met andere gemeenten te verwerpen. Achter deze redenering schuilt evenwel ook een angeltje: door zich op die grond onbevoegd te achten, ziet het Arbitragehof impliciet af van een toetsing van Grondwetsbepalingen aan internationale rechtstreeks werkende verdragsbepalingen, met name het door verzoekers ingeroepen (A.6.1.2) artikel 3 van het Eerste Protocol E.V.R.M., evenals het – niet aangevoerde – artikel 25, b, BuPo, die de geheime stemming waarborgen¹⁶, ofschoon het Hof een toetsing aan dergelijke internationale verdragsbepalingen in samenhang met het gelijkheidsbeginsel tot zijn bevoegdheid rekent (B.11.3; zie hierover verder, IV). Toch lijken hieruit geen algemene besluiten, onder meer inzake de hiërarchie tussen de Grondwet en internationale verdragsbepalingen, te kunnen worden getrokken, daar het hele arrest over de «pacificatiewet» gesitueerd wordt tegen de achtergrond van de beveiliging van de «pacificatie» als «een hoger openbaar belang» (B.9.2; zie hierover verder, V).

2.7. Het arrest waarin het begrip «bevoegdheidsverdelende bepalingen» vanwege het Arbitragehof de ruimste interpretatie heeft gekregen¹⁷, is voorzeker het «taalarrêst»¹⁸. Hierin wordt artikel 3bis van de Grondwet beschouwd als de grondwettelijke waarborg van de voorrang van de taal van het eentalige gebied, zodat het een beperking behelst van de bevoegdheid van de wetgevers inzake taalgebruik. Verder wordt door het Arbitragehof gesteld dat uit artikel 3bis van

¹¹ Arbitragehof, rolno. 13 – arrest nr. 17, 26 maart 1986 (3.B.5), B.S., 17 april 1986, en rolno. 60 – arrest nr. 70, 14 december 1988 (B.5.f), B.S., 31 december 1988. De decreetgever is eveneens onbevoegd om, ter aanvulling van de gemeentewet, regels uit te vaardigen m.b.t. de benoeming van de burgemeester, in een door artikel 108 van de Grondwet aan de nationale wetgever voorbehouden aangelegenheid: Arbitragehof, rolno. 48 en 49 – arrest nr. 37, 17 juni 1987 (3.B.2.b), B.S., 9 juli 1987.

¹² Voormelde arresten nr. 17 (3.B.4.c. en 3.B.5) en nr. 70 (B.5.b en f). In meerdere andere arresten heeft het Arbitragehof verklaard dat sedert de inwerkingtreding van artikel 59bis G.W., de nationale wetgever, binnen zijn territoriale bevoegdheidsfeer, dezelfde materiële bevoegdheid als de Gemeenschappen heeft om het taalgebruik in de sociale betrekkingen tussen de werkgevers en hun personeel te regelen: zie Y. LEJEUNE, o.c., nr. 345.

¹³ Arbitragehof, rolno. 9 – arrest nr. 8, 22 januari 1986 (11.B.3), B.S., 8 februari 1986. Zie kritische noot F. DEHOUSSE, J.T., 1986, 496-499.

¹⁴ Zie K. RIMANQUE, o.c., 2880. Zie eveneens Y. LEJEUNE, o.c., nr. 343.

¹⁵ In dezelfde zin Arbitragehof, rolno. 132, 133 en 134 – arrest nr. 9/89, 27 april 1989 (B.3), T.B.P., 1989, 663. Zie Hierover noot X. DELGRANGE en P.E. GHISLAIN, *Rev. Rég. Dr.*, 1989, 274-278.

¹⁶ Vgl. advies R.v.St., afd. wetg., ver. kamers, 15 juni 1988, *Parl. St.*, Senaat, B.Z. 1988, nr. 371/1, 69.

¹⁷ Zie hierover o.m. Y. LEJEUNE, o.c., nr. 347; K. RIMANQUE, o.c., 2881-2882; M. UYTENDAELE, J.T., 1986, 567; J. VELAERS, o.c., 149, en T.B.P., 1986, 350-351.

¹⁸ Arbitragehof, rolno. 13 – arrest nr. 17, 26 maart 1986 (3.B.6), B.S., 17 april 1986. Zie ook Arbitragehof, rolno. 60 – arrest nr. 70, 14 december 1988 (B.5.b), B.S., 31 december 1988.

de Grondwet niet rechtstreeks verplichtingen m.b.t. het taalgebruik of een vereiste van taalkennis voor overheidsmandatarissen kunnen worden afgeleid. Zoals genoegzaam bekend is, heeft de Raad van State nadien geoordeeld dat de interpretatie van artikel 3bis van de Grondwet door het Arbitragehof geen gezag van gewijsde had, omdat het geen met het dictum van het arrest onverbrekkelijk verbonden motief was, daar de bevoegdheid van het Hof in wezen samenhangt met de bevoegdheidsverdeling tussen de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten, en artikel 3bis van de Grondwet niet de overheid aanwijst om regels inzake taalgebruik of taalkennis vast te stellen en derhalve geen bevoegdheidsverdelende bepaling is¹⁹.

2.8. Daarentegen heeft het Arbitragehof de bepalingen in titel II van de bijzondere wet tot hervorming der instellingen die betrekking hebben op de middelen waarmee de daadwerkelijke uitoefening van de materiële bevoegdheden kan worden gerealiseerd, terecht beschouwd als «regels die de onderscheiden bevoegdheid bepalen van de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten»²⁰. Even terecht heeft het Arbitragehof in het geannoteerde arrest geoordeeld dat het grondwettelijk vereiste van een bijzondere meerderheidswet «noodzakelijk deel uitmaakt van het systeem tot bepaling van bevoegdheden», zodat het Hof vermog kennis te nemen van een schending van de bijzondere meerderheidsvoorwaarden vereist door de Grondwet voor de uitoefening, door de nationale wetgever, van zijn bevoegdheid (B.16.2). Het Arbitragehof is derhalve bevoegd om een gewone wet te sanctioneren, wanneer deze volgens de Grondwet met een bijzondere meerderheid moest worden aangenomen, en logisch gezien moet het Arbitragehof, dat – eveneens terecht²¹ – reeds zijn principiële bevoegdheid t.a.v. bijzondere meerderheidswetten heeft erkend²², ook een bijzondere meerderheidswet, die volgens de Grondwet met een gewone meerderheid moest worden aangenomen, kunnen sanctioneren, daar krachtens de Grondwet de gewone wet de algemene regel en de «communautaire wet» de uitzondering is²³. In casu werden de bepalingen van de «pacificatiewet» inzake het vereiste van taalkennis van plaatselijke overheidsmandatarissen in de rand- en taalgrensgemeenten beschouwd als voorwaarden waaraan moet worden voldaan voor de uitoefening van politieke mandaten op lokaal vlak, die overeenkomstig artikel 4 van de Grondwet bij gewone wet moeten worden bepaald (B.16.3.1). Daar zij het taalge-

bruik in bestuurszaken niet regelen (B.16.3.2), dienden zij niet met de hiervoor door artikel 59bis, § 4, tweede lid, eerste streepje, van de Grondwet voorgeschreven bijzondere meerderheid te worden aangenomen²⁴.

Ten slotte zij nog vermeld dat ook de bij de totstandkoming van wetgevende normen voorgeschreven regels van overleg²⁵ sedert 1 januari 1989 als bevoegdheidsverdelende regels worden aangemerkt²⁶.

2.9. Uit dit overzicht moge blijken dat het Arbitragehof aan het begrip «bevoegdheidsverdelende regels» een ruime inhoud heeft gegeven, en aldus, reeds vóór zijn gewichtige bevoegdheidsuitbreiding in 1988, aan meerdere Grondwetsbepalingen inzake de rechten en vrijheden heeft getoetst²⁷.

III. De artikelen 6, 6bis en 17 van de Grondwet als autonome toetsingsgronden

3.1. Het is voldoende bekend dat de bevoegdheidsuitbreiding van het Arbitragehof, de toetsing aan de artikelen 6, 6bis en 17 van de Grondwet, bij de Grondwetsherziening van 1988 (artikel 107ter, § 2, tweede lid, 2°) er gekomen is in het kader van de «communautarisering van het onderwijs»: daar de bijna integrale onderwijsbevoegdheid aan de Gemeenschappen werd overgedragen (artikel 59bis, § 2, 2°), moesten er, ter bescherming van de minderheden in de beide landsgedeelten, aanvullende constitutionele onderwijswaarborgen komen (artikel 17), op wier naleving, wat de wetgevende normen betreft, toezicht wordt gehouden door het Arbitragehof. Daarom was het noodzakelijk zijn toetsingsbevoegdheid tot artikel 17 van de Grondwet uit te breiden.

3.2. Benevens artikel 17 van de Grondwet werden evenwel ook de artikelen 6 (het gelijkheidsbeginsel) en 6bis (het verbod van discriminatie) van de Grondwet als toetsingsgronden toegevoegd. Dit kan verwonderen, omdat het gelijkheidsbeginsel in hoge mate een beginsel is «waarin het juridische en het politieke, de legaliteit en de opportuniteit, innig verstrengeld zijn»²⁸ en de controle op de naleving van het gelijkheidsbeginsel derhalve een sterke beleidsvrijheid van de rechter impliceert. Dit kan evenzeer nog verwonderen omdat in het nieuwe artikel 17, § 4, van de Grondwet inzake het onderwijs het gelijkheidsbeginsel reeds stond ingeschreven, zodat men zich kan afvragen waarom de Grondwetgever het nodig vond om, benevens artikel 17, de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet onder de toetsingsbevoegd-

¹⁹ Zie A. ALEN, *Algemene beginselen en grondslagen van het Belgisch Publiek Recht*, Boek I, *De Instellingen*, Brussel, Story-Scientia, 1988, 61-62.

²⁰ Arbitragehof, rolnr. 19 – arrest nr. 24, 26 juni 1986 (5.B.1), B.S., 19 juli 1986; rolnr. 20 – arrest nr. 28, 28 oktober 1986 (4.B.1), B.S., 26 november 1986; rolnr. 22 – arrest nr. 27, 22 oktober 1986 (4.B.1), B.S., 13 november 1986.

²¹ A. ALEN en F. MEERSSCHAUT, «Het Arbitragehof, (nog steeds) een grondwettelijk hof in wording. Een commentaar op de bijzondere wet van 6 januari 1989», in A. ALEN, *De derde Staatshervorming (1988-1989) in drie fasen*, T.B.P., 1989 (speciaal nummer), 60.

²² Arbitragehof, rolnr. 89 – arrest nr. 8/90, 7 februari 1990 (B.2.2), B.S., 1 maart 1990. Over de mogelijke weerslag hiervan op de rechtspraak van het Hof inzake de door de Grondwet aan de wet voorbehouden materies: zie noot R. ERGEC, *J.T.*, 1990, 359-360; zie eveneens noot G. VAN HAEGENDOREN, *R.W.*, 1989-90, 1395-1399.

²³ A. ALEN, *Algemene beginselen*, o.c., 118-119.

²⁴ Aldus volgde het Arbitragehof de bij de totstandkoming van de «pacificatiewet» door de regering en de Wetgevende Kamers verdedigde stelling: zie A. ALEN, *ibidem*, 63. *Contra*: advies R.v.St., afd. wetg., ver. kamers, 15 juni 1988, *Parl. St.*, Senaat, B.Z. 1988, nr. 371/1, 42-44.

²⁵ Met uitzondering evenwel van de samenwerkingsakkoorden, evenals van de regels i.v.m. de verplichte raadpleging van de afdeling wetgeving van de Raad van State en de voorkoming en de regeling van de belangenconflicten door het Overlegcomité: A. ALEN en F. MEERSSCHAUT, o.c., 58.

²⁶ Artikel 124bis van de bijzondere wet op het Arbitragehof van 6 januari 1989, ingevoegd bij artikel 68 van de bijzondere wet van 16 januari 1989 betreffende de financiering van de Gemeenschappen en de Gewesten.

²⁷ Voor een beknopt overzicht: Y. LEJEUNE, o.c., nr. 310.

²⁸ Eerste minister W. MARTENS, *Parl. St.*, Senaat, 1988-89, nr. 483/2, 4.

heid van het Arbitragehof te brengen. Wellicht gedreven door de ontstentenis van een bevredigend intellectueel antwoord op deze vraag in het kader van de globale doelstellingen van de Grondwetsherziening van 1988, hebben sommigen gemeend dat de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet in samenhang met artikel 17 van de Grondwet moeten worden gelezen, waaruit dan wordt afgeleid dat de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet geen autonome toetsingsgronden zouden zijn en hun schending niet afzonderlijk voor het Arbitragehof zou kunnen worden aangevoerd²⁹.

3.3. De rechtspraak van het Arbitragehof³⁰ is, als bekend, in een andere zin gevestigd: de schending van het gelijkheidsbeginsel en van het discriminatieverbod kan op zichzelf, tegenover alle wetgevende normen en zonder enig noodzakelijk verband met de vrijheid van onderwijs, voor het Hof worden aangevoerd. Het is overigens paradoxaal dat het Arbitragehof na de Grondwetsherziening van 1988 tot op heden slechts recht heeft moeten spreken over de schending van de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet en nog geen enkele maal over de schending van artikel 17 van de Grondwet, dat nochtans aan de uitbreiding van de toetsingsbevoegdheid van het Arbitragehof ten grondslag ligt.

3.4. We menen dat de rechtspraak van het Arbitragehof, die de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet als autonome toetsingsgronden beschouwt, volledig terecht is. De Grondwetgever was zich overigens hiervan bewust³¹, en aan de bijzondere wetgever op het Arbitragehof is het zelfs niet ontgaan dat via de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet ook nog de andere grondwettelijke rechten en vrijheden in het toetsingsproces betrokken kunnen worden³². Dit laatste, waarover hieronder (IV) zal worden gehandeld, legt mogelijk de ware reden van de toevoeging van de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet uit: wou men inderdaad niet, via de toevoeging van die artikelen als autonome toetsingsgronden voor het Arbitragehof, de naleving van andere grondwettelijke rechten en vrijheden – de vrijheid van taalgebruik (artikel 23 Gw)? – ter beoordeling aan het Arbitragehof opdragen?

IV. De toetsing aan andere rechten en vrijheden via de toetsing aan het gelijkheidsbeginsel

4.1. De verwachtingen in het voorgaande (nr. 3.4), met name de toetsing aan andere rechten en vrijheden, wanneer het genot ervan op een discriminatoire wijze door een wetgever is gewaarborgd of verzekerd³³, werden vrij vlug door

²⁹ Zie vooral J. DE GROOF, *De Grondwetsherziening van 1988 en het onderwijs*, Brussel, Cepess/Story-Scientia, 1989, 191-203.

³⁰ Arbitragehof, rolrs. 140, 141 en 142 – arresten nrs. 21/89 en 23/89, 13 juli en 13 oktober 1989, *B.S.*, 21 juli en 8 november 1989; rolnr. 144 – arresten nrs. 22/89 en 1/90, 28 september 1989 en 11 januari 1990, *B.S.*, 6 februari 1990. Zie ook nog Arbitragehof, rolrs. 132, 133 en 134 – arrest nr. 9/89, 27 april 1989, *T.B.P.*, 1989, 663, evenals het geannoteerde arrest.

³¹ Zie de referenties in J. VELAERS, «Het nieuwe artikel 107ter van de Grondwet en de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof», in A. ALEN en L.P. SUETENS (red.), *De hervorming van de instellingen – Tweede fase*, Brugge, Die Keure, 1989, 45, noot 21.

³² Zie o.m. *Parl. St.*, Senaat, 1988-89, nr. 483/2, 36, en *Parl. Hand.*, Senaat, 30 november 1988, 427.

³³ Zie ook reeds vóór de totstandkoming van deze rechtspraak: A. ALEN en F. MEERSSCHAUT, *o.c.*, 58; F. DELPÉRIÉ, «Les perspec-

de rechtspraak van het Arbitragehof ingelost.

4.2. In het eerste (zeer gedeeltelijk) vernietigingsarrest van het Arbitragehof wegens schending van de grondwettelijke regels van gelijkheid en niet-discriminatie, zegt het Arbitragehof i.v.m. artikel 6bis van de Grondwet het volgende: «Die bepaling heeft in haar eerste deel ('Het genot van de rechten en vrijheden aan de Belgen toegekend moet zonder discriminatie verzekerd worden') een algemene draagwijdte en verbiedt elke discriminatie, ongeacht de oorsprong ervan: de grondwettelijke regel van niet-discriminatie is van toepassing ten aanzien van alle rechten en vrijheden die aan de Belgen zijn toegekend»³⁴. In dit arrest worden de desbetreffende wetsbepalingen, die op een onevenredige manier de vrijheid van vereniging aantasten, door het Arbitragehof vernietigd³⁵: de verplichting aan elke persoon, die in een laboratorium verstrekkingen van klinische biologie verricht, om vennoot te zijn van de vennootschap die het exploiteert, houdt weliswaar verband met het nagestreefde doel, maar is onevenredig t.a.v. dat doel doordat die bepaling de vrijheid van vereniging al te zeer aantast³⁶; het absolute en algemeen verbod voor bepaalde vennootschappen die een laboratorium exploiteren om lid of vennoot te zijn van onverschillig welke andere rechtspersoon, om titels te bezitten in onverschillig welke andere vennootschap en om een orgaan van het onverschillig welke andere rechtspersoon of vennootschap te vertegenwoordigen, heeft weliswaar een wettig doel – het verbieden van bindingen tussen bedoelde laboratoria en derden, inzonderheid handelsvennootschappen, waarvan de bedrijvigheid direct of indirect betrekking heeft op de geneeskunde – maar tast op buitensporige manier de vrijheid van vereniging aan wegens het algemeen karakter zelf van het verbod, terwijl niet is aangetoond dat dit absoluut verbod nodig is om het door de wetgever nagestreefde doel te bereiken³⁷; het volstrekt en algemeen verbod voor de vennoten van bepaalde vennootschappen die een laboratorium exploiteren, om lid of vennoot van onverschillig welke andere rechtspersoon te zijn, tast eveneens de vrijheid van vereniging op een onevenredige manier aan door de algemeenheid van de verbodsbepalingen, zonder dat die maatregelen nodig zijn om het nagestreefde doel te bereiken³⁸.

Het Arbitragehof beschouwt derhalve als een schending van de grondwettelijke regels van gelijkheid en van niet-discriminatie, wetgevende bepalingen die een onderscheid maken dat niet conform is met andere Grondwetsbepalingen, in casu de bij artikel 20 van de Grondwet gewaarborgde vrijheid van vereniging. In het licht van die rechtspraak kan er geen twijfel meer over bestaan dat de – tijdens de parlementaire voorbereiding van de bijzondere wet van 6 januari 1989 gerezen – vraag of het Arbitragehof ook zal mogen toetsen aan artikel 112 van de Grondwet – het gelijkheids-

tives», in *La Cour d'arbitrage, o.c.*, nr. 384; J. VELAERS, «Het nieuwe artikel 107ter van de Grondwet», *o.c.*, 46.

³⁴ Arbitragehof, rolrs. 140, 141 en 142 – arrest nr. 23/89, 13 oktober 1989 (B.1.2), *B.S.*, 8 november 1989 (door ons gecursiveerd).

³⁵ Zie ook noot D. LAGASSE, *J.T.*, 1990, 7-10.

³⁶ Voormeld arrest (B.2.9).

³⁷ *Ibidem*, (B.2.11).

³⁸ *Ibidem*, (B.2.13).

beginsel inzake belastingen —, bevestigend dient te worden beantwoord ³⁹.

4.3. In zijn commentaar bij dit Biorim-arrest, stelt D. Lagasse ⁴⁰ terecht vast dat via de «bevoegdheidsverdelende bepalingen» (zie boven, II) en de grondwettelijke regels van gelijkheid en van niet-discriminatie (zie hierboven, 4.2), een nagenoeg totale grondwettigheidstoetsing voor het Arbitragehof openligt. Hij stelde zich toen nog de vraag of het Arbitragehof in de artikelen 6, *6bis* en 17 van de Grondwet ook de «supra-grondwettelijke» principes in de rechtstreeks werkende internationale verdragen zou integreren. Hierop heeft het Arbitragehof in het geannoteerde arrest een positief antwoord gegeven.

4.4. In overweging B.11.3 van het geannoteerde arrest zegt het Arbitragehof letterlijk: «Tot de bij artikel *6bis* van de Grondwet aan de Belgen gewaarborgde rechten en vrijheden behoren wel degelijk de rechten en vrijheden die voortvloeien uit internationale verdragsbepalingen die België binden en in de interne rechtsorde toepasselijk zijn gemaakt door een akte van instemming. Dat geldt althans voor de rechten en vrijheden die voortvloeien uit rechtstreeks werkende bepalingen...» Daarna wordt een interpretatie gegeven aan artikel 11 E.V.R.M., namelijk dat de hierin gewaarborgde vrijheid van vereniging enkel geldt t.a.v. privaatrechtelijke rechtspersonen en natuurlijke personen (B.11.5; zie reeds boven, 2.5), en geconcludeerd dat de desbetreffende bepalingen van de «pacificatiewet» m.b.t. de rechtstreekse verkiezing van de schepenen voor bepaalde gemeenten en het vereiste voor het schepencollege van deze gemeenten om bij consensus te beslissen, geen schending inhouden van de artikelen 6 en *6bis* van de Grondwet, noch van die artikelen gelezen in samenhang met artikel 11 E.V.R.M. (B.11.6).

4.5. Door zijn controle, wellicht bewust, van artikel 6 naar artikel *6bis* van de Grondwet te verleggen en door onder de rechten en vrijheden waarvan het genot zonder discriminatie verzekerd moet worden, zowel alle *grondwettelijke* rechten en vrijheden (zie boven, 4.2) als de rechten en vrijheden gewaarborgd in *rechtstreeks werkende internationale verdragen* (zie hierboven, 4.4) te begrijpen, vallen alle discriminaties, welke ook de oorsprong ervan zij, binnen de toetsingsbevoegdheid van het Arbitragehof. Men is derhalve ver verwijderd van de ooit verdedigde stelling dat alleen de discriminaties inzake de vrijheid van onderwijs ter beoordeling van het Arbitragehof zouden staan (zie boven, 3.2).

4.6. Het belang van het geannoteerde arrest is aanzienlijk, daar het voortaan mogelijk wordt rechtstreeks werkende internationale verdragsbepalingen, weliswaar in samenhang met de artikelen 6 en *6bis* van de Grondwet, als middel voor het Arbitragehof aan te voeren. Men kan dan ook verwachten dat het Arbitragehof in de nabije toekomst geconfronteerd zal worden met allerlei bepalingen uit het onuitputtelijk arsenaal van internationale verdragsteksten voor zover deze een directe werking hebben, inzonderheid het E.V.R.M. en het BuPo. Deze verdragsteksten, die de interne grondwettelijke waarborgen onverminderd laten bestaan

voor zover zij een meer verstrekkende bescherming bieden ⁴¹, bevatten inderdaad nogal wat bepalingen die hetzij niet voorkomen in de Belgische Grondwet ⁴², hetzij vaak als algemene rechtsbeginselen worden toegepast ⁴³⁻⁴⁴.

Indien men aldus het resultaat van de rechtspraak van het Arbitragehof vergelijkt met het E.V.R.M., komt men juist tot het omgekeerde resultaat: terwijl de bepalingen van het E.V.R.M. en zijn aanvullende protocollen in de algemene regel een autonoom karakter hebben, met uitzondering van het in artikel 14 E.V.R.M. vervatte discriminatieverbod, dat slechts in samenhang met door het verdrag en de protocollen gewaarborgde rechten en vrijheden, waarvan de schending wordt aangevoerd, kan worden ingeroepen, zijn alleen de artikelen 6, *6bis* en 17 van de Grondwet autonome toetsingsgronden maar is het mogelijk de schending van andere rechten en vrijheden in samenhang met voormelde toetsingsgronden voor het Arbitragehof aan te voeren.

4.7. Vroeger verdedigden we reeds de stelling dat het Arbitragehof, voor zover het binnen de grenzen van zijn bevoegdheid is geadieerd, zoals elk ander rechtscollege, gehouden is voorrang te verlenen aan rechtstreeks werkende internationale verdragsbepalingen op de internrechtelijke normen ⁴⁵. Nu het Arbitragehof deze verdragsbepalingen geïncorporeerd heeft in de door de diverse wetgevers zonder discriminatie te verzekeren grondrechten, kan hierover geen twijfel meer bestaan, en zal het Arbitragehof zelfs wetgevende normen wegens strijdigheid met rechtstreeks werkende verdragsbepalingen kunnen vernietigen, op voorwaarde dat er een samenhang is met de artikelen 6 en *6bis* van de Grondwet, zodat het Hof binnen zijn grondwettelijk bepaalde bevoegdheid blijft ⁴⁶.

4.8. Eveneens vroeger hebben we de mogelijke problemen die zich kunnen voordoen onder meer n.a.v. de samenloop tussen het algemene aan elke rechter toekomend toetsingsrecht aan rechtstreeks werkende internationale verdragsbepalingen en het specifiek aan het Arbitragehof voorbehouden toetsingsrecht, een «doos van Pandora» genoemd ⁴⁷. Bepaalde toen gestelde vragen dreigen n.a.v. het geannoteerde arrest op zijn minst een andere kleur te krijgen.

⁴¹ Art. 60 E.V.R.M. en art. 5, § 2, BuPo.

⁴² Men denke bv. aan het non-retroactiviteitsbeginsel op strafrechtelijk gebied (art. 7 E.V.R.M. en art. 15 BuPo) en aan het recht op eerbiediging van het privé- en gezinsleven (art. 8 E.V.R.M. en art. 17 BuPo).

⁴³ Men denke bv. aan de talrijke waarborgen van een behoorlijke rechtsbedeling (art. 6 E.V.R.M. en art. 14 BuPo).

⁴⁴ Vgl. Arbitragehof, rolnr. 36 — arrest nr. 32, 29 januari 1987 (B.c.3), *R.W.*, 1986-87, 2433: «dat het beroep op een algemeen rechtsbeginsel de rechter er niet van ontslaat, de geschrevenwet toe te passen die een bepaalde materie regelt».

⁴⁵ A. ALEN en F. MEERSSCHAUT, *o.c.*, 59, met verwijzing o.m. naar Arbitragehof, rolnr. 36 — arrest nr. 32, 29 januari 1987, *R.W.*, 1986-87, 2433, noot L. VERMEIRE, waarin de overeenstemming met artikel 6, § 1, E.V.R.M. wordt nagegaan. Vgl. ook Arbitragehof, rolnr. 60 — arrest nr. 70, 14 december 1988 (B.8), *B.S.*, 31 december 1988: «Immers, dat Verdrag (BuPo) doet geen afbreuk aan de krachtens de Grondwet doorgevoerde interne bevoegdheidsverdeling tussen de respectieve interne wetgevers».

⁴⁶ Vgl. Y. LEJEUNE, *o.c.*, nr. 357.

⁴⁷ A. ALEN en F. MEERSSCHAUT, *o.c.*, 59.

³⁹ Reeds vroeger in die zin: A. ALEN en F. MEERSSCHAUT, *o.c.*, 59, en J. VELAERS, «Het nieuwe artikel 107ter van de Grondwet», *o.c.*, 46.

⁴⁰ *O.c.*, 10.

Op de vraag of de rechtscollages, die zelf een wetgevende norm buiten toepassing kunnen laten wegens strijdigheid met een internationale rechtsnorm, nog een prejudiciële vraag aan het Arbitragehof dienen te stellen wanneer voor hen, benevens de strijdigheid met die internationale norm, ook de strijdigheid met de artikelen 6, *6bis* of 17 van de Grondwet is ingeroepen, hebben we toen ontkennend geantwoord⁴⁸, omdat in zulk een geval «het antwoord op de prejudiciële vraag niet onontbeerlijk is om uitspraak te doen». Thans bestaat er ernstige reden om hieraan te twifelen, ten minste voor zover de strijdigheid met de internationale norm in directe samenhang met de Grondwetsbepalingen, waarvoor het Arbitragehof bevoegd is, wordt ingeroepen.

Met betrekking tot de vraag of de rechtsgang bij het Arbitragehof moet worden aangewend om de interne rechtsmiddelen uit te putten in de zin van artikel 26 E.V.R.M., valt thans op te merken dat het beroep bij het Arbitragehof, meer dan vroeger, een redelijke kans op slagen kan hebben, en eveneens zowel een rechtstreeks als effectief herstel kan bieden⁴⁹, in welk geval het beroep bij het Arbitragehof een uit te putten intern rechtsmiddel zou zijn.

Dit is wellicht slechts een beperkte greep uit de vele vragen – met onzekere antwoorden – die in de toekomst kunnen rijzen.

V. Slotbeschouwingen

5.1. In de beide door het Arbitragehof gewezen arresten, het Biorim-arrest (nr. 4.2) en het geannoteerde arrest (nr. 4.4), heeft het Arbitragehof, wat zijn toetsingsbevoegdheid betreft, via een uitlegging van artikel *6bis* van de Grondwet, belangrijke principes gevestigd, die revolutionair zijn in vergelijking met het resultaat, namelijk een zeer beperkte vernietiging in het eerste arrest, en een verwerping van het beroep in het geannoteerde arrest. Deze methode is niet onbekend; zij roept bij ons onmiddellijk de handelwijze van Marshall in de *Case Marbury v. Madison* op⁵⁰. Overigens is het opvallend dat in het geannoteerde arrest over de «pacificatiewet» van 9 augustus 1988 sprake is van «een complex geheel van regels die ertoe strekken de 'pacificatie' te verzekeren in de betrekkingen tussen de Vlaamse en de Franse gemeenschap in hun geheel genomen», en dat het Hof aanvaardt dat het nagestreefde doel – «de beveiliging van een hoger openbaar belang» – te verantwoorden onderscheiden meebrengt, voor zover deze niet onevenredig zijn, hetgeen wel het geval zou zijn «indien het handhaven van een hoger openbaar belang zou worden betracht ten koste van een miskenning van grondbeginselen van de Belgische rechtsorde» (B.9.2). Opportunisme of realisme? Wij denken het laatste. Een grondwettelijk hof, zoals het Arbitra-

gehof thans toch wel mag worden genoemd, leeft niet buiten de werkelijkheid, en dient, uit de aard zijner functie, in zekere mate rekening te houden met de eventuele maatschappelijke gevolgen van zijn uitspraken⁵¹.

5.2. Voor de omschrijving van het gelijkheidsbeginsel herneemt het Arbitragehof, in overweging B.8. van het geannoteerde arrest⁵², grotendeels de formule van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, onder meer in het m.b.t. de Belgische taalzaak gewezen arrest⁵³. In zijn rechtspraak heeft het Arbitragehof zich wellicht eveneens door dit arrest laten inspireren, waar het zegt dat «het is alsof (het discriminatieverbod) een integrerend onderdeel uitmaakt van ieder artikel dat rechten en vrijheden waarborgt»⁵⁴.

5.3. In het Biorim-arrest (nr. 4.2) heeft het Arbitragehof bepalingen vernietigd wegens het ontbreken van een «redelijke» verhouding van evenredigheid tussen de aangewende middelen en het beoogde doel. Een auteur heeft opgemerkt dat het Arbitragehof reeds van het begin af een controle op de naleving van het evenredigheidsbeginsel heeft uitgeoefend, terwijl andere grondwettelijke hoven zich daartoe slechts na een zekere periode hebben gewaagd⁵⁵. Men verlies evenwel niet uit het oog dat volgens het Arbitragehof het gelijkheidsbeginsel dan pas is geschonden «wanneer vaststaat dat de aangewende middelen *redelijkerwijze* niet evenredig zijn met het beoogde doel»⁵⁶. Dit wijst op een zekere terughoudendheid, op een zekere in acht te nemen «marginale toetsing», die bij de aanwending van het evenredigheidsbeginsel, als een toepassing van het redelijkheidsbeginsel, gebruikelijk is⁵⁷. In het Biorim-arrest benadrukt het Arbitragehof overigens dat het hem niet toekomt «te oordelen of een door de wet voorgeschreven maatregel opportuun of wenselijk is», en dat «het aan de wetgever staat de maatregelen vast te stellen die nodig zijn om het beoogde doel te bereiken». De toetsing door het Hof slaat alleen op «het objectieve karakter van het onderscheid, het adequaat karakter van de maatregelen t.a.v. het nagestreefde doel en het bestaan van een redelijke verhouding tussen de aangewende middelen en het beoogde doel». Het komt het Hof niet toe «daarenboven na te gaan of het door de bevoegde wetgever nagestreefde doel ook nog door andere wettelijke maatregelen zou kunnen worden bereikt»⁵⁸. Deze ondu-

⁵¹ Ons inziens bestaat er ter zake een rechtstreeks verband met sommige specifieke kenmerken van een grondwettelijk hof, zoals zijn specifieke samenstelling (aanduiding van niet-beroepsrechters door de politieke overheden) en zijn situering buiten de rechterlijke orde: zie bv. L. FAVOREU, *Les cours constitutionnelles*, Parijs, P.U.F., 1986, 18-24.

⁵² Zie reeds eerder: Arbitragehof, rolrs. 140, 141 en 142 – arresten nrs. 21/89 (B.4.5.b) en 23/89 (B.1.3), 13 juli en 13 oktober 1989, *B.S.*, 21 juli en 8 november 1989; rolnr. 144 – arresten nrs. 22/89 (B.4.8.b) en 1/90 (B.1.2), 28 september 1989 en 11 januari 1990, *B.S.*, 6 februari 1990.

⁵³ E.H.R.M., Zaak «betreffende enige aspecten van de taalregeling in het Belgische onderwijs», 23 juli 1968, *Série A*, 6 (I, B, 10).

⁵⁴ *Ibidem* (I, B, 9).

⁵⁵ D. LAGASSE, *o.c.*, 10.

⁵⁶ Overweging B.8 van het geannoteerde arrest (door ons gecursiveerd).

⁵⁷ A. ALEN en P. PEETERS, «'Bundestreue' in het Belgisch grondwettelijke recht», *R.W.*, 1989-90, 1135-1138.

⁵⁸ Arbitragehof, rolrs. 140, 141 en 142 – arrest nr. 23/89, 13 oktober 1989 (B.2.7), *B.S.*, 8 november 1989.

⁴⁸ In dezelfde zin K. RIMANQUE, *Kanttekeningen over grondrechten in België en in de Wereld*, Colloquium «Recht en Macht», Brussel, 16 december 1988, 11 en 13.

⁴⁹ Vgl. P. LEMMENS, «De rechtspleging voor de Europese Commissie en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens», in *Actuele problemen van strafrecht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1988, 328.

⁵⁰ Zie A. ALEN, *Rechter en bestuur in het Belgische publiekrecht. De grondslagen van de rechterlijke wettigheidscontrole*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1984, I, 419-426.

belzinnige preciseringen van het Hof zelf zijn wellicht niet overbodig, daar bij de parlementaire behandeling van de uitbreiding van de bevoegdheid van het Arbitragehof in 1988 werd verwacht dat het «een voorzichtige houding zal aannemen en zoals alle grondwettelijke hoven en ook het Europees Hof voor de rechten van de mens slechts 'marginaal' zal toetsen» om «aan de politiek te geven wat aan de politiek toekomt en aan het recht te geven wat aan het recht toekomt»⁵⁹.

5.4. Alhoewel de door het Arbitragehof aangewende omschrijving van het gelijkheidsbeginsel beantwoordt aan de criteria die in de rechtspraak van de andere hogere rechtscolleges, het Hof van Cassatie en de Raad van State, gebruikelijk zijn, toch is het mogelijk dat, via aanwending van dezelfde criteria, tot uiteenlopende resultaten wordt gekomen⁶⁰, bijvoorbeeld op het vlak van de door het Arbitragehof te toetsen wetgeving enerzijds en van de door de gewone en administratieve rechtscolleges te toetsen uitvoeringsreglementering anderzijds. Uit dat oogpunt is het te verhoppen dat alle rechtscolleges zich loyaal houden aan het door de bijzondere wet ingestelde stelsel van prejudiciële vragen, waarvan de essentie immers is «een vrijwillige samenwerking tussen de rechtscolleges ter bereiking van een gemeenschappelijk doel, de handhaving van het recht»⁶¹. Doch moeilijk- en tegenstrijdigheden zijn niet uit te sluiten; men denke maar aan de vraag of internationale verdragsbepalingen al dan niet directe werking hebben, een vraag waarvan de beoordeling aan elke rechter toekomt en waarover de hogere rechtscolleges onderling zeer wel van mening kunnen verschillen⁶². Die vraag is voortaan ook voor het Arbitragehof van belang, daar het antwoord erop bepalend is voor het feit dat in internationale verdragsbepalingen vervatte rechten en vrijheden al dan niet binnen het toepassingsveld van artikel 6bis van de Grondwet kunnen betrokken worden (nr. 4.4).

Ook de inhoudelijke omschrijvingen van door internationale verdragsteksten gewaarborgde grondrechten kunnen, naar gelang van het rechtscollege, uiteenlopen.

5.5. Ten slotte kan men zich nog de vraag stellen of de in 1988 ingeroepen argumenten om het Arbitragehof niet onmiddellijk bevoegd te maken voor een toetsing aan alle bepalingen van titel II van de Grondwet («De Belgen en hun rechten»), in de huidige stand van zaken nog wel opgaan. Die argumenten mogen nog in enige mate pertinent zijn geweest, met de zich ontwikkelende rechtspraak van het Ar-

bitragehof hebben zij thans grotendeels hun bestaansreden verloren. Samengevat kwamen deze argumenten hierop neer⁶³: de noodzaak om titel II van de Grondwet te «herijken» door te voorzien in meer inhoudelijke waarborgen en in een aangepast systeem van beperkingsgronden naar analogie met o.m. het E.V.R.M.; de vrees voor een «gouvernement des juges»; de vragen omtrent de verhouding tussen de nationale en de internationale rechtsorde.

Alleen het tweede argument, dat eerder van politieke aard is⁶⁴, zou nog een reden kunnen zijn om te wachten met de uitvoering van artikel 107ter, § 2, tweede lid, 3°, van de Grondwet, volgens hetwelk een bijzondere meerderheidswet de artikelen van de Grondwet waaraan het Arbitragehof vermag te toetsen, kan uitbreiden. Maar, benevens het feit dat het argument van een «gouvernement des juges» meer te onpas dan te pas wordt ingeroepen⁶⁵, bewijst de rechtspraak van het Arbitragehof omtrent het gelijkheidsbeginsel (nr. 5.3) hoe voorzichtig het Hof in de toepassing van de door hem vooropgestelde principes is geweest. Wel heeft het Arbitragehof handig gebruik gemaakt van de hem door de Grondwet toegewezen toetsingsbevoegdheid aan de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet, die immers algemene principes inhouden die moeilijk van het geheel van de Grondwet te scheiden zijn⁶⁶. In dat opzicht is het geannoteerde arrest slechts het logische verlengstuk van een zorgvuldig opgebouwde rechtspraak. En, hoe men het draaie of kere, de ontwikkeling van deze rechtspraak toont aan dat het Arbitragehof definitief zijn plaats onder de ware «grondwettelijke hoven» heeft verworven.

Prof. dr. André ALEN
Staatsrecht (K.U.Leuven en R.U.G.)

ARBITRAGEHOF

28 JUNI 1980

Voorzitter: mevr. Petry

Advocaten: mrs. Verriest, Fagnart en Neuray

Arbitragehof – Rechtspleging – Afstand – Partijen

Daar het recht om afstand te doen nauw verbonden is met het recht om een beroep tot vernietiging in te stellen, kan worden aangenomen dat art. 98 van de bijzondere wet van 6 januari 1989 bij analogie wordt toegepast op de in art. 2, 2°, bedoelde natuurlijke personen en rechtspersonen.

⁵⁹ Geciteerd door J. VELAERS, «Het nieuwe artikel 107ter van de Grondwet», o.c., 47.

⁶⁰ Vgl. inzake het gelijkheidsbeginsel: Cass., 9 mei 1973 (Delforge), *Arr. Cass.*, 1973, 854, en R.v.St., Masip, nr. 16.313, 15 maart 1974, *R.W.*, 1974-75, 353, noot A. ALEN.

⁶¹ A. ALEN en F. MEERSCHAUT, o.c., 67.

⁶² Alhoewel de meerderheid van de rechtsleer alsook de parlementaire voorbereiding de bepalingen van het U.N.O.-Pact inzake economische, sociale en culturele rechten onvoldoende duidelijk en volledig achten om directe werking te hebben, heeft de Raad van State aan artikel 13, § 2, a, van het verdrag directe werking toegekend op basis van de volledige en precieze verplichting die erin is geformuleerd, aldus afstand nemend van de bedoelingen der verdragspartijen: R.v.St., M'Feddal e.a., nr. 32.989, 6 september 1989, *Rev. trim.dr.homme*, 1990, 184, noot M. LEROY, en *Adm. Publ.* (Trimestriel), 1989, 276, verslagen advies M. DUMONT.

⁶³ Zie o.m. A. ALEN en F. MEERSCHAUT, o.c., 56, en J. VELAERS, o.c., 47-49.

⁶⁴ Blijkt het gebrek aan politieke consensus over een «grondwettelijk hof» niet uit de bewuste vermindering van dit woordgebruik in de memorie van toelichting bij het wetsontwerp, dat de bijzondere wet van 6 januari 1989 is geworden?

⁶⁵ Zie de indringende studie van F. LUCHAIRE, «Le Conseil constitutionnel et le gouvernement des juges», *Adm. Publ.* (Trimestriel), 1989, 147-153.

⁶⁶ E. GUTT, *J.T.*, 1990, 365.

B.V.V.O., beroepsvereniging, e.a.

Minister van Financiën t / P. en M.

Op 8 juni 1990 heeft elke verzoekende partij ter griffie een akte neergelegd, uitgaande van hun bevoegd bestuursorgaan, waarin zij verklaart afstand te doen van de procedure tot vernietiging van de artikelen 49 en 50 van de programawet van 30 december 1988.

Eensluidende afschriften van die akten van afstand zijn aan de Ministerraad overgezonden bij ter post aangetekende brief van 8 juni 1990 die aan de geadresseerde op 11 juni 1990 ter hand gesteld is.

Artikel 98, eerste lid, van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof, bepaalt: «De Ministerraad, de Gemeenschaps- en Gewestexecutieven, de voorzitters van de wetgevende vergaderingen kunnen afstand doen van hun beroep tot vernietiging»; artikel 98, derde lid, bepaalt: «Indien daartoe grond bestaat, wijst het Hof de afstand toe, de andere partijen gehoord.»

Dit artikel vermeldt niet de natuurlijke personen of rechtspersonen, bedoeld in artikel 2, 2°, van de bijzondere wet op het Arbitragehof.

Daar het recht om afstand te doen nauw verbonden is met het recht om een beroep tot vernietiging in te stellen, kan worden aangenomen dat artikel 98 van de bijzondere wet van 6 januari 1989 bij analogie wordt toegepast op de in artikel 2, 2°, van voormelde wet bedoelde natuurlijke personen en rechtspersonen.

Het Hof vermag dus een verklaring van afstand die uitgaat van een natuurlijke of rechtspersoon in aanmerking te nemen en het daaraan te geven gevolg te beoordelen.

Niets belet te dezen dat het Hof de afstand toewijst.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER – 24 MAART 1989

Voorzitter: de h. Raymaekers

Raadsheren: de hh. Vandeplas (rapporteur) en Van de Velde

Openbaar ministerie: de h. De Swaef, advocaat-generaal

Advocaten: mrs. Van der Straten, Pirard en Jaspert

Alcohol – Accijnsregime – Voorhanden hebben van alcohol

Art. 133 van het K.B. van 12 juli 1978 houdende coördinatie van de wetbepalingen betreffende het accijnsregime van alcohol vereist niet dat degene die niet door geldige documenten gedekte ethylalcohol voorhanden heeft in een clandestiene fabriek, eigenaar of zelfs medeëigenaar van de geheimstokerij of van de in de geheimstokerij aangetroffen ethylalcohol dient te zijn. Voldoende is dat hij deze goederen «voorhanden» had, onder zich had, er toezicht op uitoefende.

Hij die het distillatieproces volgt en de temperatuur in het oog houdt, oefent «toezicht» uit op de geheimstokerij en houdt gedurende een beperkte tijd de ethylalcohol onder zich.

Overwegende dat op 23 oktober 1986 te S. in de woning van André M. een geheime alcoholstokerij werd ontdekt door de opsporingsinspectie van de douane en accijnzen; dat deze alcoholstokerij in volle werking was;

Overwegende dat Paul P., na eerst ontkend te hebben, uiteindelijk heeft toegegeven dat hij geregeld ging helpen in de geheimstokerij tegen een vergoeding van 650 fr. per uur; dat deze ook heeft toegegeven dat hij op 10 oktober 1986 een vrachtwagen heeft gehuurd en daarmee 20 bussen van 20 liter hooggradige alcohol heeft overgebracht naar een parkeerplaats te B.;

Overwegende dat Paul P. de feiten van de telastleggingen I en III toegeeft; dat het geen twijfel laat dat er onttrekking van accijnsrechten is en dat er in zijn persoon ook bezit en vervoer is van ethylalcohol zonder dekking van een accijnsdocument; dat de beklagde de feiten niet alleen heeft toegegeven, maar dat ze bevestigd worden door de vaststellingen van de verbalisanten;

Overwegende dat de beklagde echter de feiten van de telastlegging II betwist; dat hij aanvoert dat hij slechts een loonwerker was in de geheimstokerij en dat hij deze inrichting niet «voor zichzelf» bezat; dat de beklagde echter zich overlevert aan een wettische interpretatie van de strafwet om te beweren dat hij niet schuldig is aan de feiten; dat deze telastlegging niet vereist dat de dader eigenaar of zelfs medeëigenaar van de geheimstokerij of van de in de geheimstokerij aangetroffen ethylalcohol dient te zijn, maar dat het voldoende is dat hij deze goederen «voorhanden» had, onder zich had, er toezicht op uitoefende;

Overwegende dat de beklagde toegegeven heeft aan de verbalisanten dat hij werd betaald om toezicht te houden op de geheimstokerij; dat zijn werk zich beperkte tot het volgen van het distillatieproces en dat hij alleen maar moest zorgen dat de vloeistoffen bestendig op een bepaalde temperatuur bleven; dat hij aldus, door waken over het distillatieproces en het in het oog houden van de temperatuur «toezicht» heeft uitgeoefend op de geheimstokerij en gedurende een beperkte tijd de ethylalcohol onder zich heeft gehouden, feiten die omschreven worden in de telastlegging II; dat hij bovendien wetens heeft meegewerkt aan de geheimstokerij;

Overwegende dat de feiten van de telastleggingen I en II gepleegd werden met een zelfde opzet en dat ze bijgevolg dienen te worden bestraft door één enkele straf;

Overwegende dat de eerste rechter ten onrechte toepassing heeft gemaakt van artikel 8, § 1, van de wet van 29 juni 1964; dat krachtens artikel 137 van de wet van 12 juli 1978 geen uitstel kan worden verleend voor de hoofdgevangenisstraf of voor de geldboete;

Overwegende dat bovendien nooit uitstel kan worden verleend voor de betaling van de accijns of de bijzondere accijns, die geen straf zijn maar een verplichting tot betaling van ontdoken rechten;

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

8e KAMER - 21 FEBRUARI 1990

Voorzitter: de h. Londers

Raadsheren: de hh. Van Herck en Vanderwegen

Advocaten: mrs. De Borman en De Pril

1. Burgerlijke rechtspleging - Kort geding - Voorlopige maatregelen - Draagwijdte - 2. Pers - a) Publikatieverbod - Ongrondwettigheid - b) Persvrijheid - Schending van commerciële belangen van een handelaar - Belangenafweging

1. *In afwachting dat de rechter ten gronde uitspraak zal hebben gedaan en zonder hem te binden, mag de rechter in kort geding, op grond van een onderzoek naar de vermeende rechten van de partijen, een voorlopige maatregel bevelen die in de lijn ligt van hun vermoedelijke rechten. De rechter in kort geding kan aldus nagaan of een bepaalde handeling onrechtmatig en schadeverwekkend is om dientengevolge op grond hiervan een voorlopig verbod op te leggen.*

2.a) *Het door art. 18 van de Grondwet gestelde verbod een censuur in te stellen geldt ook voor de rechterlijke macht. Dit verbod verhindert dat de rechter, zelfs voorlopig, de publikatie van een tijdschrift of van gedeelten hiervan zou verbieden.*

b) *Hoewel het aannemelijk lijkt dat, wanneer tot publikatie van bepaalde resultaten van een vergelijkend warenonderzoek wordt overgegaan, de fabrikant van deze producten een commerciële schade kan lijden, mag de persvrijheid niet ondergeschikt worden gemaakt aan de louter commerciële belangen van die fabrikant. De grondwetgever heeft immers een bepaalde belangenafweging gedaan, waarbij de persvrijheid boven andere, ook behartenswaardige belangen werd gesteld.*

C.V. T. t/ C.V. S.

Gezien de processtukken en meer in het bijzonder het afschrift van een beschikking op tegenspraak gewezen op 17 december 1987 door de voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Brussel, recht doende in kort geding, (...)

Overwegende dat de oorspronkelijk door geïntimeerde ingestelde vordering strekte om appellante verbod te doen opleggen om over te gaan tot de publikatie van de door haar uitgevoerde test met het apparaat N., totdat de rechter ten gronde uitspraak zal hebben gedaan en dit zowel in het maandblad T. als in iedere andere publikatie of tijdschrift, op straffe van de verbeurte van een dwangsom van 25.000 fr. per dag;

Overwegende dat in de bestreden beschikking de vordering ontvankelijk werd verklaard en gegrond zoals gevorderd, met dien verstande evenwel dat de dwangsom beperkt wordt tot een maximum van 5.000.000 fr. en dat zij komt te vervallen indien geïntimeerde niet binnen acht dagen na de beschikking tot dagvaarding ten gronde overgaat;

I. Wat de feiten betreft

Overwegende dat appellante aan de V.Z.W. B. een test heeft laten uitvoeren met betrekking tot het rendement en de werking van elektro-magnetische onthardingsapparaten;

dat in het kader van dit onderzoek het door geïntimeerde ontwikkelde en gecommmercialiseerde apparaat N. naast drie andere apparaten werd getest;

dat appellante de bedoeling had om de resultaten van het uitgevoerde onderzoek te publiceren in het januarinummer van haar tijdschrift T.;

Overwegende dat appellante op 16 oktober 1987 aan geïntimeerde een brief heeft doen geworden, waarbij de negatieve resultaten van de uitgevoerde test werden meegedeeld, nl. geen verschil in kalkafzetting bij gebruik van het toestel; dat bij deze brief een kopie was gevoegd van de proefopstelling die werd gebruikt voor de uitvoering van de test; dat tevens werd gevraagd eventuele opmerkingen binnen drie weken te doen geworden;

Overwegende dat geïntimeerde bij brief van 20 oktober 1987 heeft gereageerd op voornoemd schrijven;

dat zij zich allereerst niet akkoord verklaart met de inhoud van het verslag, dat wordt voorgelegd aan de technicus van de firma voor schriftelijke bemerkingen;

dat vervolgens wordt gevraagd niet tot publikatie over te gaan vooraleer de schriftelijke opmerkingen geformuleerd worden;

dat op 28 oktober 1987 een tweede schrijven van geïntimeerde volgt, waarin een gedetailleerde kritiek wordt uitgebracht op het uitgevoerde onderzoek en aan appellante een gesprek wordt voorgesteld;

Overwegende dat, bij brief van 4 november 1987 van de raadsman van geïntimeerde, appellante met aandrang werd verzocht niet tot publikatie van de resultaten van de test over te gaan alvorens minstens een gesprek tussen partijen heeft plaatsgevonden;

dat, bij gebreke van een gunstige reactie, gerechtelijke stappen worden aangekondigd;

Overwegende dat bij brief van 9 november 1987, appellante kort heeft gereageerd op de opmerkingen geformuleerd door geïntimeerde en voor het overige de discussie voor afgesloten beschouwt;

dat geïntimeerde hierop tot dagvaarding is overgegaan;

Overwegende dat, in het februarinummer van het tijdschrift T., de resultaten van het onderzoek werden gepubliceerd, met weglating evenwel van de naam en van de resultaten van de test uitgevoerd op het toestel van geïntimeerde;

dat op de plaats waar de resultaten van de test van het apparaat N. oorspronkelijk gepubliceerd dienden te worden, een tekst werd opgenomen waarbij wordt verwezen naar het verbod opgelegd in de thans aangevochten beschikking, zonder vermelding van geïntimeerde, en het hoger beroep wordt aangekondigd omdat appellante deze beslissing als censuur beschouwt;

dat in de bewuste publikatie de naam N. wel wordt genoemd in de rubriek waarbij de garanties worden onderzocht die de verschillende firma's aan hun klanten verlenen;

II. In rechte**A. De bevoegdheid**

Overwegende dat overeenkomstig artikel 584, tweede lid, Ger. W., de voorzitter van de rechtbank van koophandel, in aangelegenheden die tot de bevoegdheid van die rechtbank behoren, bij voorraad uitspraak kan doen in gevallen die hij spoedeisend acht;

Overwegende dat niet wordt betwist dat het geschil tot de materiële bevoegdheid van de rechtbank van koophandel

behoort, noch dat er in casu spoedeisendheid voorhanden is;

Overwegende dat appellante evenwel beweert dat de gevraagde maatregel de grenzen van de uitspraak bij voorraad overschrijdt, nu hij een definitief karakter heeft en hij de rechter in kort geding noopt tot een onderzoek van de grond van de zaak;

Overwegende dat de gevorderde maatregel, zoals geformuleerd in de dagvaarding, slechts een voorlopig karakter heeft;

dat immers slechts wordt gevraagd tijdelijk, nl. totdat de rechter ten gronde uitspraak zal hebben gedaan, een publicatieverbod op te leggen;

dat appellante, in het geval dat zij in het gelijk wordt gesteld door de rechter ten gronde, nog steeds tot publicatie kan overgaan;

Overwegende dat de omstandigheden dat appellante de publicatie van de test had gepland in haar januarinumnummer van T. en in geval van verbod, de onderzoeksresultaten niet in de geplande aflevering kon worden gepubliceerd, de gevraagde maatregel geenszins een definitief karakter verleent;

dat appellante niet aantoont dat een uitgestelde publicatie onmogelijk is of aan het onderzoek elk nut ontnemt;

dat het gevraagde verbod slechts betrekking heeft op de publicatie van de resultaten naar het rendement van de elektro-magnetische onthardingsapparaten en niet op januarinumnummer van het tijdschrift van appellante in zijn geheel, in tegenstelling met wat zij schijnt te stellen in haar conclusie voor het hof;

Overwegende dat de rechter in kort geding, in afwachting dat de rechter ten gronde uitspraak zal hebben gedaan en zonder deze te binden, op grond van een onderzoek naar de beweerde rechten van de partijen, vermag een voorlopige maatregel te bevelen welke in de lijn ligt van hun vermoedelijke rechten;

dat de rechter in kort geding aldus kan nagaan of een bepaalde handeling ogenschijnlijk onrechtmatig is en schadeverwekkend om dienvolgens op grond hiervan een voorlopig verbod op te leggen; dat in casu, zoals hierna zal blijken, het hof bij het onderzoek van de vordering deze grenzen niet overschrijdt;

B. Ten gronde

Overwegende dat appellante stelt dat de gevorderde maatregel, nl. een publicatieverbod, een inbreuk vormt op artikel 18 Grondwet, dat de persvrijheid waarborgt door elke censuur te verbieden;

Overwegende dat artikel 18, tweede lid, Grondwet, volgens hetwelk de drukpers vrij is, de censuur nooit kan worden ingevoerd en geen borgstelling kan worden geëist van schrijvers, uitgevers of drukkers, een essentiële specificatie vormt van het in artikel 14 Grondwet gewaarborgde recht op vrije meningsuiting;

dat de grondwetgever in 1830-1831, de persvrijheid heeft beschouwd als de belangrijkste onder de grondwettelijk gewaarborgde vrijheden, zoals blijkt uit het feit dat aan de vrije meningsuiting door middel van geschriften een afzonderlijke regeling werd gewijd, de discussies desomtrent voor het Nationaal Congres, de strenge bewoordingen gebruikt bij de redactie van artikel 18 Grondwet, het feit dat in geval van een inbreuk op deze persvrijheid, de zaak wordt onttrokken aan de gewone rechter en onderworpen is aan een bijzon-

dere procedure (artikel 98 Grondwet) als bijkomende waarborgen voor de vervolgte (Delpérée F., *Droit constitutionnel*, I, nr. 126; Mast A. en Dujardin J., *Belgisch grondwettelijk recht*, 7e uitg., nr. 503);

Overwegende dat, om dit hoogste goed te beschermen, de Grondwet een systeem heeft ingevoerd waarbij, enerzijds, elke censuur, d.w.z. elke preventieve controle uitgeoefend door de overheid op het geschrevene door een voorafgaandelijk verbod of verlof, wordt verboden (Mast A. en Dujardin J., *o.c.*, nr. 498; Velu J., *Notes de Droit Public*, 2e uitg., nr. 1484); Velu J., *Notes de Droit Public*, 2e uitg., nr. 1484), en, anderzijds, het misbruik van de vrijheid slechts aanleiding geeft tot een sanctiëring a posteriori (Delpérée F., *o.c.*, nr. 167; R.P.D.B., V° «Liberté de presse et droit de réponse», nr. 18; Voorhoof D. en Baert J., «Verbod tot het verspreiden van een boek?», noot onder Rb. Antwerpen, 13 oktober 1983, *R.W.*, 1983-84, 1992, nr. 1; Wigny P., *Droit constitutionnel*, I, nrs. 221 en 222);

Overwegende dat het verbod een censuur in te stellen zich ook opdringt aan de rechterlijke macht (Velu J., *ibid.*; Brewaeyts E., «De grondwettigheid van een gerechtelijk publicatieverbod», noot onder Rb. Antwerpen, 10 september 1985, *R.W.*, 1986-87, 810, nr. 4);

dat dit verbod derhalve verhindert dat de rechter, zelfs voorlopig, de publicatie van een tijdschrift of van gedeelten hiervan zou verbieden;

Overwegende dat geïntimeerde hiertegen aanvoert dat het geenszins haar bedoeling is de persvrijheid van appellante te beknotten, maar enkel te vermijden dat zij ten gevolge van de publicatie van de ongunstige en volgens haar onjuiste testresultaten, aanzienlijke schade zou oplopen;

Overwegende dat echter de bedoeling van geïntimeerde ter zake niet relevant is, maar wel het resultaat dat de gevraagde maatregel meebrengt, te weten dat appellante verhindert wordt te publiceren wat zij, in het kader van de belangen die zij verdedigt, meent kenbaar te moeten maken en dit op het ogenblik dat zij zulks gepast acht;

Overwegende dat het ongetwijfeld aannemelijk is dat, wanneer appellante tot publicatie van de bewuste onderzoeksresultaten overgaat, geïntimeerde een belangrijke commerciële schade kan lijden;

dat echter uit hetgeen hiervoor is gezegd, blijkt dat de grondwetgever een bepaalde belangenafweging heeft gedaan, waarbij hij de persvrijheid boven andere, ook beharzenswaardige belangen heeft gesteld;

dat het zeker niet de bedoeling kan zijn de persvrijheid ondergeschikt te maken aan de louter commerciële belangen van geïntimeerde;

dat in dit verband dient te worden gewezen op artikel 20, lid 2, E.V.R.M., dat in de mogelijkheid voorziet om de uitoefening van het recht op vrijheid van meningsuiting aan bepaalde beperkingen te onderwerpen, maar waar de nadruk wordt gelegd op hun maatschappelijke noodzaak in het kader van een «democratische samenleving» (E.H.R.M., 26 april 1979, in zake Sunday-Times, *Publ. E.V.R.M.*, ser. A, nr. 30);

Overwegende dat naast de «bestrafning van de misdrijven die ter gelegenheid van het gebruikmaken van die vrijheden worden gepleegd» (artikel 14 Grondwet in fine), de benadeelde hetzij schadevergoeding kan vorderen, hetzij het recht op antwoord inroepen;

dat de eventuele benadeelde derhalve niet van actiemiddelen is verstoken ;

Overwegende dat zelfs in de gevallen waarin de rechtspraak, waarop geïntimeerde zich beroept, soms gemeend heeft het absoluut verbod van censuur te kunnen temperen om een bedreiging met misbruik van de persvrijheid te voorkomen, telkens benadrukt werd dat dit misbruik evident moet zijn (Brussel, 30 juni 1975, *J.T.*, 1975, 534);

dat in casu uit de door partijen overgelegde stukken en de ontwikkelde argumentatie, prima facie zeker niet kan worden afgeleid dat appellante haar recht op persvrijheid evident misbruikt ;

dat elk verder onderzoek de rechter ertoe zou brengen het gewraakte geschrift inhoudelijk te beoordelen, hetgeen de Grondwet precies heeft willen uitsluiten ;

Overwegende dat uit het voorgaande volgt dat de door geïntimeerde gevorderde maatregel ongrondwettig is en derhalve door de rechter in kort geding niet kan worden opgelegd ;

dat de vordering dan ook als ongegrond dient te worden afgewezen ;

(...)

NOOT – *Persvrijheid en economische kritiek*

1. Het hier besproken arrest van het Hof van Beroep te Brussel neemt een duidelijk standpunt in: een publicatieverbod, opgelegd door de voorzitter in kort geding, is strijdig met artikel 18 van de Grondwet, dat alle censuur verbiedt.

De C.V. T. had door een studie bureau een test laten uitvoeren met betrekking tot het rendement en de werking van elektrische waterverzachters, waaronder een apparaat dat door de huidige geïntimeerde werd gecommmercialiseerd. Het was de bedoeling om de resultaten van de uitgevoerde test te publiceren in het tijdschrift T. De negatieve resultaten van de uitgevoerde test werden meegedeeld aan geïntimeerde, die werd uitgenodigd om haar opmerkingen te laten kennen. Geïntimeerde formuleerde een gedetailleerde kritiek op het uitgevoerde onderzoek, stelde een gesprek voor, en verzocht met aandring om ondertussen niet tot publicatie over te gaan. De C.V. T. reageert kort op de geformuleerde opmerkingen en besluit over te gaan tot publicatie. Geïntimeerde dagvaardt in kort geding. De vordering strekte om de C.V. T. verbod te doen opleggen, onder verbeurte van een dwangsom van 25.000 fr. per dag, over te gaan tot publicatie van haar test. De voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Brussel schoof in zijn beschikking van 17 december 1987 de argumenten van T. als zou een dergelijke vordering ontoelaatbaar zijn op een nogal merkwaardige wijze terzijde, met de volgende motivering: «Overwegende dat verweerster de ontoelaatbaarheid van het vordering opwerpt wegens tegenstrijdigheid van het gevorderde publicatieverbod met artikel 18 van de Grondwet en met artikel 10.1 E.V.R.M.; dat eiseres hiertegen opwerpt dat haar vordering niets te maken heeft met een beknutting van de persvrijheid door preventieve censuur, doch strekt om een misbruik van deze prijsvrijheid te voorkomen; dat uit de uitvoerige debatten waarvan deze zaak het voorwerp heeft uitgemaakt en waaraan o.m. een afgevaardigde van ieder van beide partijen deel genomen heeft, gebleken is dat verweerster de technische opmerkingen van eiseres aan haar adviseurs voorgelegd heeft en dat laatstgenoemde deze op-

merkingen van de hand hebben gewezen; dat, terwijl verweerster normaliter openstaat voor de opmerkingen die door fabrikanten gemaakt worden naar aanleiding van de door haar voor publicatie meegedeelde resultaten van de testen, die zij met hun toestellen heeft uitgevoerd, zij ter zake, gelet op het negatief standpunt van haar adviseurs, de opmerkingen van eiseres niet verder wenst te onderzoeken ten einde het produktieprogramma van het januari 1988-nummer van haar maandblad niet te storen; dat zij stelt dat het dan maar aan eiseres zal behoren, na publicatie van de litigieuze test, een verhaal tegen haar in te dienen; dat hieruit duidelijk blijkt dat het ter zake niet gaat om de uitoefening van het grondwettelijk recht van persvrijheid, doch om de aanwending van dit recht als gewicht ten behoeve van de loutere commerciële belangen van verweerster tegen die van eiseres; dat de exceptie van ontoelaatbaarheid door verweerster opgeworpen bijgevolg noch in feite noch in rechte gegrond is.»

2. Het hof van beroep stelt de problematiek op een totaal ander vlak en wijzigt de bestreden beslissing, na echter te hebben vastgesteld dat de rechter in kort geding eventueel wel de rechtsmacht heeft om een dergelijke maatregel te nemen. De aard van de gevorderde maatregelen kan immers vragen doen oproepen nopens de bevoegdheid van de voorzitter. Wanneer hij de publicatie van een bepaald geschrift zal verbieden, dan moet hij kennis nemen van de inhoud ervan, nagaan of deze al dan niet onrechtmatig is en of de belangen van de eisende partij daardoor geschaad worden.

Traditioneel werd aangenomen dat de rechter in kort geding de zaak niet ten gronde mag beoordelen, dat hij niet mag zeggen wie aansprakelijk is voor de gevolgen van een onrechtmatige daad, en dat hij geen veroordeling tot een schadevergoeding kan uitspreken. Er is nadeel voor de zaak zelf telkens wanneer een oplossing wordt voorgesteld of aangegeven die de rechter ten gronde zal moeten aannemen wanneer hij op zijn beurt uitspraak zal doen¹. Het recht waarover het gaat moet zeker en klaarblijkelijk zijn, elke twijfel moet uitgesloten zijn².

Thans wordt aanvaard dat artikel 1039 van het Gerechtelijk Wetboek de rechter in kort geding hoegenaamd niet verbiedt de rechten van de partijen te onderzoeken, op voorwaarde dat geen maatregelen worden opgelegd welke die rechten op definitieve en onherroepelijke wijze aantasten³. De voorzitter in kort geding mag dus bewarende maatregelen bevelen, wanneer het bestaan van een recht voldoende waarschijnlijk is om het nemen van een beslissing te verantwoorden⁴, en hij blijft binnen zijn opdracht wanneer hij, onder uitdrukkelijk voorbehoud inzake de beslissing ten gronde, zijn beschikking grondt op de vaststelling dat de verweerder een fout heeft begaan⁵.

Samenvattend mag men dus stellen dat de rechter in kort geding voorlopige maatregelen mag bevelen, niet alleen wanneer het recht niet ernstig kan worden betwist, maar ook wanneer het bestaan van het recht voldoende waarschijnlijk is om het nemen van een beslissing te verantwoorden⁶. Hij kan immers een bevel opleggen dat in de lijn ligt van de vermoedelijke rechten van de partijen, waarbij hij onvermijdelijk de grond van de zaak zal moeten aanraken⁷.

Uit de principes dat de rechter in kort geding uitspraak doet «bij voorraad» en dat zijn beslissing geen nadeel mag toebrengen aan de zaak zelf, kan dus niet worden afgeleid

dat de voorzitter niet de bevoegdheid zou hebben om de inhoud van de gewraakte publikatie te beoordelen⁸.

3. Er bestaat een – voor kritiek vatbare – tendens dat een publikatie- of verspreidingsverbod opgelegd door de voorzitter in kort geding niet in strijd wordt geacht met de artikelen 14 en 18 van de Grondwet⁹. Het is de verdienste van het gecommuniceerde arrest het grondwettelijk principe klaar en duidelijk te stellen. Resoluut wordt aangenomen dat het verbod tot censuur ook geldt ten aanzien van de rechterlijke macht. Het hof onderschrijft hier de stelling van meerdere auteurs¹⁰. In het Belgisch grondwettelijk stelsel lijkt het moeilijk aanvaardbaar dat door middel van een uitspraak in kort geding aan een krant of tijdschrift verbod wordt opgelegd iets te publiceren: dit is een vorm van censuur. Dat het verbod van een rechter uitgaat, kan daar bezwaarlijk iets aan veranderen: een rechter is immers, zoals elke andere overheid in de staat, door de Grondwet gebonden¹¹. De rechter is trouwens een orgaan van de staat¹².

Ook andere beslissingen oordelen dat een gerechtelijk publikatie- of verspreidingsverbod indruist tegen artikel 18 van de Grondwet¹³ of minstens, gelet op de draagwijdte van de te bevelen maatregel, slechts in zeer uitzonderlijke omstandigheden kan worden opgelegd¹⁴.

4. Het besproken arrest is zeer interessant wat de belangenafweging betreft tussen de persvrijheid en het recht op de «economische integriteit» waarvan ieder handelaar het genot moet kunnen hebben. Het hof geeft, zeer terecht overigens, de voorrang aan de persvrijheid.

Er is immers een gevaarlijke ontwikkeling waar te nemen in de rechtspraak van sommige voorzitters van de rechtbanken van koophandel. Via een vordering tot staking, zoals geregeld door de wet op de handelspraktijken, wordt een stakingsbevel uitgesproken tegen de uitgever die denigrerende kritiek wil verspreiden over een handelaar¹⁵. Om tot een dergelijke beslissing te komen redeneert men als volgt: de uitgever van een periodiek tijdschrift is (meestal) een handelaar en is aansprakelijk voor de inhoud van de artikelen die in zijn uitgave verschijnen. Afbrekende aantijgingen, zonder reclamekarakter, over andere handelaars, al dan niet concurrenten, zijn strijdig met artikel 54 van de wet op de handelspraktijken (indien de auteur een verkoopbevorderend doel voor ogen heeft, kan hij aansprakelijk worden gesteld op grond van artikel 20 van de wet op de handelspraktijken). Het gaat hier om een geval van «slechtmaking». Dit is strijdig met de eerlijke handelspraktijken. Het verbod van slechtmaking is een algemene economische gedragsregel en vereist geen concurrentieel opzet¹⁶. Deze aantasting van de commerciële reputatie van een andere handelaar zou het voorwerp kunnen uitmaken van een stakingsbevel.

Men beseft onmiddellijk dat die redenering zeer gevaarlijk is. Aldus wordt immers de mogelijkheid geschapen dat van de bevoegdheid van de voorzitter van de rechtbank van koophandel in het kader van de wet op de handelspraktijken een oneigenlijk gebruik zou worden gemaakt om alle perskritiek op een onderneming het zwijgen op te leggen¹⁷. Bovendien wordt zo de regel van de «getrapte verantwoordelijkheid» doorbroken, aangezien de vordering rechtstreeks tegen de uitgever mag worden gericht, en de auteur, die meestal geen handelaar is, buiten de zaak blijft¹⁸ (artikel 18, tweede lid, van de Grondwet luidt: «Wanneer de schrij-

ver bekend is, en zijn woonplaats in België heeft, kan de uitgever, de drukker of de verspreider niet worden vervolgd»).

Het hof zegt duidelijk dat de benadeelde handelaar niet preventief kan optreden, doch enkel nadien schadevergoeding kan vorderen of een recht op antwoord kan uitoefenen. In het licht van de fundamentele regels die de persvrijheid beheersen kan enkel deze oplossing als de juiste worden beschouwd. Dit beginsel kan worden toegepast op de hierboven omschreven problematiek.

5. Men kan zich trouwens afvragen of de artikelen 54 en 55 van de wet op de handelspraktijken, in zoverre een stakingsbevel wordt uitgesproken tegen een uitgever met verbod bepaalde informatie te verspreiden, niet strijdig zijn met artikel 6bis van de Grondwet, dat een algemeen discriminatieverbod instelt. Deze grondwettelijke regel van niet-discriminatie is van toepassing ten aanzien van alle rechten en vrijheden die aan de Belgen worden toegekend¹⁹.

Alle Belgen hebben krachtens de artikelen 14 en 18 van de Grondwet, artikel 10 EVRM en artikel 18 van het Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, het recht om vrij inlichtingen en denkbeelden door te geven, en artikel 18 verbiedt ter zake, zeker wanneer het om gedrukte geschriften gaat, elke overheids-censuur. Wanneer een stakingsbevel, dat in feite een publikatieverbod inhoudt, beschouwd moet worden als een vorm van censuur, zou de uitgever, louter wegens zijn hoedanigheid van handelaar, gediscrimineerd worden ten opzichte van de andere Belgen, die zich wel zullen kunnen beroepen op het grondwettelijk censuurverbod, en bovendien de regel van de «getrapte verantwoordelijkheid» kunnen tegenwerpen. Deze regel geldt ook in burgerlijke zaken²⁰. Dit verschil in behandeling kan moeilijk worden gerechtvaardigd op grond van het feit dat het om commerciële informatie gaat. Deze valt immers ook onder de bescherming van artikel 10 EVRM²¹.

6. De gecommuniceerde beslissing verwijst ook naar de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens: de uitoefening van het recht op vrije meningsuiting kan krachtens artikel 10, lid 2, EVRM aan bepaalde beperkingen worden onderworpen, maar deze moeten noodzakelijk zijn in een democratische samenleving. Het gaat hier eigenlijk om een motief «ten overvloede». Het hof besluit immers tot de ongegrondheid van de oorspronkelijke vordering op basis van de bepaling van artikel 18 van de Grondwet.

In een recent arrest heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens de principes inzake vrijheid van meningsuiting in de commerciële sfeer enigszins afgezwakt: aan een tijdschrift uit de BRD dat de belangen van de kleine en middelgrote kleinhandelsondernemingen wil verdedigen tegen de grote distributiebedrijven en de postorderbedrijven, was verbod opgelegd om nog verdere bepaalde verklaringen te publiceren. Dit herhalingsverbod was gebaseerd op de wet op de oneerlijke mededinging. Het Hof is van oordeel dat door dit verbod artikel 10 EVRM niet wordt geschonden, omdat de beperking van de vrijheid van meningsuiting binnen de appreciatiebevoegdheid van de overheid is gebleven²². Men kan hierin een toepassing zien van het beginsel dat de bescherming van commerciële informatie op een lager niveau ligt²³.

Artikel 10 EVRM houdt geen verbod van preventieve maatregelen in: deze zijn niet op zichzelf strijdig met het principe van de vrijheid van meningsuiting. Die overheids-

beperkingen moeten echter wel voldoen aan de voorwaarden die door lid 2 van dit artikel worden opgelegd²⁴.

Artikel 60 EVRM bepaalt echter dat de bepalingen van het verdrag geen beperking kunnen vormen op de rechten en fundamentele vrijheden die erkend werden door de interne wetgeving van de verdragsluitende staat. Inzake persvrijheid voorziet de Belgische Grondwet in een ruimere bescherming, doordat een absoluut verbod van preventieve maatregelen werd ingesteld²⁵.

Eric Brewaeys
Vrije Universiteit Brussel

VOETNOTEN

- ¹ FETTWEIS, A., *De bevoegdheid*, nr. 471.
- ² Voorz. Kh. Brussel, 22 juli 1969, *J.C.B.*, 1969, 573.
- ³ LAENENS, J., «Kroniek van gerechtelijk recht 1984-85», *R.W.*, 1985-86, 2536.
- ⁴ Cass., 29 september 1983, *R.W.*, 1984-85, 751; LINDEMANS, D., *Kort geding*, nr. 263.
- ⁵ Cass., oktober 1982, *Pas.*, 1983, I, 251.
- ⁶ LINDEMANS, D., o.c., nr. 265.
- ⁷ Voorz. Kh. Brussel, 17 september 1985, *R.W.*, 1985-86, 2581.
- ⁸ BREWAEYS, E., «Overheids censuur en uitingvrijheid», in *Persvrijheid, omroeprecht en nieuwe media*, p. 28.
- ⁹ BREWAEYS, E., «De grondwettigheid van een gerechtelijk publicatieverbod», noot onder Voorz. Rb. Antwerpen, 10 september 1985, *R.W.*, 1986-87, 810; VOORHOOF, D., en BAERT, J., «Verbod tot het verspreiden van een boek?», noot onder Voorz. Rb. Antwerpen, 13 oktober 1983, *R.W.*, 1983-84, 1192.
- ¹⁰ NEELS, L., «De media in het geding», *T.B.P.*, 1980, 387; VOORHOOF, D., en BAERT, J., o.c., *R.W.*, 1983-84, 1192; VOORHOOF, D., en BAERT, J., «Rechter en Persvrijheid», *Tegenspraak*, 1984, afl. 2, p. 14; VELAERS, J., «Het gerechtelijk publicatie- en verspreidingsverbod en de persvrijheid», noot onder Voorz. Rb. Tongeren, *Limb. Rechtsleven*, 1984, 144.
- ¹¹ DE MEYER, J., noot onder Voorz. Rb. Antwerpen, 15 april 1979, *R.W.*, 1978-79, 2827.
- ¹² SUETENS, L.P., «Actuele ontwikkelingen in het administratief recht», *R.W.*, 1973-74, 1255.
- ¹³ Voorz. Rb. Mechelen, 19 december 1988, elders in dit nummer; Voorz. Rb. Tongeren, 6 oktober 1988, *Limb. Rechtsleven*, 1989, 29, met noot MONARD, E.
- ¹⁴ Voorz. Rb. Brussel, 31 augustus 1988, *J.M.L.B.*, 1988, 1212; Voorz. Rb. Brussel, 2 september 1988, *J.M.L.B.*, 1988, 1217; Kh. Nijvel, 13 juli 1987, *Handelspr.*, 1987, afl. 3, 36.
- ¹⁵ Voorz. Kh. Oudenaarde, 2 februari 1988, *B.R.H.*, 1988, 964, met noot BALLON, G.L., «De veroordeling krachtens de Wet op Handelspraktijken wegens slechtmaking: een middel om perskritiek op een onderneming te beteugelen?»; deze beschikking werd bevestigd door Gent, 9 december 1988, *R.W.*, 1989-90, 91; *T.G.R.*, 1989, 112, met noot VOORHOOF, D., «Pers en gerecht - Hoe door de beteugeling van culinaire kritiek de bescherming van de expressie- en informatievrijheid op een laag pitje wordt gezet.» De voorziening in cassatie tegen dit arrest van het Hof van Beroep te Gent werd verwerpen: Cass., 15 december 1989, nr. 6696/1, onuitgegeven.
- ¹⁶ DE VROEDE, P., «Overzicht rechtspraak - Wet op de Handelspraktijken, 1983-88», *T.P.R.*, 1989, 297, nr. 209.
- ¹⁷ VOORHOOF, D., o.c., *TGR* 1989, 115.
- ¹⁸ Zie Cass., 27 mei 1977, *B.R.H.*, 1978, 172, *R.W.*, 1977-78, 666; Gent, 9 december 1988, geciteerd. Het zou anders zijn indien de vordering gebaseerd is op verboden vergelijkende reclame, want dan geldt het voorschrift van artikel 21 WHP.
- ¹⁹ 2Arbitragehof, 13 oktober 1989, *B.S.*, 8 november 1989, 18.397, *Rev. Reg. Dr.*, 1989, 611.
- ²⁰ Rb. Brussel, 29 september 1988, A.R. nrs. 36050 en 36336, onuitgegeven; Rb. Antwerpen, 28 november 1987, *R.W.*, 1987-88, 820; VOORHOOF, D., «De burgerlijke aansprakelijkheid voor drukpersdelikten en de regel van de getrapte verantwoordelijkheid», *R.W.*, 1983-84, 1909.

²¹ VOORHOOF, D., «Van pers- en uitingvrijheid naar communicatievrijheid», in *Persvrijheid, omroeprecht en nieuwe media*, p. 148; LEMMENS, P., «Vrijheid van meningsuiting en vrij beroep», *R.W.*, 1985-86, 131; NEELS, L., «Vrijheid van meningsuiting en handelspubliciteit», in *Liber Amicorum J. Mertens de Wilmars*, p. 192.

²² E.H.R.M., 20 november 1989, Markt intern Verlag - Beerman / B.R.D., onuitgegeven, samenvatting in *T.R.D.*, 1990, 203.

²³ KABEL, J.C.C., «Televisiereclame en de Europese Conventie», *N.J.B.*, 1985, 437; VOORHOOF, D., o.c. (zie noot 21), 148.

²⁴ Cass., 9 december 1981, *J.T.*, 1983, 133; VOORHOOF, D., o.c., (zie noot 21), p. 164, en de aldaar geciteerde rechtspraak van het E.H.R.M. en de E.C.R.M.

²⁵ VELAERS, J., o.c., *Limb. Rechtsleven*, 1984, 146.

ARBEIDSHOF TE ANTWERPEN

2e KAMER - 14 DECEMBER 1989

Voorzitter: de h. Boes

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Janssens en Veulemans
Advocaten: mrs. Michiels en Smets

Arbeidsovereenkomst - Handelsvertegenwoordiger - Opsporen van cliënteel

De werknemer wiens taak erin bestaat geschikte oppervlakten voor het aanbrengen van reclame-affiches op te sporen en met de eigenaars overeenkomsten tot verhuring ervan te sluiten, spoort geen cliënteel op en is geen handelsvertegenwoordiger.

N.V. D. t/ G.

Overwegende dat geïntimeerde bij schriftelijke arbeidsovereenkomst van 3 september 1984 als bediende met buitendienst door appellante in dienst werd genomen; dat zijn taak hierbij nader omschreven werd als «prospectie en administratie in dit verband»;

Overwegende dat appellante bij aangetekend schrijven van 26 augustus 1985 aan geïntimeerde een opzegging heeft betekend; dat een opzeggingstermijn van drie maanden, ingaande op 1 september 1985, werd vooropgesteld; dat de overeenkomst tussen partijen, ingevolge deze opzegging en door schorsing van de loop van de opzeggingstermijn wegens ziekte en verlof, effectief beëindigd werd op 9 januari 1986;

Overwegende dat appellantes activiteit erin bestaat, tegen vergoeding, de reclame te verzorgen voor de producten en diensten van haar cliënten, door middel van reclame-affiches, die zij aanbrengt op reclameborden; dat geïntimeerde taak erin bestond, zoals blijkt uit de overgelegde stukken, geschikte gevels, muren en dergelijke op te sporen om er zulke reclamepanelen op aan te brengen en met de eigenaars of huurders van deze gevels, muren en dergelijke, namens en voor rekening van appellante overeenkomsten tot verhuring van de gevels, muren of aanplakplaatsen te sluiten; dat die contracten dan, volgens uitdrukkelijk beding, uitwerking krijgen tenzij de directie van appellante binnen veertien dagen schriftelijk het tegendeel betekent;

Overwegende dat, luidens artikel 4 van de wet van 3 juli 1978 op de arbeidsovereenkomsten, de arbeidsovereenkomst voor handelsvertegenwoordigers de overeenkomst is waarbij een werknemer, de handelsvertegenwoordiger, zich verbindt tegen loon cliënteel op te sporen en te bezoeken met het oog op het onderhandelen over en het sluiten van

zaken, verzekeringen uitgezonderd, onder het gezag, voor rekening en in naam van een of meer opdrachtgevers;

Overwegende dat de activiteit van geïntimeerde in dienst van appellante niet past in de omschrijving die, in artikel 4 van de wet van 3 juli 1978 op de arbeidsovereenkomsten, van de handelsvertegenwoordiging is gegeven;

Overwegende dat de handelsvertegenwoordiging luidens voormeld artikel 4 noodzakelijk onderstelt dat degene die deze werkzaamheden verricht, personen of instellingen opspoorde en bezoekt die klanten zijn of kunnen worden van de opdrachtgever (Cass., 8 januari 1970, *A.C.*, 1970, 415);

Overwegende dat de cliënteel van een handelsvennootschap het geheel van personen of ondernemingen of instellingen is die zich de producten of diensten van de handelsvennootschap aanschaffen, met de mogelijkheid nog toekomstige bestellingen te plaatsen (zie ook Cass., 15 juni 1988, *T.S.R.*, 1988, 297);

Overwegende dat geïntimeerde, in de uitvoering van zijn taak, geen klanten van appellante opspoorde en bezocht; dat de verhuurders van de gevels, muren of aanplakplaatsen niet als potentiële gebruikers van de reclamediensten van appellante door geïntimeerde werden opgespoord en bezocht; dat geïntimeerde dientengevolge geen handelsvertegenwoordiger was en dan ook niet gerechtigd is op een uitwinningvergoeding, noch op de op basis van de vierde categorie opgevorderde loonbedragen;

...

BURGERLIJKE RECHTBANK TE MECHELEN

KORT GEDING – 19 DECEMBER 1988

Voorzitter: de h. Wauters

Advocaten: mrs. Vercammen, Vanden Vonder en Doeve-nspeck

Pers – Publikatieverbod – Ongrondwettigheid

Het uiten van kritiek, gefundeerd of niet, het hekelen en zelfs het beledigen van gezagsdragers of openbare instellingen door personen of instellingen mag, in het licht van de artikelen 14 en 18 van de Grondwet, niet het voorwerp uitmaken van een preventief publikatieverbod.

Stad Lier e.a. t/ V.Z.W. D. e.a.

Gezien de inleidende dagvaarding (...) ertoe strekkende gedaagden verbod op te leggen de in haar schrijven van 29 februari 1988 gebruikte bewoordingen, alsmede alle aanverwanten en gelijkgestelde directe of indirecte nog verder te gebruiken ten opzichte van derden, welke ook, op straffe van een dwangsom van 500.000 fr. per vastgestelde overtreding;

Verweerders stellen dat alle preventieve maatregelen ten aanzien van de drukpers krachtens art. 18 van de Grondwet naar Belgisch recht verboden zijn.

Eisers stellen dat verweerders misbruik maken van hun grondrecht en de krenking van de rechtmatige belangen van conluanten de gevorderde maatregel wettigt.

De feiten

Sedert 1984 wordt aan eisers in talrijke brieven verweten dat zij aan een aantal grootdistributiebedrijven exploitatie-

vergunningen toekennen zonder dat zij hierbij van die bedrijven eisen dat ze zich schikken naar alle wettelijke verplichtingen ter zake.

In het aangetekend schrijven van 29 februari 1988, onderkend door derde verweerder als nationaal voorzitter van eerste verweester, wordt een overzicht gegeven van de te lastleggingen of aantijgingen, o.a. plegen van onwettigheden, doelbewuste misleiding, fraude, domheid en onbekwaamheid, afleggen van valse verklaringen...

In fine van die brief wordt vermeld: «En denk eraan, beste heren, dat er binnenkort een nieuw stadsbestuur verkozen moet worden en dat wij de bevolking gaan inlichten over de merkwaardige praktijken van het college van burgemeester en schepenen en de individuele leden ervan en dat dit voor U dus gratis publiciteit gaat zijn, of niet?»

Beoordeling

Door de meerderheid van de grondwetspecialisten is steeds aangenomen dat, wat de drukpersvrijheid zoals de expressievrijheid in al haar vormen betreft, door de overheid nooit preventief doch alleen regelend of repressief mag worden opgetreden. (J. De Meyer, «Enkele overwegingen betreffende de drukpersvrijheid», *T.B.P.*, 1978, 3).

P. Wigny in *Droit constitutionnel*, Bruylant, 1952, drukt dit als volgt uit: «La liberté de la presse est donc la plus précieuse de toutes. Elle doit être complète. La censure lui est contradictoire» (nr. 221); «Cette liberté entière ne peut être tempérée que par la répression, a posteriori, des délits commis à l'occasion de son exercice.» (nr. 222).

«Pour bien préciser l'étendue de cette liberté, le texte constitutionnel exclut toute mesure préventive» (nr. 227).

De voorbereidende teksten van art. 18 van de Grondwet geven duidelijk aan dat de uitsluiting van alle preventieve maatregelen was bedoeld (E. Huyttens, *Discussions du Congrès National de Belgique*, 1844, I, 654 e.v.).

De rechtsleer lijkt het er dus over eens dat het verbod van preventieve maatregelen zich richt tot de overheidsorganen, maar de vraag kan ook opgeworpen worden of een preventief rechterlijk publikatieverbod, onder het stelsel van art. 18 van de Grondwet, toelaatbaar zou kunnen worden geacht (L. Neels, «De media in het geding», *T.B.P.*, 1981, 387, nr. 6).

De rechtspraak neigt, vooral recentelijk, naar het principiële toelaatbaar achten van zowel publikatie- als verspreidingsverboden (D. Voorhoof en J. Baert, noot onder Rb. Antwerpen, 13 oktober 1983, *R.W.*, 1983-84, 1994, nr. 3, met geciteerde rechtspraak).

Volgens sommige auteurs bestaat de mogelijkheid van preventieve gedingen (D. Lindemans, nr. 492), terwijl anderen menen dat ook geen preventieve maatregelen in kort geding mogen worden getroffen (J. De Meyer, noot onder Rb. Antwerpen, 13 april 1979, *R.W.*, 1978-79, 2827).

Alleszins mag het uiten van kritiek – gefundeerd of niet – het hekelen, ja zelfs het beledigen van gezagsdragers of openbare instellingen door personen of instellingen in het licht van de artt. 14 en 18 van de Grondwet niet het voorwerp uitmaken van een preventief publikatieverbod.

Derhalve is de door eisers gevraagde maatregel ongrondwettig en dient niet toelaatbaar te worden verklaard.

NOOT – Zie elders in dit nummer Hof Brussel, 21 februari 1990, en de noot van E. Brewaeyts.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE ANTWERPEN*37e KAMER – 5 DECEMBER 1989*

Beslagrechter : de h. Dirix

Advocaten : mrs. De Troyer en Denys

1. Burgerlijke rechtspleging – Bevoegdheid – Beslagrechter – Gemeenrechtelijke loonoverdracht – Executiegeschil – 2. Overeenkomst – Afbetalingsplan – Uitlegging

1. *De betwistingen die kunnen rijzen bij de uitvoering van een gemeenrechtelijke loonoverdracht, moeten worden beschouwd als executiegeschillen waarvoor de beslagrechter krachtens art. 1395 Ger. W. bevoegd is.*

2. *Wanneer na het verzuim van de debiteur, de partijen een afbetalingsplan overeenkomen, belet dit de schuldeiser om de loonoverdracht uit te voeren zolang de debiteur zich stipt aan het afbetalingsplan houdt.*

P. t/ C.V. F.

Overwegende dat eiser in verzet komt tegen de uitvoering van de loonoverdracht door verweerster, namelijk de betekening in handen van zijn werkgever de B.V.B.A. met zetel te Antwerpen; dat volgens eiser verweerster ten onrechte tot deze betekening overging aangezien hij naar verluidt alle verplichtingen krachtens een tussen partijen bestaand aanzuiveringsplan is nagekomen;

Overwegende dat uit de gegevens die aan deze betwisting ten grondslag liggen, blijkt dat bij akte van 19 maart 1984 door verweerster aan eiser een hypothecaire lening werd toegestaan ten bedrage van 2.033.591 frank; dat deze akte (art. 11) tevens een loonoverdracht in het vooruitzicht stelde; dat op 7 december 1988 eiser een achterstand had opgelopen; dat hierover betwisting ontstond tussen de partijen; dat evenwel een aanzuiveringsplan tussen partijen tot stand kwam (cf. brief van 19 november 1988 en antwoord van verweerster van 7 december 1988); dat luidens dit «plan» eiser diende te betalen: op 1 december 1988 12.000 frank; van januari tot april 1989 telkens 15.000 frank, van mei tot december 1989 telkens 20.000 frank en vanaf 1 januari 1990 weer volgens de oorspronkelijke overeenkomst; dat verweerster op 29 december 1988 tot loonoverdracht overgaat die wordt betekend aan de werkgever van eiser;

Overwegende dat in de eerste plaats verweerster onze onbevoegdheid opwerpt om van betwistingen inzake loonoverdracht kennis te nemen; dat volgens verweerster het hier gaat om een gewone cessie van schuldvordering en niet om een executiegeschil; dat overigens de vrederechter de bevoegde rechter is die wordt aangewezen door de wet van 12 april 1965;

Overwegende dat de bevoegdheid van de vrederechter zich enkel uitstrekt tot de loonoverdracht die plaatsvindt krachtens de bepalingen van de Loonbeschermingswet; dat hij niet bevoegd is voor betwistingen die kunnen rijzen met betrekking tot de «gemeenrechtelijke» loonoverdracht; dat de aard van de loonoverdracht omstreden is; dat uiteindelijk deze zekerheidsovereenkomst hierop neerkomt dat de schuldeiser (i.c. verweerster), wanneer hij de wanprestatie van de debiteur vaststelt, op eerste verzoek tot uitwinning

kan overgaan zonder rechterlijke tussenkomst krachtens zijn authentieke akte die een uitvoerbare titel uitmaakt; dat deze rechtsfiguur ertoe strekt tot de uitwinning van het vermogen van de debiteur over te gaan, namelijk van zijn loonvordering; dat hierdoor trouwens ook samenloop kan ontstaan met andere schuldeisers die beslag hebben gelegd op dit vermogensbestanddeel; dat aldus beschouwd, de beslagrechter als rechter met betrekking tot executiegeschillen, de bevoegde rechter is; dat artikel 1395 Ger. W. immers ruim moet worden uitgelegd; dat de territoriale bevoegdheid bepaald wordt door art. 633 Ger. W.;

Overwegende dat thans de vraag aan de orde is of verweerster terecht overging tot de uitvoering van de loonoverdracht door haar betekening aan de werkgever van eiser op 29 december 1989;

Overwegende dat het bestaan van het afbetalingsplan niet wordt betwist; dat verweerster echter doet gelden: 1) dat zo'n akkoord over termijnen enkel de «bedragen» betreft en geenszins de wijze van betaling, dat met andere woorden het haar nog steeds vrij stond om tot loonoverdracht over te gaan en 2) dat het aanzuiveringsplan door eiser zelf niet werd nageleefd;

Overwegende dat het eerste argument niet kan worden aangenomen; dat het opstellen van een afbetalingsplan redelijkerwijze tot voorwerp heeft het verlenen aan de debiteur van gematigd uitstel ten einde hem in staat te stellen zijn schulden aan te zuiveren en ten einde de dwanguitvoering (i.c. de loonoverdracht) af te wenden;

Overwegende dat volgens verweerster eiser het afbetalingsplan niet is nagekomen omdat hij heeft nagelaten om op 1 december het bedrag van 12.000 frank te storten; dat daarom op 29 december 1988 de loonoverdracht werd betekend;

Overwegende dat ook die argumentatie niet kan worden gehandhaafd; dat immers op 1 december de overeenkomst nopens het afbetalingsplan nog niet bestond; dat eerst op 7 december 1988 verweerster haar instemming hiermee betuigde; dat overigens verweerster in haar schrijven van 7 december 1988 de niet-betaling per 1 december vaststelt, maar niettemin de voorstellen aanvaardt; dat volgens eiser daarop prompt werd betaald (...)

ARBEIDSRECHTBANK TE MECHELEN*3e KAMER – 26 DECEMBER 1989*

Voorzitter : de h. Van Saet

Rechters in Sociale Zaken : de hh. Sels en Van Effeltaire

Advocaten : mrs. Triau en Nieuwdorp

Veiligheidscomité – Sociale verkiezingen – Kandidaat-werknemersvertegenwoordiger – Bescherming – Arbeids-overeenkomst – Proeftijd – Gevolg

De vastheid van betrekking die de wet toekent aan de kandidaat-werknemersvertegenwoordiger voor het veiligheidscomité, komt niet toe aan de kandidaat die zich op het tijdstip van zijn kandidaatstelling in de proeftijd van zijn arbeidsovereenkomst bevindt.

H. t/ v.z.w. O.T.B.

Overwegende dat eiser op 2 september 1986 bij verweerster in dienst trad in de hoedanigheid van opvoeder klasse II B, in een deeltijds regime (19/38) – I.D.F.;

Dat deze arbeidsovereenkomst is gesloten voor onbepaalde tijd (artikel 2) maar een proefclausule voor een periode van zes maanden bevat (artikel 4);

Dat verweerster op het einde van de proefperiode besloot om de proeftijd niet om te zetten in een definitief arbeidscontract, en dat aan eiser bij aangetekend schrijven van 13 februari 1987 een opzeggingstermijn werd betekend van zeven kalenderdagen, met aanvang op 20 februari 1987 om te verstrijken op 28 februari 1987;

Dat eiser inmiddels door zijn vakorganisatie, het A.B.V.V., was voorgedragen als kandidaat voor de sociale verkiezingen welke in de instelling van verweerster plaatsvonden op 6 en 7 april 1987 met het oog op de oprichting van een veiligheidscomité; dat de vakorganisatie bij brief van 16 februari 1987 de wederindienstneming van eiser vroeg; dat verweerster bij aangetekende brief van 26 februari 1987 aan de vakorganisatie mededeelde dat de wettelijke bescherming niet speelt tijdens de proefperiode en dat de werkgever in die proefperiode de mogelijkheid blijft behouden om te ontslaan; dat verweerster daarenboven suggereerde dat de vakorganisatie, nu er nog tijd voor was, een nieuwe nuttige kandidaat ter vervanging van eiser zou aanbrengen, waarop door de vakorganisatie niet werd ingegaan;

Overwegende dat eiser bij conclusie stelt dat het proefbeding in het contract voor onbepaalde tijd geen afzonderlijke op zichzelf staande arbeidsovereenkomst is maar wel een speciale clausule ingelast in een definitieve arbeidsovereenkomst, dat op het ogenblik dat zijn kandidatuur werd gesteld voor de sociale verkiezingen hij verbonden was door een arbeidsovereenkomst afgesloten voor onbepaalde duur en dat de wetgeving ter zake zeer uitdrukkelijk de bescherming van de kandidaten in de sociale verkiezingen bepaalt;

Dat eiser meent dat hij op het ogenblik van het ontslag beschermd was en dat de wetgever geen enkele uitzondering heeft gemaakt, zeker niet in verband met proefbedingen;

Overwegende dat verweerster daarentegen stelt dat het proefbeding juist tot gevolg heeft dat de wettelijke bescherming niet wordt toegepast gedurende de proefperiode (Arbh. Brussel, 13 februari 1980, A.R. nr. 8976);

Overwegende dat verweerster verder terecht stelt dat aan nemen dat wie zich kandidaat stelt bij de sociale verkiezingen tijdens de uitvoering van zijn proefperiode reeds de wettelijke bescherming geniet, zou betekenen dat een dergelijk recht elke betekenis aan het proefbeding zou ontnemen; dat een werknemer aldus eenzijdig een essentiële clausule in zijn arbeidsovereenkomst, namelijk het proefbeding, zou kunnen wijzigen door zich kandidaat te stellen gedurende de proeftijd; dat de wettelijke bescherming dus niet speelt tijdens de proefperiode (Taquet en Wantiez, Congé, Préavis et Indemnité, deel I, blz. 75); dat de werknemer tijdens de proefperiode immers op geldige wijze ontslagen mag worden, met naleving van de wettelijk bepaalde verkorte opzeggingstermijn, wat ook het motief tot beëindiging van de arbeidsovereenkomst zij (zie *R.P.D.B.*, Compl. III, verbo «Contrat de travail et contrat d'emploi», nr. 616); dat geen enkele bepaling uit de reglementering inzake sociale verkiezingen toestaat afbreuk te doen aan de proefperiode en

aan het recht van de werkgever om een bediende, die zich in de proeftijd bevindt, te ontslaan, zelfs al heeft deze laatste zich kandidaat gesteld voor de sociale verkiezingen; dat het immers eigen is aan de proefperiode dat de partijen niet onderworpen zijn aan de specifieke regelen van vastheid van betrekking; dat de werknemer zich dus wel kandidaat kan stellen voor de verkiezingen van een veiligheidscomité, maar dat de beschermingsregeling tijdens de proeftijd geen uitwerking heeft;

Dat verweerster, bij wijze van vergelijking, betoogt dat wie aangeworven is volgens een arbeidsovereenkomst voor een bepaalde tijd zich wel kandidaat kan stellen, maar geen bescherming meer geniet na afloop van de arbeidsovereenkomst voor bepaalde duur (Cass., 13 februari 1974, *Pas.*, 1974, I, 625);

Dat verweerster verder inzonderheid erop wijst dat aan het ontslag van eiser een grondige evaluatie voorafging; dat zij op het ogenblik van het indienen van de kandidatenlijst door de A.B.V.V. reeds was overgegaan tot een grondige pedagogische evaluatie van eiser en dat zij tot het besluit gekomen was dat eisers proeftijd niet zou worden omgezet in een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd; dat, zoals zij bij brief van 26 februari 1987 aan de inspectie van sociale wetten te Vilvoorde liet weten, deze beslissing niets te maken had met de kandidatuur van eiser;

Dat verweerster, bij aanvullende conclusie, nog terecht opmerkt dat, waar het proefbeding in zijn specifieke rechtsgevolgen, onder meer inzake de korte opzeggingstermijn, de werknemer nog geen recht geeft op de gewone opzeggingstermijn of de equivalente opzeggingsvergoeding waarop hij recht zou hebben na het verstrijken van de proeftijd, evenzeer hem tijdens de werking van het proefbeding geen meerrecht kan worden toegekend, zeker niet wat betreft de beschermingsvergoeding bepaald in de Beschermingswet, aangezien deze niet uitdrukkelijk bepaalt dat zij ook toepasselijk is op werknemers verbonden door een arbeidsovereenkomst met proefbeding;

Overwegende dat dan ook dient te worden besloten dat verweerster een einde mocht maken aan de arbeidsovereenkomst tijdens de proefperiode;

Dat dientengevolge de vordering tot het verkrijgen van een bijzondere beschermingsvergoeding en van een beschermingsvergoeding voor de lopende periode, als ongegrond dient te worden afgewezen;

...

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE BRUGGE

1e KAMER – 7 DECEMBER 1989

Voorzitter: de h. Debucquoy

1. Overeenkomst – Exceptio non adimpleti contractus – Toepassingsvoorwaarden – 2. Factuur – Bewijsfunctie – Laattijdige factuur

1. *De exceptio non adimpleti contractus mag niet op een onredelijke wijze worden ingeroepen; de aangevoerde niet-nakoming moet de opschorting van de eigen prestatie kunnen rechtvaardigen. Dit is niet het geval wanneer nog slechts een geringe*

prestatie moest worden geleverd en de excipiens zelf in verzuim is.

2. *Wanneer van een bestelling of een levering geen bewijs voorligt, kan dit bewijs niet worden bijgebracht door een laattijdige factuur.*

N.V. S. t/ P.V.B.A. C.

Bij dagvaarding van december 1988 vorderde eiseres een bedrag van 71.046 frank uit hoofde van factuurschulden en moratoire interesten, te vermeerderen met gerechtelijke interesten en de procedurekosten.

...

Hoofdvordering

De computer met software werd begin 1984 geleverd door een ondertussen vereffende zusterfirma van eiseres.

Het is algemeen bekend dat software in de loop der jaren ontwikkeld kan worden zonder dat dit inhoudt dat de oorspronkelijke software gebrekkig was. Behoudens andersluidend beding dient voor de verbetering of verandering afzonderlijk betaald te worden.

Het is dan ook aannemelijk dat de facturen van 31 december 1987 betrekking hebben op de door verweerster gevraagde aanpassingen en herstelling der programma's na foutief gebruik door verweerster, zoals eiseres stelt.

Eiseres had verweerster trouwens reeds vroeger schriftelijk verwittigd dat verdere tussenkomsten in verband met software zouden worden gefactureerd en de factuur van 30 september 1987 in verband met aanpassingswerken werd betaald.

Het komt inderdaad in de huidige stand van de informatica voor dat in nieuwe programma's of bij verandering zgn. «bugs» optreden, die eerst bij gebruik blijken.

Aangezien eiseres per uur factureerde, mocht zij al de arbeidstijd aanrekenen, precies omdat het wegwerken van «bugs» inherent is aan het ontwerpen van software. Het is absoluut niet evident dat de software vanaf het eerste ontwerp voor de aanpassing foutloos was. Indien de ontwerper zelf zou moeten testen om alle bugs op te sporen, zou het aantal werkuren nog veel hoger oplopen.

In stuk 20 voor verweerster, nl. de programmalijst van 1983 blijkt dat, onder 106, het programma tekstverwerking is opgenomen. Op 6 september 1985 heeft eiseres trouwens opmerkingen over de tekstverwerking gemaakt in een brief aan verweerster. Het is dus onwaarschijnlijk dat eiseres einde 1987 nog een ander tekstverwerkingsprogramma zou geleverd hebben, dat zij vergeten is te factureren.

Enig bewijs van een bestelling of levering ligt niet voor; een laattijdige factuur is zeker geen bewijs.

Aldus is de vordering enkel gegrond ten belope van 7.155 frank en 17.493 frank uit hoofde van beide facturen van 31 december 1987.

Tegenvordering

Het onderhoudscontract bevat de vermelding: «In geval van laattijdige betaling van de factuur, behoudt S. zich het recht voor de service op te schorten.»

De algemene verkoopsvoorwaarden op de keerzijde van de facturen bevatten de clausule: «Bij achterstallige betaling behouden wij ons het recht voor de verdere levering van goederen of het uitvoeren van herstellingen te staken.»

De kort-gedingrechter heeft reeds uitvoerig gemotiveerd, dat het niet evident is dat de partijen hun contractuele relaties als één geheel willen beschouwen en de leveringen met het onderhoudscontract hebben willen verbinden.

Het verder onderzoek van deze vraag is overbodig omdat eiseres zelf in de loop van 1988 nog om de drie maanden gefactureerd heeft voor het onderhoudscontract in plaats van dit op te zeggen en ook de betaling ontvangen heeft.

Aldus heeft zij, gelet op het geringe bedrag dat nog openstond en de ernst van de discussie, waarbij eiseres zelf voor meer dan de helft in verzuim is, op een onredelijke manier de exceptie non adimpleti contractus ingeroepen, te meer daar zij slechts een geringe prestatie moest leveren om een voor verweerster zeer duidelijk probleem op te lossen. Het is reeds op zichzelf twijfelachtig of deze exceptie mag aangewend worden bij een ernstige betwisting als een vorm van eigenrichting i.p.v. de zaak aan de rechtbank voor te leggen. In elk geval heeft eiseres het eventueel exceptierecht verwerkt door het slechts in te roepen op een ogenblik dat er voor het onderhoudscontract betaald was, maar er een concrete herstelling noodzakelijk was (zie M.E. Storme, «De exceptie non adimpleti contractus als uitlegvraag», *R.W.*, 1989-90, 323).

Het bedrag dat verweerster aan de leverancier van eiseres betaald heeft om herstelling te krijgen wordt door eiseres niet als overdreven betwist. Er kan bovendien aanvaard worden dat, gedurende de besprekingen en de procedure in kort geding, verweerster in haar goede werking gehinderd werd. Gelet op de kostprijs der arbeidsuren is de gevorderde vergoeding van 10.000 frank aanvaardbaar.

Daarentegen heeft verweerster, door in de loop van de kort-gedingprocedure een beroep te doen op een andere hersteller weliswaar haar schade beperkt, hetgeen deze handelwijze verantwoordt, maar anderzijds is de procedure in kort geding ook overbodig gebleken zodat verweerster hier zelf de kosten dient te dragen.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (1e Kamer), 17 april 1989

Burgerlijke rechtspleging – Uitvoerend beslag op onroerend goed – Benoeming van notaris – Betekening – Derdenverzet – Termijn

De beslagrechter te Doornik heeft bij beschikking van 5 november 1981 een notaris belast met de veiling en de verrichtingen tot rangregeling in het kader van een uitvoerend beslag op onroerend goed. De opdracht van de notaris werd herhaaldelijk bij beschikkingen van 22 april 1982, 4 oktober 1982, 14 april 1983 en 6 oktober 1983 verlengd. De beslagene kreeg kennis van de beschikking van 14 april 1983 bij de betekening op 2 augustus 1983 van de aanmaning tot inzage van de verkoopsvoorwaarden van 24 juni 1983. De beschikking van 6 oktober 1983 werd hem ter kennis gebracht bij de betekening op 19 december 1983 van de aanmaning tot inzage van de verkoopsvoorwaarden van 29 november 1983.

Op 7 maart 1985 werd derdenverzet gedaan tegen voormelde beschikkingen. Het werd onontvankelijk verklaard. De cassatievoorziening wordt verworpen:

«Overwegende dat artikel 1034 van het Gerechtelijk Wetboek bepaalt dat het derdenverzet tegen een op eenzijdig verzoekschrift gewezen beslissing moet geschieden binnen een maand nadat de beslissing is betekend;

«Overwegende dat artikel 32, eerste lid, 1°, van het Gerechtelijk Wetboek de betekening omschrijft als de afgifte van een afschrift van de akte bij deurwaardersexploot;

«Overwegende dat het arrest vaststelt dat 'de eisers (werden) aangemaand om inzage te nemen van de verkoopsvoorwaarden van 24 juni en 29 november 1983 waarbij de uitgiften van de beschikkingen van 14 april en 6 oktober 1983 werden gevoegd' en dat die aanmaningen 'op 2 augustus en 19 december 1983 werden betekend';

«Overwegende dat geen enkele wetsbepaling vereist dat de betekening slechts op een enkele akte betrekking heeft; dat het te dezen derhalve zonder belang is dat de litigieuze beschikkingen ter kennis van de eisers zijn gebracht bij exploit van de gerechtsdeurwaarder waarbij hun terzelfder tijd de aanmaning werd betekend om inzage te nemen van de verkoopsvoorwaarden en aanwezig te zijn bij de toewijzing;

«Dat het arrest derhalve wettig beslist dat de eisers bij hun op 7 maart 1985 ingediende conclusie geen derdenverzet meer konden doen tegen die beschikkingen.»

(Voorzitter: de h. Bosly – Rapporteur: mevr. Charlier – Openbaar ministerie: de h. Velu, eerste advocaat-generaal – Advocaten: mrs. Nelissen Grade, Geinger, Kirkpatrick en Van Ommeslaghe – In de zaak: L. en B. t/ B.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 11 mei 1989

Burgerlijke rechtspleging – Hervatting van geding – Wijziging van hoedanigheid vóór sluiting van debat – Geen kennisgeving – Art. 815 Ger. W. – Wijziging zonder gevolg

Het bestreden arrest (Hof Luik, 5 januari 1988) veroordeelt de eisers tot betaling van een geldsom aan tweede verweerster, die optreedt als wettelijke voogdes van derde verweerster. Maar derde verweerster is geboren op 3 april 1966 en is dus sedert 3 april 1987 meerderjarig. Het middel van de eisers leidt daaruit af dat het arrest een veroordeling uitspreekt ten voordele van een persoon die geen hoedanigheid meer heeft.

«Overwegende dat het arrest erop wijst, enerzijds, dat de verweerster Véronique D. op 3 april 1966 is geboren en, anderzijds, dat het hoger beroep regelmatig is ingesteld op 29 mei 1985;

«Dat uit die vaststellingen volgt dat Véronique D. op 3 april 1987 meerderjarig is geworden en dat haar moeder, de verweerster Solange L., niet langer de hoedanigheid bezat om haar te vertegenwoordigen vanaf laatstgenoemde datum, te weten nadat de zaak bij het hof van beroep aanhangig is gemaakt en vooraleer de debatten voor dat hof zijn gesloten;

«Dat evenwel uit het arrest niet blijkt en dat de eisers niet aanvoeren dat de procedure is gevolgd die in het Gerechtelijk Wetboek is bepaald voor de hervatting van het geding;

«Overwegende dat het arrest derhalve geen van de in het middel aangewezen wettelijke bepalingen schendt door impliciet doch zeker te overwegen, overeenkomstig artikel 815 van dat wetboek, dat de wijziging van de hoedanigheid van de verweerster Solange L. te dezen zonder gevolg bleef;

«Dat het middel faalt naar recht.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Bosly – Openbaar ministerie: mevr. Liekendael – Advocaat: mr. Delahaye – In de zaak: S. en H. t/ M., L. en D.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 22 juni 1989

Dwangsom – Verbeurte – Aanvang – Vanaf betekening van uitspraak – Vonnis dat de dwangsom eisbaar verklaart vijftien dagen na de uitspraak – Onwettigheid

Het bestreden vonnis (Rb. Verviers, 13 mei 1987) veroordeelt eiseres, met bevestiging van de beslissing van de eerste rechter, om «binnen vijftien dagen te rekenen van het vonnis» de litigieuze afsluiting weg te nemen, en beslist dat eiseres, indien zij aan de hoofdveroordeling niet voldoet, aan verweerder «een dwangsom van duizend frank per dag vertraging» zal moeten betalen.

«Overwegende dat, luidens artikel 1385bis, derde lid, van het Gerechtelijk Wetboek 'de dwangsom niet kan worden verbeurd vóór de betekening van de uitspraak waarbij zij is vastgesteld';

«Overwegende dat de appelrechter, door te beslissen dat de dwangsom opeisbaar zal zijn bij het verstrijken van de termijn van vijftien dagen te rekenen van de uitspraak van het vonnis, de in het middel vermelde wetsbepaling schendt.»

(Voorzitter: de h. Bosly – Rapporteur: de h. Poupart – Openbaar ministerie: de h. Janssens de Bisthoven – Advocaat: mr. Draps – In de zaak: L. t/ L.)

NOOT – Zie I. Moreau-Margrève, «L'astreinte», *Ann. F. Dr. Liège*, 1982, 25.

BOEKEN

G. VAN HECKE, (m.m.v. K. LENAERTS), **Internationaal Privaatrecht**, 2e druk, Brussel, Story-Scientia, 1989 (Algemene Praktische Rechtsverzameling), 435 p. (ISBN: 90 6439 551 9).

De tweede editie van dit belangrijk handboek is drie jaar na de eerste editie verschenen.

In de bespreking van die eerste editie in dit tijdschrift werd erop gewezen hoe het internationaal contractenrecht en het internationaal adoptierecht in 1987 door wetgeving grondig werden hervormd. Deze tweede, herziene uitgave (stof bijgehouden tot 1 september 1988) houdt daarmee rekening en is daardoor een actuele zowel als een gezaghebbende gids door het moeilijke terrein van het internationaal privaatrecht.

De voordelen van de eerste uitgave zijn ook de voordelen van deze tweede editie gebleven. Het gaat hier om een zeer volledige beschrijving van het Belgisch i.p.r. met een zeer hoog gehalte aan rechtsvergelijkende inbreng. Voor de Belgische verwijzingsregels is het werk doorgaans zeer synthetisch. Voor de algemene leerstukken van het vak is deze leidraad voortreffelijk en mag hij geplaatst worden naast het beste wat er internationaal aangeboden wordt. Dat

komt inderdaad overeen met de hoge positie die professor Van Hecke onder 's werelds internationalisten inneemt.

De aanvulling m.b.t. de nieuwe adoptiewet is een zeer diepgaande analyse met talrijke referenties. Het handboek biedt overigens de enige bestaande actuele bron van commentaar bij de collisierechtelijke vragen van het afstammingsrecht.

Zoals ook al eerder is gesignaleerd, is de aantrekkingskracht van het werk geringer op het vlak van structuur en layout:

De praktijkgerichte hoofdstukken zitten wel allemaal mooi bijeen in het tweede gedeelte. Procedure en collisierechtelijke aspecten van de arbitrage zitten ook daar, terwijl over bevoegdheid meer vooraan uitgeweid wordt. De vier bladzijden over het Europees bevoegdheidsverdrag zijn niet in proportie tot het groeiende volume en de techniciteit van de praktische vragen. Korte referenties naar het exequaturrededeelte van dat verdrag worden nog in het hoofdstuk over erkenning en uitvoering gemaakt.

De dubbele gelaagdheid van het boek, d.w.z. de mogelijke lectuur «in hoofdlijnen» en «in detail» in twee lettertypes is, voor mij, een niet helemaal geslaagd aspect. Zowel in de grotere tekstgedeelten als in de kleine komen citeringen, «voetnoten» en vergelijkingen voor.

Het herwerkte hoofdstuk «Overeenkomsten» (p. 316-340) is zo'n uitermate boeiend hoofdstuk, maar met een erg schommelende typografie en niettemin een gebrek aan structuur om de toegankelijkheid van de materie te bevorderen. De lezer krijgt weinig zicht op de functie van de Belgische contractenwet van 14 juni 1987, en op de plaats van het verdrag van Rome van 19 juni 1980 (vanaf p. 331) qua werking in de tijd en evenmin op de relatie tussen algemene regels en sommige benoemde contracten.

Voor zover echter het nuttige en inspirerende detail voor de beginneling of practicus het stramien compliceert, wordt alleen maar duidelijker dat we voor een belangrijk handboek en niet voor een eenvoudig schoolboek staan.

De voortreffelijke registers op verdragen, wetten, rechterlijke uitspraken en trefwoorden ontsluiten het handboek dan weer voor de haastigen.

J. Erauw
R.U.G.

J.J. GROEN, **Rechterlijke ontbinding van de arbeidsovereenkomst**, Arnhem, Gouda Quint, 1989, 240 pagina's, 55 fl.

Dit boek vormt het proefschrift van mr. Groen, verdedigd op 3 februari 1989 aan de Katholieke Universiteit Nijmegen.

Na het inleidende hoofdstuk concentreert Groen zich op artikel 1639x Ned. B.W. inzake de gerechtelijke ontbinding wegens wanprestatie van de arbeidsovereenkomst. De analyse levert weinig tastbare verschilpunten op in vergelijking met de toepassing van artikel 1184 B.W. op arbeidsovereenkomsten, behalve op het punt van de combinatie van ontslag om een dringende reden en de gerechtelijke ontbinding.

Wanneer men het fraaie proefschrift leest, kan ook de Belgische lezer niet uit het oog verliezen dat naast de ontbinding wegens wanprestatie nog de typisch Nederlandse ontbinding wegens gewichtige redenen mogelijk is (artikel 1639w Ned. B.W.). Terwijl volgens Groen in de toekomst artikel 1639x Ned. B.W. gerust mag worden afgeschaft, is hij ten aanzien van de ontbinding wegens gewichtige redenen zeer genuanceerd. Enigszins anders dan zijn promotor prof. De Leede en een andere auteur van de Nijmeegse school, namelijk Luttmmer-Kat, acht Groen het in het derde hoofdstuk van zijn boek niet wenselijk de betekenis van artikel 1639w te veel terug te schreeven.

Ten behoeve van de Belgische lezer zij gesignaleerd dat Groen ook een rechtsvergelijkend hoofdstuk besteedt aan de gerechtelijke ontbinding, niet alleen in Duitsland en Frankrijk, maar ook in België (hoofdstuk 4).

Maar de gerechtelijke ontbinding wegens gewichtige redenen, die ook in de rechtspraktijk zeer belangrijk is, vormt eigenlijk het voornaamste studieobject van het doctoraat. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in het vijfde hoofdstuk, waarin de formeel-juridische aspecten van deze vorm van ontbinding worden besproken, o.a. de ontstentenis van het recht op hoger beroep en cassatie.

In het laatste hoofdstuk evalueert de auteur de wettelijke bepalingen inzake de gerechtelijke ontbinding. Interessant is mijns inziens het voorstel om de *lege ferenda* de ontbinding wegens gewichtige redenen te verbieden in die gevallen waarin de werkgever om de ontbinding verzoekt op een grond waarvoor een ontslagverbod geldt. Groen suggereert zulks teneinde het doorbreken van de ontslagverboden te vermijden. Groen opteert tevens voor een beperking van het begrip gewichtige redenen.

Rechterlijke ontbinding van de arbeidsovereenkomst is een knap boek. Het is boeiend en vlot geschreven, en vormt warm aanbevolen lectuur voor diegenen die zich willen verdiepen in de ontbinding van de arbeidsovereenkomst en meer algemeen voor hen die belangstelling hebben voor het fundamentele probleem om met (oneigenlijk) gebruik van de ontbinding de ontslagregels illusoir te maken door ze uit te hollen, te ontwijken c.q. te ontduiken.

W. Rauws

I. OPDEBEEK, **Het inactieve bestuur. Administratiefrechtelijke rechtsbescherming tegen stilzitten van de overheid in België**, Zwolle, Tjeenk Willink, 1988, 51 pag.

Het preadvies van Opdebeek is om meer dan een reden warm aanbevolen literatuur. Niet alleen behandelt het op indringende wijze vele aspecten van de administratief-rechtelijke bescherming tegen het stilzitten van de overheid. Het bestrijkt bovendien een terrein waarover in België zeer weinig is gepubliceerd (verg. Mertens de Wilmars, *R.W.*, 1971-72, 1521 e.v.; Stryckmans, Rapport XIème Congrès de l'Académie internationale de droit comparé, Kluwer, 1982, II, 177 e.v.). Bovendien lijkt dit preadvies ook in de praktijk bruikbaar dan dat van Lubach en Hutten.

In een eerste deel wordt een overzicht gegeven van de gevolgen die de wetgever in specifieke wetten hecht aan de inertie van het bestuur. Opdebeek onderscheidt de fictieve weigering of de fictieve verlening van hetgeen gevraagd wordt, bevoegdheidsuitoefening door een andere administratieve overheid, vrijstelling van de verplichting een vergunning te vragen, bevoegdheidsverlies (waaronder ook vallen de fictieve verlening en de vrijstelling van de verplichting vooraf een toelating te krijgen, dwangvoogdij), verlies aan rechtskracht van vroeger genomen beslissingen, en administratieve sancties ten aanzien van het bestuur, zoals de schorsing van subsidies.

De preadviseur gaat in het tweede deel in op een bijzonder middel ten aanzien van de fictieve weigeringsbeslissingen, nl. het relatief weinig ingestelde annulatieberoep bij de Raad van State op grond van artikel 14, tweede lid, R.v.St.-wet. Het lange uitblijven van de arresten van de Raad van State nadat de procedure is gestart, en van het publiceren van de rechtspraak van de Raad van State is een apart probleem, waarop hier niet kan worden ingegaan.

In het derde hoofdstuk bespreekt de auteur de behoefte aan specifieke rechtsbescherming tegen niet-uitvoering van beslissingen van de administratieve rechter, meer bepaald van de Raad van State, waarbij de problematiek van de dwangsom wordt behandeld (verg. Benelux-Ger., 1 juli 1988, *R.W.*, 1988-89, 145).

Ten slotte wordt de bescherming van de burger tegen het stilzitten van het bestuur geëvalueerd, waarbij de auteur vaststelt dat de Belgische wetgever op het internationale vlak bekeken achterloopt, met name in vergelijking met de Franse wetgeving.

W.R.

AANGEKONDIGD

B.F. KEULEN, *Bankbreuk, ons strafrechtelijk faillissementsrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 366 p., 65 fl.

J.M. SJOCRONA, *De kleine rechtshulp*, Arnhem, Gouda Quint, 398 p., 82,50 fl.

J.M. DE KLERK, *Arts en arbeid 4. Sociale vaardigheden en werk* (Serie menselijke schade nr. 16, Antwerpen / Apeldoorn, Maklu, 176 p., 1.650 fr.

W. WILMS, *Dagvaarding en verjaring (artikelen 2244 e.v. B.W.)*, Antwerpen / Apeldoorn, Maklu, 124 p., 975 fr.

P. GILLIAUX, *Le concours de tutelles administratives*, Brussel, Nemesis, 176 p., 1.250 fr.

Y. MERCHIEERS, *Macht en onmacht van de besturende aandeelhouders in de N.V.* (Gandaius Thorbecke Colleges), Brussel, Story-Scientia, 36 p., 216 fr.

S. FREDERICO, *Verkeersverzekering* (Gandaius Thorbecke Colleges), Brussel, Story-Scientia, 26 p., 315 fr.

J.T. DE SMIDT, *Recht overzee* (Gandaius Thorbecke Colleges), Brussel, Story-Scientia, 32 p., 315 fr.

A. PRIMS (ed.), *De juridische samenwerkingsverbanden van ziekenhuizen*, Antwerpen, Kluwer.

R.A. SOLOMONS, J.H. WANSINK, *Verzwijging bij verzekeringsovereenkomsten* (Serie Verzekeringsrecht, tweede druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 98 p., 42,50 fl.

A.E. HARTEVELD, *De rechter-commissaris in strafzaken. Enkele oriënterende beschouwingen*, Arnhem, Gouda Quint, 206 p., 57,50 fl.

G.J.P. DE VRIES, *Opzegging van obligatoire overeenkomsten*, Zwolle, Tjeenk Willink, 436 p., 59 fl.

C. WALING, *Het materiële milieustrafrecht* (Monografieën Strafrecht nr. 12), Arnhem, Gouda Quint, 126 p., 45 fl. (abonneés 36 fl.).

Ph. H.J.G. VAN HUIZEN, *De cessie ter incasso: keerzijde van de betalingsopdracht. Een illustratie van het handelsrecht als venster op het privaatrecht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 26 p., 16 fl.

Peter De Foer; vertegenwoordiger stagiars: mr. Dominique Reyniers.

Vlaamse Conferentie bij de Balie te Gent – Samenstelling van het Bestuur – Plechtige openingszitting

Voorzitter: mr. Kris Van Hoecke; ondervoorzitter en vervangingsdienst: mr. Paul Vervaeke; dauphin: mr. Dominique Matthys; oud-voorzitter: mr. Lieven Decaluwé; secretaris: mr. Xavier Troch; penningmeester: mr. Jan Cammaert; leden: mrs. Ann De Becker, Hans De Meyer, Hilde Lievens, Dolores Maenhout, Leen Nuytinck en Luc Thabert; vertegenwoordiger stagiars: mr. Dirk De Groote.

De plechtige openingszitting zal plaatsvinden op 27 oktober 1990 om 15u00 in de Pacificatiezaal van het Stadhuis te Gent. De openingsrede «Over David en Goliath. Zappend door het audiovisueel auteursrecht» wordt gehouden door mr. Johan Blomme.

Conferentie van de Jonge Balie te Kortrijk – Samenstelling van het Bestuur

Voorzitter: mr. Philippe De Jaegere; ondervoorzitter: mr. Jan Leysen; secretaris: mr. Marie-Dominik Desimpelaere; schatbewaarder: mr. Piet Lombaerts; leden: mrs. Carmen Matthijs en Mieke Van Cuyck.

Conferentie van de Jonge Balie te Leuven – Samenstelling van het Bestuur

Voorzitter: mr. Koenraad Moens; ondervoorzitter: mr. Theo Mineur; leden: mrs. Carl Hubrechts, Huub Boutsen, Dirk De Maeseneer, Viviane Missoul, Vincent Coignies en Alex Vanbets; afgevaardigden stagiars: mrs. Patricia Ceysens en Min Berghmans.

Conferentie van de Jonge Balie te Tongeren – Samenstelling van het Bestuur

Voorzitter: mr. Jan Vandeborne; secretaris: mr. Frederik Reard; leden: mrs. Jos Landmeters, Guido Houben, Lieve Tack, Rudy Nelissen, Josée Vroonen, Robert Stas en Erik Jageneau.

Conferentie van de Jonge Balie te Turnhout – Samenstelling van het Bestuur

Voorzitter: mr. J. Michielsens; secretaris: mr. Rik Wilmots; penningmeester: mr. Ronny Ceusters; leden: mrs. Greet Aerden, Luc Bouwen, Luc Cools, Jozef Peeters, Ria Piedfort, Lieve Van der Stighelen en Jo Verrelst.

BALIE

Samenstelling van de Raad der Orde van Advocaten bij het Hof van Cassatie

Stafhouder: mr. Ludovic De Gryse
Leden: mrs. Jean Dassesse, René Butzler, Lucien Simont en Pierre Van Ommeslaghe.

Samenstelling van de Raad der Orde van Advocaten te Ieper

Stafhouder: mr. Luc Vanryckeghem.
Leden: mrs. Henri d'Udekem d'Acoz, Ivan Snick, René Delobel, Herman De Ponthière, Marnix Muylle, Marc Decramer, Filiep Desmet en Johan Houtman.

Samenstelling van de Raad der Orde van Advocaten te Leuven

Stafhouder: mr. Jean-Marie Van Eecke.
Leden: mrs. Guy Michel, Jos Pelgrims, Walter Bosmans, Piet Siefert, Els Ruebens, Frank Norman, Marleen Schouteden, Bert Bergmans, Francine Dans, Frans Wouters, Theo Mineur, Antoon Boyen, Koen Moens en Kitia Hubrechts.

Samenstelling van de Raad der Orde van Advocaten te Turnhout

Stafhouder: mr. Hugo Schrijvers.
Leden: mrs. Antoon Smets, Robert Van Rompaey, Willy Van Roy, Jo Belmans, Gaston Somers, Jan Van Rooy, Luc Schuermans, René Beckers, Xavier Boes, Achiel Luyten, Marc Debonnaire, Marc De Backer, Victor Mercelis en Jef Peeters.

Vlaamse Conferentie bij de Balie te Antwerpen – Samenstelling van het Bestuur

Voorzitter: mr. Jacques Dierckx; ondervoorzitter: mr. Jan Dyck; openingsredenaar: mr. Raymond Eugene; secretaris: mr. Patricia Landuyt; penningmeester: mr. Paul Van Leemput; public-relations: mr. Christl Van Hunsel; sportverantwoordelijke: mr.

MEDEDELINGEN

Openbare terechtzitting van het Hof van Cassatie – Rede van de procureur-generaal

Op maandag 3 september 1990 is het Hof van Cassatie overeenkomstig art. 351 Ger. W. in openbare en plechtige terechtzitting bijeengekomen.

De procureur-generaal koos als onderwerp voor zijn in de Franse taal uitgesproken redevoering: «Aspecten van de bijdrage van het Hof van Cassatie tot de rechtsvorming».

38e jaarvergadering van de Nederlandse Orde van Advocaten

De 38e jaarvergadering van de Nederlandse Orde van Advocaten vindt plaats op 27 en 28 september 1990 in het Forum 100, te Maastricht met als thema: «Het advocatenkantoor, strategische dilemma's». Zij vangt aan op donderdag 27 september om 20u00 met een huishoudelijke vergadering, gevolgd door een kort informeel samenzijn en een kroegentocht. Op vrijdag 28 september om 10u30 begint de eigenlijke jaarvergadering met een openingsrede door de deken van de Orde, mr. L.C.J.M. Spigt, gevolgd door een toespraak door de minister van Justitie, prof. mr. E.M.H. Hirsch Ballin. Sprekers zijn voorts: mevrouw Shireen Strooker, drs. C.H. Boer, drs. M.J. Kuip, dr. P. Hofstede en mr. J.J. van Wessem, oud-deken van de Orde. De jaarvergadering wordt besloten met een ontvangst op het Stadhuis van Maastricht.

40e Algemeen-Nederlands Congres – «De Nederlanden samen in Europa»

Het is de algemene opdracht van de Algemeen-Nederlandse Congressen (A.N.C.) op gezette tijden een balans op te maken van de Vlaams-Nederlandse betrekkingen. Aan de vooravond van 1992 is het de specifieke taak van het 40e Congres na te gaan of en hoe Nederland en Vlaanderen doeltreffender samen kunnen optreden in het groter wordende Europa. Welke zijn hier de kansen en gevaren?

Op de openingszitting (28 april 1990) werden de krijtlijnen getrokken door deskundigen en beleidsverantwoordelijken. Op de slotzitting zullen gespecialiseerde werkgroepen de conclusies van vijf jaar Vlaams-Nederlandse contacten op hun deelgebieden formuleren en de bakens uitzetten voor de toekomst.

De slotzitting vindt plaats op 22 september 1990 in de Universitaire Faculteiten Sint-Aloisius, Vrijheidslaan 17 te 1080 Brussel.

Inlichtingen: Algemeen secretariaat A.N.C., Gallaitstraat 80, 1210 Brussel (tel. en fax: 02/241.31.64).

Vlaams fonds voor de sociale integratie van personen met een handicap

Het Instituut voor Sociaal Recht van de K.U.Leuven organiseert op vrijdag 28 september 1990 in het College De Valk aan de Tienestraat 41, een studiedag rond de oprichting van het «Vlaams fonds voor de sociale integratie van personen met een handicap».

Inlichtingen bij prof. dr. B. Van Buggenhout, tel. 016/23.93.38 of de heer Jo Schepers, tel. 016/23.41.08.

Impact of the E.E.C.-Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters on maritime and commercial litigation

Dit seminarie, georganiseerd door Lloyd's of London Press, vindt plaats op 17 oktober 1990 in The Old Lloyd's Library in Londen.

Inlichtingen: Lloyd's of London Press Ltd., One Singer Street, London EC2A 4LQ (tel. 071-250 1500; telefax 071-253 9907).

Vlaamse Vereniging voor Gezondheidsrecht – Zesde symposium te Diepenbeek

De Vlaamse Vereniging voor Gezondheidsrecht organiseert zijn zesde jaarlijks symposium op zaterdag 20 oktober 1990 in het Limburgs Universitair Centrum te Diepenbeek met als thema: «Het statuut van de verpleegkundige».

Beknopt programma:

- 9u30 Verwelkoming door prof. A. Prims, voorzitter van de Vlaamse Vereniging voor Gezondheidsrecht
- 9u45 Opleiding van de verpleegkundige door de heer D. Coens, gemeenschapsminister van Onderwijs
- 11u00 Evolutie van de toepassing van de wet op de uitoefening van de verpleegkunde door mevrouw A. Simoens-Desmet (ministerie van Volksgezondheid en Leefmilieu)
- 14u00 Beroepsbeoefening in specifieke sectoren door de heer C.

- Decoster (ministerie van Volksgezondheid en Leefmilieu)
- 15u15 Arbeidsrechtelijke verhoudingen en pecunair stelsel door de heer P. Jossart (Verbond der Verzorgingsinstellingen)
- 16u45 Slotbeschouwingen door de heer A. Arts, senator, voorzitter van het symposium.

Inlichtingen: prof. A. Prims, Lijsterdreef 36, 3202 Linden

Vormingscyclus «Sociale wetgeving»

Delphi, Centrum voor Personeelsonderzoek en -ontwikkeling, organiseert in samenwerking met Orbid en Fabrimetal Vlaanderen, voor de vierde maal de vormingscyclus «Sociale wetgeving».

De lessenreeksen starten op 25 september 1990 te Brugge, op 27 september 1990 te Sint-Niklaas en op 29 september 1990 te Gent.

Inlichtingen: Delphi, Martelaarslaan 49, 9000 Gent (tel. 091/35.89.00).

Belgische Vereniging van Vrouwelijke Juristen – Voordracht te Brussel

Op donderdag 4 oktober 1990 te 17u30 wordt in de lokalen van de Universitaire Stichting, Egmontstraat 11 te Brussel, een voordracht gehouden door mevrouw Jacqueline Dalcq, ere-advocaat en voorzitter van de commissie wetgeving van de Conseil National des Femmes Belges, over «Het wetsvoorstel tot oprichting van familie-rechtbanken».

Colloquium «Tien jaar toepassing van de dwangsom»

Het Interdisciplinair Trefpunt Ondernemingen-Administraties-Universiteiten organiseert op 26 oktober 1990 een colloquium met als thema: «Tien jaar toepassing van de dwangsom».

Het colloquium vindt plaats in het Auditorium van de Faculté de Droit de l'Université de Liège, Sart Tilman, Bld. du Rectorat 7, 4000 Liège.

Inlichtingen: I.T.O.A.U., Tervurenlaan 52, 1040 Brussel (tel. 02/736.05.36).

Lunchcauserie «Praktijk van de internationale contracten en contractenrecht

Deze lunchcauserie wordt georganiseerd door het Interdisciplinair Trefpunt Ondernemingen-Administraties-Universiteiten op 2 oktober 1990 in de salons van de Cercle Royal Gaulois, Wetstraat 5 te Brussel. Spreker is prof. Marcel Fontaine van de Université Catholique de Louvain.

Inlichtingen: I.T.O.A.U., Tervurenlaan 52, 1040 Brussel (tel. 02/736.05.36).

Aktiedag te Antwerpen over de interneringswet

Naar aanleiding van de 60e verjaardag van de wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en gewoontemisdadigers (de zgn. interneringswet), organiseren de v.z.w. Thuislozenzorg Vlaanderen, Panopticon, de Liga voor Mensenrechten en de Vlaamse Vereniging voor Forensisch Welzijnswerk, op vrijdag 5 oktober 1990 een aktiedag in de Marmeren Zaal van de Zoo te Antwerpen.

In de voormiddag geeft dr. J. Goethals (K.U.Leuven) een overzicht van de wet, haar toepassing en de diverse hervormingsvoorstellen, gevolgd door een paneel met vertegenwoordigers van het parket, het gevangeniswezen, de psychiatrie, de commissies ter bescherming van de maatschappij, de geïnterneerden zelf, de sociale dienst en de private psychiatrische instellingen. In de namiddag volgen twee politieke debatten met vertegenwoordigers van alle Vlaamse politieke partijen en de betrokken ministeries.

Inlichtingen: Thuislozenzorg Vlaanderen v.z.w., Waterloostraat 27, 2600 Berchem (tel. 03/239.73.53).

Studiedag over de nieuwe E.E.G. concentratiecontrole

Op 21 september 1990 treedt Raadverordening nr. 4064/89 (EEG) van 21 december 1989 betreffende de controle op concentraties van ondernemingen in werking.

Concentraties met een communautaire dimensie moeten worden aangemeld bij de EEG Commissie die in principe exclusief bevoegd is om ze al dan niet toe te laten op concurrentiegronden. Raadverordening 4064/89 wordt uitgevoerd door Commissieverordeningen en bekendmakingen die deze zomer zullen worden gepubliceerd.

Deze nieuwe regels over concentraties zullen worden onderzocht tijdens een te houden studiedag te Leuven op 26 oktober 1990 (Huis van Chièvres, Groot Begijnhof). Er zal met name aandacht worden besteed aan de verhouding tussen de Verordening en artikelen 85 en 86 van het EEG-Verdrag en aan de raakvlakken tussen de concentratiecontrole en de openbare bodregulering.

Tot de sprekers en de panelleden behoren rechters in het Hof van Justitie en het Gerecht van Eerste Aanleg van de E.G., hogere ambtenaren van de E.G. Commissie, van nationale kartelautoriteiten, experts uit de academische wereld, de advocatuur en het bedrijfsleven.

Voor nadere informatie: Centrum voor Europees Economisch Recht (K.U. Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Tiensestraat 41, B-3000 Leuven; tel.: 016/28.52.62, fax: 016/28.53.14).

Belgische Vereniging voor de Bescherming van het Auteursrecht – Colloquium te Brussel

De v.z.w. Belgische Vereniging voor de Bescherming van het Auteursrecht organiseert op vrijdag 23 november 1990 bij Sabam, Aarlenstraat 75-77, 1040 Brussel, een colloquium met als thema: «Het conflict der wetgevingen tussen de bescherming door de tekeningen en modellen en het auteursrecht in de zin van het arrest van het Gerechtshof van de Benelux inzake rolgordijnen voor auto's».

Inlichtingen: Belgische Vereniging voor de Bescherming van het Auteursrecht v.z.w., Aarlenstraat 75-77, 1040 Brussel (tel.: 02/230.26.60, post 213).

Studiedag «De gemeentepolitie en minderjarigen» te Gent

Op 30 november 1990 organiseert het Studie- en Documentatiecentrum voor Rechten van Kinderen van de Rijksuniversiteit Gent in samenwerking met het Centrum voor Politiestudies, in de Aula van de R.U. Gent, Volderstraat 9, een studiedag met als thema: «De gemeentepolitie en minderjarigen».

Beknopt programma:

- 9u15 Inleiding op het thema – Situering van de studiedag door prof. E. Verhellen, voorzitter van de studiedag.
- 9u45 De gemeentepolitie en haar relatie tot minderjarigen in cijfers door mevrouw A. Vandekerckhove.
- 11u00 Het onderzoek «Politie en Jeugd»: aanzet tot een diversiteit aan problematiseringen door de heer G. Cappelaere.
- 13u45 Panelgesprek.
- 16u15 Synthese. Perspectieven voor verder onderzoek door prof. C. Eliaerts.
- 16u45 Slottoespraak door de heer L. Tobback, minister van Binnenlandse Zaken en Openbaar Ambt.

Inlichtingen: Studie- en Documentatiecentrum voor Rechten van Kinderen, Pasteurlaan 2, 9000 Gent (tel. 091/24.02.24).

Interuniversitair Centrum voor Gerechtelijk Recht

Tijdens de jaarvergadering van het Interuniversitair Centrum voor Gerechtelijk Recht werd op 15 december 1989 te Gent de tweede prijs van het Centrum uitgereikt aan de heer J. Englebort voor zijn scriptie over termijnen in het gerechtelijk recht.

Het bestuur van het Interuniversitair Centrum heeft beslist ter gelegenheid van de jaarvergadering in december 1990 een nieuwe prijs uit te reiken voor de beste scriptie van laatstejaarsstudenten die hun eindexamen hebben behaald tijdens de academiejaren 1988-89 en 1989-90.

De kandidaten voor deze prijs worden verzocht een exemplaar van hun scriptie te sturen aan de secretaris-generaal van het Interuniversitair Centrum, professor M. Storme, Coupure 3, 9000 Gent, en dit voor uiterlijk 15 november 1990.

Internationale conferentie te Rotterdam «Transboundary pollution and liability: the case of the river Rhine»

Het Instituut voor Milieuschade van de Erasmus Universiteit Rotterdam organiseert op vrijdag 19 oktober 1990 in het Hilton Hotel te Rotterdam een internationale conferentie met als thema: «Transboundary pollution and liability: the case of the river Rhine», onderverdeeld als volgt:

- The Rhine cases. Legal and procedural aspect of transboundary pollution.
- Licence and liability. Licence as a defence in Rhine cases.
- Fault or strict liability? The foundation of liability in transboundary pollution cases.
- Multiple causation and joint tortfeasors in pollution cases.

Inlichtingen: Erasmus Universiteit Rotterdam, Congress Office, Postbus 1738, 3000 DR Rotterdam (tel.: 010/408.10.98; fax: 010/453.07.84).

Symposium «Consument en milieu» te Utrecht

Het Utrechts Gezelschap voor Konsumentenrecht organiseert in samenwerking met het Molengraaff Instituut voor Privaatrecht op 12 december 1990 in het Academiegebouw, Domplein 29 te Utrecht, een symposium met als onderwerp: «Consument en milieu». Het inschrijfgeld bedraagt 50 fl., inclusief lunch, koffie en documentatiemateriaal.

Inlichtingen: mr. E.A. Messer, tel. 030/39.26.97 of bij het secretariaat van het Molengraaff Instituut voor Privaatrecht, tel. 030/39.91.53.

Studiedag «De T.G.V. en het recht» te Huizingen

De Otto Mayer Stichting voor Administratief Recht en de Provinciale Leergangen voor Administratief Recht van de Provincie Brabant organiseren een studiedag met als thema «De T.G.V. en het recht».

De studiedag vindt plaats op 21 september 1990 in het kasteel van het Provinciaal Domein, Torleylaan 100 te Huizingen.

Inlichtingen: Otto Mayer Stichting voor Administratief Recht, Brederodestraat 13, 1000 Brussel (tel. 02/513.78.10).

Juridisch PAO in Nederland – Cursussen najaar 1990

Stuurgroep PAO Rechtsgeleerdheid Regio Amsterdam (VU), tel. 020-5486907

- Pensioen (23 en 30 okt., 6 en 13 nov.)
- Octrooirecht (22 okt., 5 en 19 nov.)
- De Lange arm van de Amerikaanse rechter (een middag/avond in okt. of nov.)
- Balansanalyse en financ. verslaggeving voor juristen (met enige jaren praktijkerv.) die hun kennis op het financ.-econom. randgebied willen verdiepen (dinsd.: 9, 22 en 30 okt. en woensd.: 6 nov.)
- Actuele rechtspraak strafrecht (12 okt.)
- Algemene voorwaarden (6 dec.)
- Actuele rechtspraak huwelijksvermogenrecht (27 sept.)
- Basiscursus Nieuw Burgerlijk Wetboek. (Deze cursus wordt ook als kantoorcursus aangeboden; dinsdagen: 20 en 27 sept., 4, 11 en 25 okt.; woensd.: 26 sept. 10, 24 okt., 7, 21 nov.)
- Vennootschaps- en inkomstenbelasting m.b.t. ondernemingen voor juristen (20 en 27 nov., 11 dec.)
- Civiel- en fiscaalrechtelijke behandeling van buitenlandse vennootschappen in Nederland (23 nov.)
- Français juridique – Frans recht en Franse rechtstaal (29 okt., 12 en 26 nov., 13 dec.)
- Alimentatiererkenen volgens de netto- en brutomethode (1 en 8

- nov., evt. herh.: 22, 29 nov.)
- Actuele rechtspraak privaatrecht (30 nov.)

Stuurgroep PAO Rechtsgeleerdheid Regio Amsterdam (UvA), tel.: 020-5253407 (b.g.g. 020-179221)

- Geldend en toekomstig ontslagrecht (13 en 20 nov.)
- Het ambtenarenproces in de praktijk: actuele ontwikkelingen in wetgeving en rechtspraak (herhaling) (27 nov., 4 en 11 dec.)
- The changing political structure of Europe, aspects of international law (14 en 15 dec.)
- Gesprekstechnieken en beïnvloedingsstijlen (herhaling) (3 en 10 okt.)
- Onderhandelen – vaardigheidstraining (herhaling) (31 okt. en 7 nov. of 21 en 28 nov.)

Bureau Juridisch PAO Rijksuniversiteit Utrecht (RUU), tel.: 030-393021/393022

- Conflicten tijdens de dienstbetrekking (23 nov. en 14 dec.)
- Contracten maken voor gevorderden (22 okt., 5 en 19 nov., 3 en 17 dec.)
- Franchising (24 okt. en 7 nov.)
- Bestuursrechtelijke en strafrechtelijke handhaving van het milieurecht (nov./dec.)
- Praktisch procederen in administratief rechtelijke geschillen (20 dec.)
- Burgerlijk procesrecht, nu en in de nabije toekomst (31 okt., 14, 28 nov.)
- Basiscursus Nieuw Burgerlijk Wetboek I en II (data NBW I: vanaf woensdag 17 okt. elke 14 dagen; data NBW II: vanaf woensdag 24 okt. elke 14 dagen)
- Internationale kleine rechtshulp (29 nov. OF 14 dec.)

Van onderstaande cursussen zijn nog geen data bekend:

- Recente jurisprudentie strafrecht en strafprocesrecht
- Medezeggenschap
- Beroepsaansprakelijkheid van fiscalisten en accountants
- Verzekeringsrecht
- Faillissement en het NBW
- Gezondheidsrecht/Medisch tuchtrecht
- Positieve actieplannen in praktijk
- Recente jurisprudentie verbintenissen- en zakenrecht.

Commissie Juridisch PAO Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR), tel.: 010-408.1597/1598

- Huwelijksvermogensrecht, recente jurisprudentie (middag/avond in okt. of nov.)
- Vreemdelingenrecht (herhaling) (18 sept. 2, 16 en 30 okt.)
- Discriminatie (dag in nov.)
- Flexibele arbeidsverhoudingen, arbeidsrechtelijk en sociaalverzekeringsrechtelijk bezien (herhaling) (datum wordt nader bekend gemaakt)
- Herziening ontslagrecht (middag/avond in najaar)
- Bedrijfsstrafrecht (25 sept. en 9 okt.)
- Recente jurisprudentie vervoerrecht (10 dec.)
- Nieuwe werkloosheidswet (1 nov.)
- Vergoeding van letselschade (twee à drie bijeenkomsten in nov.)
- Vrijwillige (bodem)sanering (datum wordt nader bekend gemaakt)
- Recente Europese rechtspraak kartelrecht (22 okt.)
- NBW-basiscursus (bijeenk.: 3,17 sept. 1, 15 en 29 okt. 1990 v. 16.00-21.00; bijeenk.: 18 sept., 2, 16, 30 okt., 13 nov. 1990 v. 14.00-18.30)
- Belastingrecht voor juristen (22 okt., 5 en 19 nov.)
- Omzet-en overdrachtsbelasting onroerend goed (8 of 9 okt.)
- Wijziging van de Wet op de ondernemingsraden (22 nov.)

Bureau PAO Rechtsgeleerdheid Katholieke Universiteit Nijmegen (KUN), tel.: 080-512256/513090

- Boedelscheiding/verdeling na echtscheiding/overlijden vlg. NBW (eendagscursus okt./nov.)
- Balanslezen (9 en 23 nov.)
- Actualiteitendag personen- en familierecht (30 nov.)
- Het testament (31 okt., 14 en 28 nov.)
- Actuele ontwikkelingen bestuurlijke handhaving (22 en 29 nov.)
- De nieuwe gemeentewet (10 en 24 okt.)

- Recente ontwikkelingen bij strafoplegging en strafexecutie (30 okt. en 13 nov.)
- Wijzigingen van het vennootschapsrecht ingevolge de invoering NBW (bijeenkomsten okt./nov.)
- De ontwikkelingen in het stelsel van de ziektekosten verzekeringen in de gezondheidszorg (23 jan. en 6 febr. 1991).
- Het nieuwe fiscale boetestelsel na wetsvoorstel Simons, mede gezien in het licht van art. 6 EVRM (eendagscursus nov.)
- Vrijheid van beroepsuitoefening en vrije mededinging bij financiële dienstverlening (8, 15 en 22 jan. 1991)
- Overeenkomsten en derden (24 okt. en 7 nov.)
- Basiscursus Nieuw Burgerlijk Wetboek (bijeenkomsten dinsdag sept./okt./nov.)

Bureau Juridisch PAO Rijksuniversiteit Limburg (RU Limburg), tel.: 043-887273

- Hof van Justitie EG (24 okt.)
- Vennootschapsbelasting (26 okt.)
- De nieuwe wettelijke regeling van de produktenaansprakelijkheid (dag in nov. of dec.)
- Arbeidsomstandighedenwet en Wet op de ondernemingsraden (27 nov.)
- Basiscursus Nieuw Burgerlijk Wetboek (Cursus I (notarissen): 23 okt., 6 en 20 nov., 4 en 18 dec.; cursus II: (anderen): 31 okt., 14 en 28 nov., 12 en 19 dec.)

Bureau Juridisch PAO Rijksuniversiteit Leiden (RU Leiden), tel.: 071-277833/277871

- Jurisprudentie en recente ontwikkelingen op het gebied van koop (8 en 22 okt.)
- Basiscursus NBW (11, 25 okt., 8, 22 nov. en 6 dec.)
- Basiscursus NBW (herhaling) (18 okt., 1, 15 en 29 nov. en 13 dec.)
- Jurisprudentie en recente ontwikkelingen in het echtscheidingsrecht (17 en 31 okt.)
- Opzet in het verzekeringsrecht (24 okt.)
- Nieuwe ontwikkelingen in het sociaal recht (6, 13 en 20 nov.)
- Handhaving milieurecht (1, 8, 15 en 22 nov.)
- Jurisprudentie en recente ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht (7 en 14 nov.)
- Jurisprudentie en recente ontwikkelingen in het huurrecht (28 nov.)
- Boek 8 NBW (enige onderwerpen) (5 en 19 nov., 3 en 17 dec.)
- Jurisprudentie en recente ontwikkelingen in het administratief recht (23 nov.)
- Joint-ventures in het EEG-kartelrecht (middag in okt./nov.)
- Intellectuele eigendom in het EEG-kartelrecht (middag in okt./nov.)

Bureau Juridisch PAO Rijksuniversiteit Groningen (RUG), tel.: 050-635748/635700

- Actualiteiten erfrecht (24 okt.)
- Actualiteiten strafrecht (2 nov.)

Verhoging van de wettelijke rente in Nederland

Het percentage van de wettelijke rente werd per 1 juli 1990 verhoogd van 10% naar 11% (Staatsblad 344, 1990). Het betreft hier een wijziging onder verantwoordelijkheid van de staatssecretaris van Justitie, mr. A. Kosto en de minister van Financiën, de heer W. Kok van het koninklijk besluit van 18 januari 1971 (Staatsblad 27, 1971).

De laatste wijziging van de wettelijke rente heeft plaatsgevonden per 1 januari 1990 (Staatsblad 570, 1989). De rente werd toen verhoogd van 8% naar 10%.

Vrije Universiteit Brussel – Bijzondere licentie in internationaal en vergelijkend recht

Onder de auspiciën van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek en met de medewerking van leden van de rechtsfaculteiten van Antwerpen, Brussel, Gent en Leuven, de Stichting Van Buuren en de Commissie van de Europese Gemeenschappen, organiseert de Vrije Universiteit Brussel in het academisch jaar

1991-1992 opnieuw een bijzondere licentie in internationaal en vergelijkend recht.

Het «post-graduate program in international and comparative law» bestaat uit twee semesters. Aan de studenten, die aan de gestelde vereisten hebben voldaan, kan de graad van «Master in international and comparative law» worden verleend.

Tot de lesgevers in 1991-1992 behoren o.a. de professoren Herman De Croo, Frans De Pauw, Bart De Schutter, Robert Fischer, Jonathan Faull, Fritz Gorlé, Edward Latham, Marc Maresceau, Bernhard Schloh, Neri Sybesma-Knol, Servaas Van Thiel en Gabriel M. Wilner.

Inschrijvingen voor 15 februari 1991 bij prof. dr. B. De Schutter, directeur of the Program on International Legal Cooperation, Pleinlaan 2, 1050 Brussel (tel. 02/641.26.31; fax: 02/641.36.33).

TIJDSCHRIFTEN

Bank- en Financiewezen, 1989

nr. 3, maart

Siaens, A., Le franc belge en quête de reconnaissance; Frantzen, P., Openbare kredietinstellingen 1992; Tilquin, T. en Prioux, R., M.B.O. et Leveraged M.B.O.: considérations de droit des sociétés et de droit fiscal (1); Badoc, M., La qualité totale: un nouvel atout pour les banques européennes face au défi de 1992; Marechal, M., De securitisatie op de Amerikaanse kapitaalmarkt.

Fiskofoon, 1989

nr. 83

Januari-februari

Vanheeswijck, L., De onderzoeksbevoegdheden van de fiscus en de wet van 28 juli 1938; Lindemans, D., Art. 239 W.I.B.: de tegenwerpelijheid van de aangifte, een administratieve gijzeling?

nr. 84, maart

Deblauwe, R., Overzicht van rechtspraak inzake registratie- en successierechten: 1984-1987; Smets, B., Wat zijn in het bedrijf belegde activa?

Journal des tribunaux, 1989

nr. 5489, 7 januari

Delpérée, F., La réforme de l'Etat, I. La voie fédérale; Slachmuylder, L., Note relative aux devoirs des magistrats appelés à témoigner devant la Commission d'enquête parlementaire relative à la répression du banditisme et du terrorisme.

nr. 5490, 14 januari

Masset, A., Viol entre époux - Sodomie-Sida - Quelques réflexions de droit pénal à propos de l'intégrité sexuelle.

nr. 5491, 21 januari

Van Eecke, H., Chronique de jurisprudence: La milice - Le sur-sis et la dispense comme indispensable soutien (1982-1988); Jongen, F., La réforme de l'Etat, II. Les innovations institutionnelles.

nr. 5492, 28 januari

Delvaux, A., La dénonciation au cours de l'exécution d'un marché public, condition de mise en oeuvre d'un droit ou clause d'exonération pour déchéance?

nr. 5493, 4 februari

Harmel, P., Quelques réflexions sur «morale et gouvernement»; Leroy, M., La réforme de l'Etat, III. La communautarisation de l'enseignement.

nr. 5494, 11 februari

Lammerant, I., A propos du recensement des mineurs placés hors de leur milieu familial.

nr. 5495, 18 februari

Verbraeken, C. en De Schoutheete, A., L'anatocisme; Uytendaele, M., La réforme de l'Etat, IV. Les nouvelles compétences communautaires autres que l'enseignement.

nr. 5496, 25 februari

Berenboom, A., Une nouvelle loi sur le droit d'auteur?

nr. 5497, 4 maart

Kaye, P., L'exécution dans le Royaume-Uni de Grande-Bretagne et d'Irlande des décisions rendues par les tribunaux belges en application de la Convention de Bruxelles de 1968 sur la compétence judiciaire et l'exécution des décisions en matière civile et commerciale; Ergec, R., La réforme de l'Etat - V. Les compétences économiques; Sterckx, D., De'imputabiliteit des conclusions (noot onder Arbeidshof Gent, afd. Brugge, 19 mei 1988).

nr. 5498, 11 maart

Cerexhe, E. en Delgrange, X., Les connaissances linguistiques des mandataires communaux; Lagasse, D., Sur l'obligation pour les Communautés et Régions de supporter le poids des charges du passé et sur le problème de l'indemnisation du préjudice résultant d'un plan d'aménagement (noot onder Brussel, 20 mei 1988); Dettienna, J., De la possibilité pour le détenu soumis au régime cellulaire strict, de saisir le juge des référés pour entreprendre les mesures disciplinaires dont il est l'objet (noot onder Rb. Luik (kort ged.), 23 december 1988).

nr. 5499, 18 maart

Jenard, P., Les développements attendus et inattendus de la Convention de Bruxelles du 27 septembre 1968 concernant la compétence judiciaire et l'exécution des décisions en matière civile et commerciale; Jadot, B., La réforme de l'Etat, VI. Les compétences régionales dans les matières autres que celles qui concernent l'économie; Londers, M., Sommaire de jurisprudence de langue néerlandaise.

nr. 5500, 25 maart/1 april

Leonard, D., La signification de la déclaration de pourvoi en cassation en matière répressive depuis la loi du 24 mai 1985 modifiant les articles 37, 38, 43 et 46 du Code judiciaire; Braun, A., La disposition de la loi Benelux applicable en cas de conflit entre une marque de produits antérieure et un nom commercial identique ou ressemblant postérieur (noot onder Benelux-Gerechtshof, 7 november 1988).

Journal des tribunaux de travail, 1989

nr. 425, 10 januari

De Vos, D., L'âge de la retraite: une condition de travail très particulière (1).

nr. 426, 20 januari

De Vos, D., L'âge de la retraite: une condition de travail très particulière (2); Gosseries, Ph., Noot onder Cass., 28 december 1988 (cumulatie en vermindering van Belgische en buitenlandse pensioenen).

nr. 427, 31 januari

De Vos, D., L'âge de la retraite: une condition de travail très particulière (3); Wantiez, C., Noot onder H.J.E.G., 5 mei 1988 (overdracht van onderneming, richtlijn 77/187).

nr. 428, 10 februari

Gosseries, Ph., Noot onder Cass., 24 oktober 1988 (werkloosheid, art. 128, par. 1, 4° van het werkloosheidsbesluit, arbeid of activiteit voor een derde-aangifteplicht); De Leye, O., Noot onder Arbeidshof Brussel, 26 november 1987 (werkloosheid, sanctie, latere vrij-spraak door strafrechter).

nr. 429, 20 februari

Hubin, J., La nature et la formation de la relation individuelle de travail (1).

nr. 430, 28 februari

Hubin, J., La nature et la formation de la relation individuelle de travail (2).